Fikirleriyle
Atatürk'ü
Etkileyen
Düşünür

Gustave Le Bon

KİTLELERİN PSİKOLOJİSİ

Çeviren: Süleyman Doğru

KORİDOR

KİTLELERİN PSİKOLOJİSİ

Gustave Le Bon

KORİDOR YAYINCILIK - 356
ISBN: 978-605-9702-77-5

YAYINEVİ SERTİFİKA NO: 49242
MATBAA SERTİFİKA NO: 19039

Kitlelerin Psikolojisi
Gustave Le Bon

Özgün Adı: **Psychologie des foules**

© 1963 Presses Universitaires de France
© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Koridor Yayıncılık'a aittir.
Yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Editör: Ece Çavuşlu
Fransızca aslından çeviren: Süleyman Doğru
Kapak uygulama: Tuğçe Ekmekçi
Baskı: Ekosan Matbaacılık, İstanbul

EKOSAN MATBAACILIK
Maltepe Mah. Hastaneyolu Sok. No: 1 (Taral Tarım Binası)
Zeytinburnu - İstanbul

Cilt: Yıldız Matbaacılık, İstanbul

Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2020

KORİDOR YAYINCILIK
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. MB İş Merkezi
No: 14 Kat: 1 D: 1 Zeytinburnu / İstanbul
Tel.: 0212 – 544 41 41 / 544 66 68 / 544 66 69
Faks.: 0212 – 544 66 70
info@koridoryayincilik.com.tr
www.koridoryayincilik.com.tr

KİTLELERİN PSİKOLOJİSİ

Gustave Le Bon

Fransızca aslından çeviren:
Süleyman Doğru

İÇİNDEKİLER

Yazarın Önsözü 8
Giriş: Kitleler Çağı 11

BİRİNCİ KİTAP: KİTLELERİN RUHU

BİRİNCİ BÖLÜM: Kitlelerin Genel Özellikleri – Zihinsel Birliklerinin Psikolojik Yasası 21

İKİNCİ BÖLÜM: Kitlelerin Duyguları ve Ahlakiliği 31

1. Kitlelerin dürtüselliği, devingenliği ve öfkesi 32
2. Kitlelerin telkine açıklığı ve safdilliği 35
3. Kitlelerin duygularının abartılı ve yalın hali 44
4. Kitlelerin hoşgörüsüzlüğü, otoriterliği ve muhafazakarlığı 47
5. Kitlelerin ahlakiliği 50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Kitlelerin Fikirleri, Muhakemeleri ve Hayal Güçleri 53

1. Kitlelerin fikirleri 53
2. Kitlelerin akıl yürütmesi 57
3. Kitlelerin hayal gücü 59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Kitlelerin Tüm İnanışlarının Büründüğü Dinsel Biçimler.....63

İKİNCİ KİTAP: KİTLELERİN FİKİR VE İNANIŞLARI

BİRİNCİ BÖLÜM: Kitlelerin Fikir ve İnanışlarının Uzak Etkenleri.....71

1. Irk.....72
2. Gelenekler.....73
3. Zaman.....75
4. Politik ve toplumsal kurumlar.....77
5. Eğitim ve öğretim.....81

İKİNCİ BÖLÜM: Kitlelerin Fikirlerinin Anlık Etkenleri.....91

1. İmgeler, sözcükler ve formüller.....92
2. Yanılsamalar.....98
3. Deneyim.....100
4. Akıl.....101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Kitlelerin Önderleri ve Onların İkna Yöntemleri.....105

1. Kitlelerin önderleri.....105
2. Önderlerin eylem biçimleri: Bildirme, tekrarlama, bulaştırma.....111
3. Saygınlık.....116

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Kitlelerin İnanış ve Fikirlerinin Değişkenliğinin Sınırları.....127

1. Sabit inanışlar.....127
2. Kitlelerin başıboş düşünceleri.....132

ÜÇÜNCÜ KİTAP: FARKLI KİTLE KATEGORİLERİNİN SINIFLANDIRMASI VE BETİMLEMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM: Kitlelerin Sınıflandırması.....141

1. Heterojen kitleler.....142
2. Homojen kitleler.....144

İKİNCİ BÖLÜM: Suçlu Olarak Sınıflandırılan Kitleler 147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Ağır Ceza Mahkemesi Jürileri.....153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Seçmen Kitleleri.....161

BEŞİNCİ BÖLÜM: Parlamenter Meclisler.....171

YAZARIN ÖNSÖZÜ*

Bir halkın tüm bireylerine çevre ve kalıtım tarafından dayatılan ortak özelliklerin bütünü, o halkın ruhunu oluşturur.

Bu özelliklerin kökeni atalar olduğu için, çok sabit bir şekilde yerleşmişlerdir. Fakat yapılan gözlemler şunu gösteriyor ki, farklı etkiler altındaki belli sayıda insan bir anlığına bir araya toplandığında, atalarından gelen özelliğe bir dizi yeni özellik ekleniyor ve bunlar bazen ırkın özelliklerinden çok farklı olabiliyor.

Onların bütünü, güçlü ama anlık bir kolektif ruh oluşturuyor.

Kitleler tarihte her zaman önemli bir rol oynadılar ama etkileri hiçbir zaman bugünkü kadar kayda değer olmadı. Bireylerin bilinçli etkinliğinin yerini kitlelerin bilinçsiz eyleminin alması, çağımızın özelliklerinden birini teşkil ediyor.

---

* İlk baskısı 1895'te yapılan bu eserde hiçbir şey değiştirilmedi. Orada ortaya konan ve o gün için çok paradoksal görünen fikirler bugün artık klasik mertebesine ulaştılar. *Kitlelerin Psikolojisi,* aralarında İngilizce, Almanca, İspanyolca, Rusça, İsveççe, Çekçe, Lehçe, Türkçe, Arapça, Japonca olmak üzere birçok dile çevrildi.

Revue philosophique dergisinin genel yayın yönetmeni, Collège de France'da psikoloji profesörü, Enstitü üyesi **TH. RIBOT**'ya en içten şükranlarımla

GİRİŞ

KİTLELER ÇAĞI

Uygarlık değişimlerinin öncesinde yaşanan büyük çalkantılar ilk bakışta, kavimler göçü ya da hanedanların devrilmesi gibi kayda değer siyasi dönüşümlerin etkisiyle oluşmuş gibi görünürler. Ama bu olaylar dikkatli bir şekilde incelendiğinde, görünür sebeplerin ardındaki gerçek sebebin, halkların fikirlerindeki derin değişim olduğu ortaya çıkar. Gerçek tarihsel çalkantılar, bizi büyüklükleri ya da şiddetleriyle şaşırtanlar değildir. Asıl önemli değişimler, uygarlıkların yenilenişi esnasında fikirler, anlayışlar ve inançlarda yaşananlardır. Akılda kalır olaylar, insanların duygularındaki gözle görülmez değişimlerin gözle görülür etkileridir. Bu değişimlerin çok sık yaşanmamasının sebebi, bir ırkın duygularının kalıtsal geçmişinin onun en sabit parçası olmasıdır.

İçinde yaşadığımız dönem, insani düşüncenin dönüşüm sürecinde olduğu kritik anlardan birini teşkil ediyor.

Bu dönüşümün temelinde iki ana etken bulunuyor. Bunlardan ilki, uygarlığımızın tüm unsurlarının türediği dini, siyasi

ve toplumsal inançların yıkılışı; ikincisiyse, bilim ve sanayi alanındaki modern keşiflerin, tamamen yeni varoluş ve düşünce koşullarının yaratılması.

Geçmişteki fikirlerin geçirdikleri sarsıntıya rağmen hâlâ çok güçlü bir şekilde ayakta durmalarından ve onların yerini alması gerekenlerinse henüz oluşum aşamasında olmalarından ötürü, modern çağ bir geçiş ve anarşi dönemini temsil ediyor.

Zorunlu olarak biraz kaotiklik barındıracak böyle bir dönemden sonra ortaya ne çıkacağını şimdiden söylemek kolay değil. Bizimkini takip edecek toplumlar hangi temel fikirlerin üzerinde yükselecekler? Bunu henüz bilmiyoruz. Ama örgütlenmelerinde yeni bir gücü, modern çağın son hükümdarını hesaba katmak zorunda kalacakları bugünden öngörülebilir ve bu hükümdar, kitlelerin gücü olacak. Eskiden gerçek kabul edilirken, bugün çoktan ölmüş onca fikrin, devrimlerle birbiri ardına çökertilmiş onca gücün kalıntıları üzerinde yükselmesi ve çok yakında diğerlerini yutması gereken tek güç o görünüyor. Antik inançlarımız sendeleyip ortadan kaybolurken ve toplumların eski sütunları birbiri ardına çökerken, kitlelerin eylemi hiçbir şey tarafından tehdit edilmeyen ve itibarı her geçen gün daha da artan yegane kuvvet. Girdiğimiz çağ, gerçek anlamda *kitlelerin çağı* olacak.

Daha bir asır önce, devletlerin geleneksel politikası ve krallar arasındaki rekabet, olayların başlıca etkenlerini teşkil ediyordu. Kitlelerin fikri çoğunlukla hiç hesaba katılmıyordu. Bugün, siyasi gelenekler, hükümdarların bireysel eğilimleri ve kendi aralarındaki rekabet çok az önem taşıyor. Kitlelerin sesi artık en ağır basan etkene dönüştü. İzleyecekleri yolu krallara

kitleler dikte ediyor. Ulusların kaderi artık kralların konseylerinde değil, kitlelerin ruhunda belirleniyor.

Halkın orta ve alt sınıflarının politik yaşama girişi ve kademeli olarak yönetici sınıflara dönüşmesi, bu geçiş dönemimizin en belirgin özelliklerinden biridir. Aslına bakarsanız politikada yer edinme olayı, uzun süre etkisi hissedilmeyen ve başlangıçta son derece kolay idare edilebilen evrensel oy hakkı uygulamasından kaynaklanmadı. Kitlelerin gücünün doğuşu, öncelikle zihinlere ağır ağır yerleşen bazı fikirlerin yayılışıyla, sonra da o güne dek teoride kalmış kavramları gerçekleştirmeye yönelen bireylerin kademeli olarak bir araya toplanmalarıyla oldu. Bu bir araya toplanma, kitlelerin belki çok doğru olmayan ama en azından menfaatleriyle alakalı fikirler üretmelerini ve güçlerinin farkına varmalarını sağladı. Şimdi önlerinde bütün güçlerin boyun eğdiği sendikaların yanı sıra, mevcut ekonomik yasalara rağmen iş ve ücret koşullarını düzenleme eğilimi taşıyan işçi borsaları kuruyorlar. Hükümet toplantılarına, her türlü inisiyatif ve bağımsızlıktan yoksun, çoğu zaman onları seçmiş olan komitelerin sözcüsünden başka bir şey olmayan temsilciler yolluyorlar.

Bugün kitlelerin talepleri giderek daha net bir görünüm kazanıyor ve günümüz toplumunun düzenini tamamen yıkıp onu uygarlığın doğuşundan önce tüm insan gruplarının normal hali olan o ilkel komünizme götürme eğilimi taşıyor. Çalışma saatlerinin sınırlandırılması; madenlerin, demiryollarının, fabrikaların ve toprağın kamulaştırılması; ürünlerin eşit bölüşümü; alt ve orta sınıfların lehine olacak şekilde yüksek sınıfların ortadan kaldırılması, vs. Talepler işte bunlar.

Akıl yürütmeye pek yatkın görünmeyen kitleler, iş eyleme

geldi mi bunun tam tersi bir görüntü çiziyorlar. Şu anki örgütlenmeleri, onların gücünü muazzam kılıyor. Doğumlarına şahit olduğumuz dogmalar çok yakında asırlık dogmaların gücüne, başka bir deyişle onu her türlü tartışmanın dışına taşıyacak olan zalim ve egemen bir kudrete ulaşacaklar. Kitlelerin ilahi hakkı, kralların ilahi hakkının yerini alacak.

Burjuvazimizin kendilerine gösterdiği ilginin keyfini çıkaran ve bu sınıfın dar fikirlerini, fazla uzağı göremeyen bakışlarını, basit kuşkuculuğunu ve bazen aşırıya kaçan bencilliğini en iyi temsil eden yazarlar, büyüdüğünü gördükleri yeni güç karşısında çılgına dönüyor ve zihinlerdeki kargaşayla mücadele etmek için Kilise'nin bugüne dek hor gördükleri manevi gücünden medet umuyorlar. Bilimin iflasından bahsediyor ve bizi hakikatleri öğrenmeye çağırıyorlar. Ama bu yeni dindarlar şunu unutuyorlar ki Tanrı'nın lütfu onlara gerçekten dokunmuş olsa bile, öteki dünyayla ilgili endişeleri çok az kafaya takan ruhlar üzerinde aynı güçlü etkiye sahip olmayacaktır. Kitleler, akıl hocalarının dün reddettikleri ve kırılmalarına katkıda bulundukları tanrıları bugün artık istemiyorlar. Nehirler doğdukları kaynaklara doğru akmazlar.

Bilim iflas etmedi ve ne bugün zihinlerin yaşadığı anarşiyle ne de bu anarşinin ortasında büyüyen yeni güçle onun herhangi bir bağlantısı var. O bize hakikati ya da en azından zihnimizin algılayabileceği ilişkileri tanıtmayı vaat etti, huzur ya da mutluluk değil. Duygularımıza karşı kesin bir kayıtsızlık sergileyen bilim, sızlanışlarımızı duymaz ve onun kovup kaçırdığı sahte avuntuları hiçbir şey geri getiremez.

Evrensel belirtiler, kitlelerin gücünün bütün uluslarda hızla

büyüdüğünü gösteriyor. Bunun doğuracağı sonuçlar ne olursa olsun katlanmak zorunda kalacağız. Yakınmalar, sızlanmalar boş sözlerden öte bir anlam taşımıyor. Kitlelerin yükselişi belki de Batı uygarlıklarının son aşamalarından birini, yeni toplumların ortaya çıkışı öncesinde hep yaşanan o anarşi dönemlerine bir dönüşü teşkil edecek. Peki, bu nasıl engellenebilir?

Bugüne değin kitleler en bariz rollerini eskimiş uygarlıkların büyük yıkılışlarında oynadılar. Tarih gösteriyor ki, bir toplumun iskeletini oluşturan manevi güçler etkilerini yitirdikleri anda, haklı olarak barbar diye nitelenen bu bilinçsiz ve hoyrat kalabalıklar nihai çözülüşü gerçekleştirirler. Şu ana dek uygarlıkları kuran ve yöneten her zaman küçük bir entelektüel aristokrasi oldu, kitleler değil çünkü kitlelerin sadece yıkmak için güçleri vardır. Egemenlikleri daima bir kargaşa evresidir. Bir uygarlık sabit kurallar, disiplin, içgüdüselden rasyonele geçiş, gelecek öngörüsü ve yüksek kültür seviyesi gibi, kendi hallerine terk edilmiş kitlelerin tamamen uzak oldukları koşullar gerektirir. Sadece yıkıcı özellik taşıyan güçleriyle, tıpkı bedenleri zayıf düşen ya da cesetlerin çürümesini hızlandıran o mikroplar gibi davranırlar. Bir uygarlığın yapısı çürüdüğünde, çöküşünü kitleler hazırlarlar. Onların rolü işte tam da o anda ortaya çıkar. Bir an için, kalabalığın kör gücü tarihin yegane felsefesine dönüşür.

Bizim uygarlığımıza da aynı şey mi olacak? Bundan korksak bile ne olacağı konusunda henüz hiçbir şey bilmiyoruz.

Mademki öngörüsüz eller onları durdurabilecek tüm bariyerleri teker teker yerle bir ettiler, o halde kitlelerin hükümranlığı karşısında boyun eğelim.

Herkesin hakkında konuşmaya başladığı bu kitleleri çok az

tanıyoruz. Profesyonel psikologlar onlara uzak yaşadıkları için, onları her zaman yok saydılar ve sadece işleyebilecekleri suçlarla ilgilendiler. Suçlu kitlelerin varlığı yadsınamaz bir gerçek ama erdemli kitleler, kahraman kitleler ve başka olumlu kitleler de vardır. Kitlelerin işledikleri suçlar onların psikolojisinin özel bir durumundan başka bir şey değildir ve onların zihinsel oluşumlarını tanıma konusunda bize, sadece zaaflarını betimleyerek tanımaya çalıştığımız bir bireyinkinden daha fazla şey öğretmez.

Öte yandan, doğrusunu söylemek gerekirse, dünyanın efendileri, dinlerin ya da imparatorlukların kurucuları, tüm inançların havarileri, ünlü devlet adamları ve küçük insan topluluklarının şefleri, farkında olmadan daima kitlelerin ruhu hakkında içgüdüsel ve çoğu zaman şaşmaz bir bilgiye sahip psikologlar oldular. O ruhu iyi tanıdıkları için efendiye dönüşmekte hiç zorlanmadılar. Napolyon, Fransız kitlelerin psikolojisine olağanüstü bir şekilde hakimdi ama başka ırka mensup kitlelerinkini* bazen çok yanlış yorumladı. Bu bilgisizlik onu İspanya'da ve özellikle de Rusya'da düşüşünü başlatan savaşlara soktu.

Kitlelerin psikolojisini tanımak bir devlet adamının, onları yönetmek için olmasa bile – bu iş günümüzde iyice zorlaştı – en azından tamamen onlar tarafından yönetilmemek için sahip olması gereken en önemli meziyettir.

Kitlelerin psikolojisi, yasalar ve kurumların onların dürtüsel tabiatları üzerinde ne kadar az etkiye sahip olduğunu ve onlara

* Zeki ve uyanık danışmanları da onunkinden daha iyi bir yorum getiremediler. Talleyrand ona yazdığı mektupta "İspanya askerlerinizi kurtarıcılar gibi karşılayacak," demişti. Ama onları vahşi hayvanlar gibi karşıladılar. İspanyol ırkının kalıtsal içgüdüleriyle haşir neşir olan bir psikolog bunu kolayca öngörebilirdi.

aşılananların dışında fikirler üretmekten ne kadar aciz olduklarını gösteriyor. Teorik adalet anlayışından türemiş kurallar onları idare etmeye yetmez. Sadece ruhlarında uyandırılacak etkiler onları cezbedebilir. Mesela bir yasa yapıcı yeni bir vergi koymak istiyorsa, teorik olarak en adilini mi seçmelidir? Kesinlikle hayır. En adaletsizi, eğer daha az göze çarpıyor ve görünüşte çok ağır yük getirmiyorsa, kitleler için en iyisidir. Böylece dolaylı bir vergi, ölçüsüz dahi olsa, kitle tarafından her zaman kabul görecektir. Tüketim ürünlerinden gündelik olarak kuruş bazında alınan vergi, kitlenin alışkanlıklarına zarar vermez ve onu fazla rahatsız etmez. Onun yerine maaşların ya da diğer gelirlere orantılı bir şekilde koyulacak, tek seferde tahsil edilecek ve diğerinden on kat daha az külfet yaratan bir vergi getirin ve protestoların nasıl her tarafta başladığını izleyin. Her gün alınan görünmez kuruşların yerini, görece yüksek ve sonuç olarak çok rahatsız edici bir miktar almıştır. Oysaki bu tutar her gün kuruş kuruş bir kenara konmuş olsa farkına bile varmadan ödenebilir ama bu ekonomik davranış bir parça öngörü gerektirir ve o da kitlelerde yoktur.

Yukarıdaki örnek, kitlelerin anlayışını tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriyor. Bu, Napolyon gibi bir psikoloğun gözünden kaçmamıştı ama yasa yapıcılar kitlelerin ruhunu tanımadıkları için, anlamaları da mümkün değil. Deneyimleri onlara, insanların asla saf aklın buyruklarına göre davranmadıklarını yeterince öğretmedi.

Daha başka uygulamalarda da faydalanılabilecek bir unsur olan kitle psikolojisini iyi tanımak, onsuz anlaşılması imkansız birçok tarihsel ve ekonomik olayın açıklığa kavuşmasını sağlayacaktır.

Netice itibarıyla, salt merak duygusuyla yola çıkılmış olsa bile kitlelerin psikolojisi irdelenmeyi hak eden bir konudur. İnsanları eyleme geçiren güdüleri deşifre etmek bir minerali ya da bir bitkiyi incelemek kadar ilginç bir çalışmadır.

Kitlelerin ruhu hakkındaki bu çalışmamız kısa bir sentezden, araştırmalarımızın basit bir özetinden öte geçmeyecek. Başkaları toprağı sabanla daha derin kazacaklardır. Bugün bizim yaptığımız henüz çok fazla keşfedilmemiş bir toprağın üzerinde izimizi bırakmaktan ibaret.

BİRİNCİ KİTAP

KİTLELERİN RUHU

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLELERİN GENEL ÖZELLİKLERİ: ZİHİNSEL BİRLİKLERİNİN PSİKOLOJİK YASASI

'Kitle' sözcüğü en genel anlamıyla, milliyetleri, meslekleri ya da cinsiyetleri ne olursa olsun, onları bir araya getiren tesadüflere bakmaksızın her türlü topluluğu ifade eder.

Psikolojik bakış açısıyla, 'kitle' terimi bambaşka bir anlama bürünür. Kimi belli koşullarda ve sadece bu koşullarda, bir insan topluluğu onu oluşturan her bir bireyinkinden farklı yeni karakterler kazanır. Bilinçli kişilik ortadan kaybolur ve kitleyi oluşturan tüm bireylerin duyguları ve fikirleri aynı istikamete doğru yönelir. Hiç kuşkusuz geçici, ama çok net özellikler sergileyen kolektif bir ruh oluşur. Bu durumda kolektiflik, daha iyi bir ifade bulamadığım için örgütlenmiş kitle ya da psikolojik kitle diye adlandıracağım şeye dönüşür ve *kitlelerin zihinsel birliği* yasasına tabi olan tek bir varlık oluşturur.

Çok sayıda bireyin tesadüfen yan yana bulunmaları, onlara örgütlü bir kitle karakteri kazandırmaz. Bir şehir meydanında belli bir amaçları olmadan bir araya gelen bin kişi kesinlikle bir psikolojik kitle oluşturmaz. Bu tür bir kitle karakteri kazanmak için burada doğalarını belirtmemiz gereken bazı uyarıcıların etkisi gerekir.

Örgütlenme yolundaki kitlenin ilk işaretlerini teşkil eden bilinçli kişiliğin ortadan kalkması ve duygu ve düşüncelerin aynı istikamete yönelişi, her zaman birçok bireyin aynı noktada eşzamanlı varlığını gerektirmez. Bir an gelir ve herhangi bir şiddetli duygunun – mesela büyük bir ulusal olayın – etkisi altına giren birbiriyle alakasız binlerce birey bir psikolojik kitlenin özelliklerini kazanabilir. Onları birleştiren herhangi bir tesadüf, tutumlarının bir anda kitlelerin özel davranış biçimine bürünmesi için yeterli olacaktır. Tarihin bazı dönemlerinde yarım düzine insandan bir psikolojik kitle çıkarken, tesadüfen bir araya toplanan yüzlerce insan onu oluşturamayabilir. Öte yandan bazen topyekun bir halk da, ortada görünür bir toplaşma olmadan, şu ya da bu faktörün etkisiyle bir kitleye dönüşebilir.

Psikolojik kitle, oluştuğu andan itibaren, geçici ama saptanabilir genel özelliklere kavuşur. Bu genel özelliklere, kitleyi oluşturan unsurlara göre değişkenlik gösteren ve onun zihinsel yapısını değiştirebilen hususi özellikler eklenir.

Bu yüzden psikolojik kitleler sınıflandırmaya elverişlidir. Bu sınıflandırmanın incelemesi bize birbirine benzemeyen unsurlardan oluşmuş heterojen bir kitlenin, az çok birbirine benzeyen unsurlardan oluşmuş (tarikatlar, kastlar, sınıflar)

homojen kitlelerle ortak özellikler sergilediğini ve bu ortak özelliklerin yanında onları ayırt etmeyi sağlayan özellikler barındırdığını gösterecek.

Çeşitli kitle kategorilerini ele almaya başlamadan önce, işe hepsindeki ortak özellikleri incelemekle başlayacağız. Önce bir ailenin fertlerinin genel özelliklerini, ardından bu aileyi oluşturan cins ve türlerin hususi özelliklerini belirleyen bir doğa bilimci gibi hareket edeceğiz.

Örgütlenmesi sadece ırka ve kolektifliğin oluşumuna göre değil, aynı zamanda da maruz kaldığı uyarıcıların doğasına ve derecesine göre değişkenlik gösteren *kitlelerin ruhu* betimlemesi kolay bir şey değildir. Kaldı ki aynı zorluk herhangi bir varlığın psikolojik incelemesi için de fazlasıyla mevcuttur. Roman kahramanları karşımıza sabit bir karakterle çıkarlar, ama gerçek hayatta karakterler hiç de öyle değildir. Sadece ortamların tekbiçimliliği karakterlerin görünüşteki tekbiçimliliğini yaratır. Başka bir yerde, tüm zihinsel yapıların, ani bir ortam değişikliğinin etkisiyle ortaya çıkabilecek karakter olasılıklarını aynı anda içlerinde barındırdıklarını gösterdim. Fransız Konvansiyonu'nun* en gaddar mensupları arasında, olağan koşullarda barışçı bir noter ya da erdemli bir yüksek hakim olarak bilinen zararsız burjuvaların bulunması bu şekilde mümkün olmuştur. Bu kişiler fırtına geçtikten sonra normal karakterlerine geri dönmüşlerdir ve Napolyon onların arasında en uysal hizmetkarlarını bulmuştur.

Burada kitlelerin oluşumunun tüm aşamalarını inceleme

* Fransa'da 1792-1795 yılları arasında yönetici konumdaki kurucu meclis. (Çev. N.)

imkanımız olmadığından, onları daha ziyade tamamlanmış örgütlenme safhasında ele alacağız. Böylece onların her zaman ne olduklarını değil, neye dönüşebileceklerini göreceğiz. Sadece bu çok ileri örgütlenme safhasında, ırkın değişmez ve baskın temelleri üzerine, beraberinde kolektif topluluğun duygu ve düşüncelerinin aynı istikamete yönelişini getiren yeni ve hususi özellikler biner. İşte o zaman *kitlelerin zihinsel birliğinin psikolojik yasası* diye adlandırdığım şey ortaya çıkar.

Kitlelerin birçok psikolojik özelliği tekil bireylerle ortaktır ama bunun yanı sıra, sadece kolektif oluşumlarda rastlanan başka özelliklere de sahiptir. Önemini iyice ortaya koymak için burada öncelikle bu kendine has özellikleri inceleyeceğiz.

Bir psikolojik kitlenin sergilediği en dikkat çekici özellik şudur: Onu oluşturan bireyler kim olursa olsun – yaşam tarzları, meslekleri, karakterleri ya da zekaları birbirine benzesin veya benzemesin – bir kitleye dönüşmüş olma olgusu onları bir tür kolektif ruhla donatır. Bu ruh onların, kendi başlarına hissedeceklerinden, düşüneceklerinden ve davranacaklarından tamamen farklı bir biçimde hissetmelerini, düşünmelerini ve davranmalarını sağlar. Bazı fikirler ve bazı duygular sadece kitle halindeki bireylerde ortaya çıkar ya da eyleme dönüşür. Psikolojik kitle, bir anlığına birbirine bağlanan heterojen unsurlardan oluşmuş geçici bir varlıktır ve bu yönüyle tıpkı canlı bir bedende toplanan hücrelerin meydana getirdiği ve onların her birinin sahip olduğundan çok farklı özellikler sergileyen bir varlığa benzer.

Herbert Spencer gibi etkileyici bir filozofun kaleminden çıkmış olması şaşırtıcı gelen düşüncenin aksine, bir kitlede,

kendisini oluşturan topluluktaki öğelerin toplamı ya da ortalaması değil, onların bir kombinasyonu ve yeni oluşan özellikler vardır. Tıpkı kimyada olduğu gibi: Bazlar ve asitler gibi kimi kimyasal öğeler yeni bir madde oluşturmak için bir araya gelirler ve ortaya çıkan madde onu oluşturan maddelerinkinden çok farklı özelliklere sahip olur.

Kitle içindeki bireyin yalnız bireyden ne kadar farklı olduğunu saptamak çok kolaydır, ama böyle bir farklılığın nedenlerini keşfetmek o denli kolay değildir.

Bu farklılıklara göz atabilmek için öncelikle modern psikolojinin şu gözlemini hatırlamak gerekiyor: Sadece organik yaşamda değil, zekanın işleyişinde de bilinçsiz fenomenler daha ağır basıyor. Zihnin bilinçli davranışları, bilinçsiz olanlarla kıyaslandığında çok küçük bir yer kaplamaktadır. En işinin ehli analizci, en titiz gözlemci bile onu yöneten bilinçsiz dürtülerin ancak çok azını keşfetmeyi başaracaktır. Bilinçli davranışlarımız özellikle kalıtsal etkilerin belirleyici olduğu bilinçsiz bir alt katmandan türemektedir. Bu alt katman, ırkın ruhunu teşkil eden sayısız ata yadigarı kalıntıyı içinde barındırır. Davranışlarımızın görünür sebeplerinin arkasında hiç bilmediğimiz gizli sebepler bulunmaktadır. Gündelik eylemlerimizin çoğu, farkında olmadığımız gizli güdülerin bir sonucudur.

Bir ırkın tüm bireyleri birbirlerine her şeyden önce ırkın ruhunu oluşturan bilinçsiz öğeler vasıtasıyla benzerler. Eğitimin, ama daha önemlisi olağandışı bir kalıtımın meyvesi olan bilinçli öğelerse, onları birbirlerinden ayıran unsurlardır. Zekaları birbirinden çok farklı insanların bazen tıpatıp aynı içgüdüleri, tutkuları ve duyguları olur. En seçkin şahsiyetler din,

politika, ahlak, sevgi, antipati vs. gibi duygunun konusu olan alanlarda sıradan bireylerin seviyesini nadiren aşarlar. Ünlü bir matematikçiyle bir kunduracı arasında entelektüel açıdan bir uçurum olabilir, ama karakter ve inançlar söz konusu olduğunda aradaki fark ya çok azdır ya da hiç yoktur.

Zaten kitlelerde paylaşılmakta olan da, karakterin bilinçaltı tarafından yönetilen ve bir ırkın normal bireylerinin çoğunda aşağı yukarı aynı derecede bulunan bu genel niteliklerdir. Kolektif ruhta, insanların entelektüel yetenekleri ve bunun sonucu olarak da bireysellikleri silinir. Heterojen, homojenin içinde boğulur ve bilinçaltı nitelikler baskın konuma geçer.

Sıradan niteliklerin bu şekilde paylaşımı bize kitlelerin yüksek zeka gerektiren davranışları neden gerçekleştiremeyeceklerini açıklıyor. Seçkin ama farklı özelliklere sahip insanlardan oluşan bir topluluk tarafından kamu yararına alınmış kararlar, bir sersemler topluluğunun alacağı kararlardan öyle çok daha üstün olmayacaktır, çünkü seçkin topluluk sadece herkesin sahip olduğu vasat nitelikleri bir araya getirebilecektir. Kitleler zekayı değil vasatlığı biriktirirler.

Sıklıkla tekrarlandığı gibi, herkes Voltaire'den daha akıllı değildir. Ama eğer buradaki 'herkes' kitleleri temsil ediyorsa, Voltaire hiç kuşkusuz herkesten daha akıllıdır.

Lakin eğer kitledeki bireyler vasat niteliklerini birleştirmekle yetinselerdi, ortada sadece ortalama bir nitelik olur ve yukarıda bahsettiğimiz yeni özellikler oluşmazdı. Şimdi bu özelliklerin ne şekilde oluştuklarını inceleyeceğiz.

Kitlelerin hususi özelliklerinin ortaya çıkışını belirleyen farklı nedenler var. Bunlardan ilki, kitlenin içindeki bireyin,

sırf çok sayıda olmanın etkisiyle yenilmez bir güce kavuştuğu hissine kapılması ve bu sayede, tek başına olsa mecburen dizginlemek zorunda kalacağı içgüdülere kendini kolayca teslim etmesidir. Kendini onlara o kadar istekli bir şekilde teslim edecektir ki, kitle anonim ve dolayısıyla sorumsuz olduğu için, bireyleri her zaman frenleyen sorumluluk duygusu tamamen ortadan kaybolacaktır.

İkinci bir neden olan zihinsel bulaşma da, kitlelerdeki hususi özelliklerin yanı sıra istikametlerini belirlemek için de devreye girer. Bulaşma, saptaması kolay ama henüz açıklanmamış bir fenomendir ve onu biraz sonra inceleyeceğimiz hipnotik sınıfa mensup fenomenlere bağlamak gerekir. Bir kitlenin içinde her duygu, her davranış o derece bulaşıcıdır ki birey kendi yararını, kolektif yarar lehine çok kolayca feda eder. Bu, insanın doğasına aykırı ve sadece bir kitlenin parçası olduğunda sergilediği bir eğilimdir.

Çok daha büyük bir önem taşıyan üçüncü nedene gelince; kitle içindeki bireylerde, bazen tek başına olan bireylerinkine tamamen zıt hususi özellikler ortaya çıkar. Yukarıda bahsi geçen bulaşmanın bir sonucundan başka bir şey olmayan, telkine yatkınlıktan bahsetmek istiyorum.

Bu fenomeni anlamak için fizyolojinin kimi yeni keşiflerini aklımızın bir köşesinde tutmak gerekiyor. Bugün artık şunu biliyoruz: Bilinçli kişiliğini yitirmiş olan bir birey o kadar çaresiz bir duruma düşer ki ona kişiliğini kaybettirmiş olan operatörün tüm telkinlerine boyun eğerek karakterine ve alışkanlıklarına en aykırı davranışları sergiler. Ama dikkatli gözlemler, faal bir kitlenin içine bir süreliğine gömülmüş bireyin

çok geçmeden – onun çekim gücünün etkisine kapılarak ya da henüz bilinmeyen bambaşka bir sebeple – hipnotize olmuş birinin büyülenme haline çok benzeyen özel bir duruma düştüğünü kanıtlamış görünüyorlar. Hipnotize olan öznede beynin işlevleri paralize olduğu için, bu kişi hipnotizmacının istediği gibi yönettiği tüm bilinçaltı eylemlerin kölesi haline gelir. Bilinçli kişilik uyuşur, irade ve ayırt etme yetisi ortadan kalkar. Duygular ve düşünceler artık hipnotizmacı tarafından belirlenen tarafa yönlendirilmiştir.

Bir kitlenin parçasını teşkil eden bireyin hali aşağı yukarı böyledir. O artık davranışlarının bilincinde değildir. Onda, tıpkı hipnotize olmuş kişideki gibi bazı yetiler kaybolurken, diğerleri aşırı bir coşkunluk derecesine ortaya çıkacaktır. Bir telkinin etkisi onu bazı davranışları karşı konulmaz bir coşkuyla gerçekleştirmeye doğru itecektir. Kitlenin içindeki bireyin hissettiği coşkunun karşı konulmazlığı, hipnotize olmuş özneninkinden çok daha fazladır çünkü tüm bireyler için aynı olan telkin karşılıklı olduğunda abartılı bir hal alır. Bir kitlenin, telkine direnmek için yeterince güçlü bir kişiliğe sahip birimleri sayıca çok azdır ve akıntı onları önüne katıp sürükler. En fazla, farklı bir telkinle yön değiştirmeyi deneyebilirler. Bazen tam zamanında söylenmiş güzel bir söz ya da çağrıştırılan bir imge, kitlelerin çok kanlı davranışlarda bulunmalarını engellemiştir.

O halde bilinçli kişiliğin kayboluşu, bilinçaltı kişiliğin kontrolü ele geçirişi, telkin ve bulaşma vasıtasıyla duygu ve düşüncelerin aynı istikamete yönlendirilişi ve telkin edilen fikirleri hemen eyleme dönüştürme eğilimi, kitle içindeki bi-

reyin başlıca özellikleridir. O artık kendisi değil, iradesinin yönetmekte aciz kaldığı bir otomattır.

Böylece insan, sırf bir kitlenin parçası haline gelmekle uygarlık merdiveninde pek çok basamak aşağı iner. Tek başına belki de kültürlü bir insanken, kitlenin arasına katılınca içgüdüleriyle hareket eden bir varlığa, yani bir barbara dönüşür. O andan itibaren düşünmeden davranma, şiddet, zalimlik gibi özelliklerin yanı sıra, ilkel varlıkların coşku ve kahramanlık anlayışına sahiptir. Kendini sözlerin ve imgelerin etkisine kaptırma ve kendi menfaatlerine zarar veren davranışlara sürüklenme kolaylığı yüzünden ilkel insanlara yaklaşır. Kitle içindeki birey, rüzgarın oradan oraya gönlünce sürüklediği kum yığınları arasında bir kum taneciğidir.

İşte bu yüzdendir ki bireysel olarak hiçbir üyesinin onaylamayacağı kararlar veren jüriler, her bir üyesinin özel olarak reddedeceği yasaları ve önlemleri onaylayan parlamenter meclisler görüyoruz. Tekil olarak düşünüldüklerinde Konvansiyon'u oluşturan insanların her biri barışsever burjuvalardı. Kitle halinde toplanıp kimi elebaşların etkisi altına girince, masumiyetleri besbelli kişileri giyotine göndermekte tereddüt etmediler; ayrıca menfaatlerine tamamen zıt bir şekilde kendi dokunulmazlıklarını kaldırdılar ve birbirlerini kırıp geçirdiler.

Kitle içindeki birey, normal benliğinden sadece davranışlar yoluyla uzaklaşmaz. Tüm bağımsızlığını kaybetmeden önce bile, duygu ve düşünceleri, bir cimriyi cömerte, kuşkucuyu inançlıya, dürüst insanı suçluya, ödleği kahramana dönüştürebilecek türden bir değişim geçirmiştir. Meşhur 4 Ağustos

1789 gecesi bir coşkunluk anında soylular tarafından oylanarak kabul edilen tüm imtiyazlardan feragat etme, tek başlarına olduklarında o kişilerin hiçbiri tarafından elbette ki asla kabul edilmeyecek bir şeydi.

Bütün bu gözlemlerden şu sonuç çıkıyor: Entelektüel açıdan kitle, her zaman tek başına hareket eden bir kişinin altındadır. Ama duygular ve bu duyguların kışkırttığı davranışlar açısından bakıldığında, koşullara göre, kitle daha iyi ya da daha kötü olabilir. Her şey ona ne şekilde telkin yapıldığına bağlıdır. Kitleleri sadece suç işleme açısından inceleyen yazarların gözden kaçırdıkları, işte bu. Kitlelerin genellikle suç işledikleri doğru, ama sıklıkla kahramanca davranışlar da sergilerler. Bir inanç ya da fikrin zaferi için onları canlarını feda etme noktasına getirmek oldukça kolaydır; şan, şeref ve onur gibi kavramlarla coşturulurlar ve Haçlı Seferleri'nde olduğu gibi bir tanrının mezarını din düşmanlarının elinden kurtarmak ya da 93 Harbi'nde olduğu gibi vatan toprağını savunmak için aç ve silahsız olarak savaşmaya götürülürler. Bunlar elbette ki biraz bilinçsiz kahramanlıklar, ama tarih böyle kahramanlıklarla yazılıyor. Halkların alacak kısmına soğukkanlılıkla gerçekleştirilmiş büyük eylemler yazılmasaydı, dünya tarihi kitapları bomboş kalırdı.

İKİNCİ BÖLÜM

KİTLELERİN DUYGULARI VE AHLAKİLİĞİ

Kitlelerin başlıca özelliklerinden çok genel bir şekilde bahsettikten sonra, şimdi onları ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

Kitlelerin dürtüsellik, öfke, akıl yürütmekten acizlik, eleştirel aklın muhakemesinden yoksunluk, abartılı duygular ve daha başka hususi özelliklerinden birçoğu, vahşiler ve çocuklar gibi evrimin daha alt biçimlerine mensup varlıklarda da gözlemlenebilir. Yeri gelmişken, bu sadece satır arasında değindiğim bir analoji; onu uzun uzadıya izah etmeye kalkışmak bu kitabın boyutunu aşardı. Üstelik bu, ilkellerin psikolojisi konusunda bilgili kişiler için lüzumsuz bir şey olurken, ondan habersiz olanları da ancak kısmen ikna ederdi.

Şimdi, kitlelerin birçoğunda gözlemlenen farklı özellikleri tek tek ele alacağım.

1. Kitlelerin dürtüselliği, devingenliği ve öfkesi

Temel özelliklerini incelerken, kitlenin neredeyse tümüyle bilinçaltı tarafından yönetildiğini söylemiştik. Kitlelerin davranışları beyinden ziyade omuriliğin etkisi altındadır. Yapılan eylemler icraat açısından kusursuz olabilirler, ama bunlar beyin tarafından yönetilmediği için, bireyler uyarıların tesadüflerine göre hareket ederler. Tüm dış uyarıcıların oyuncağı durumundaki kitle, onların sonu gelmez değişimlerini yansıtır. Bu yüzden aldığı uyarıların kölesi durumundadır. Tek başına olan birey de kitlenin bir parçası olan insanla aynı kışkırtıcılara maruz kalsa da onlara teslim olmaz çünkü aklı böyle bir davranışın olumsuzluklarını ona gösterecektir. Tek başına olan birey reflekslerine hükmetme becerisine sahipken kitle bundan mahrumdur, demek suretiyle bu fenomen fizyolojik olarak tanımlanabilir.

Kitlelerin boyun eğdikleri çeşitli dürtüler, uyarılara bağlı olarak, bazen cesurca ya da zalimce, bazense kahramanca ya da ödlekçe olabilir, ama asla değişmeyen şey onların buyurganlığı olacaktır ve bu dayatma karşısında kitlenin kendini koruma güdüsü kaybolacaktır.

Kitlelere telkinde bulunmaya yatkın uyarıcılar çok çeşitlidir ve onlara her zaman boyun eğen kitleler aşırı derecede devingendir. Onların, kaşla göz arasında en kanlı canavarlıktan en mutlak kahramanlığa geçiş yaptıkları görülür. Kolayca bir cellat olan kitle, aynı kolaylıkla kendini davası için feda eder. Her inancın zaferi için gereken kan selleri, kitlelerin bağrından akmıştır. Kitlelerin neler yapabileceğini görmek için kahramanlık dönemlerine kadar geri gitme-

ye gerek yok. Onlar bir kargaşa anında asla kendi canlarını düşünmezler, nitekim daha birkaç yıl önce bir general, kısa sürede bir popülerlik kazanmasının ardından onun davası için hayatını feda etmeye hazır yüz bin kişiyi kolayca bulmuştu.

Bu yüzdendir ki kitlelerde hiçbir şey önceden uzun uzun düşünülmez. Kitleler, anlık uyarıcıların etkisi altında, birbirine en zıt duygular yelpazesinde gidip gelirler. Bu halleriyle, kasırganın havaya kaldırdığı, dört bir yana savurduğu ve sonra yere bıraktığı yaprakları andırırlar. Kitlelerin bu devingenliği yüzünden onları yönetmek çok zordur, özellikle de kamu gücünün bir kısmı ellerine düştüğü zaman. Eğer gündelik hayatın gereksinimleri olayların bir tür görünmez düzenleyicisi olmasaydı, demokrasiler kesinlikle ayakta kalamazlardı. Ama bir şeylere sahip olmayı coşkulu bir şekilde isteyen kitlelerin arzuları – aynen düşünceleri gibi – kalıcı olmaz.

Kitle sadece dürtüsel ve devingen değildir. Tıpkı vahşi insan gibi, arzusunu gerçekleştirme yolunda hiçbir engel tanımaz, özellikle de sayısal çokluğundan ötürü karşı konulmaz bir güce sahip olduğu hissine kapıldıktan sonra. Kitlede yer alan birey için imkansızlık kavramı ortadan kalkar. Yalnız bir insan tek başına bir sarayı ateşe veremeyeceğini, bir mağazayı yağmalayamayacağını hisseder; böyle bir şeyin cazibesine nadiren kapılır. Ancak bir kitlenin parçası olduğunda, kalabalık olmanın verdiği gücün farkına varır ve kendisine yöneltilecek ilk cinayet ve yağma telkinine hemen itaat eder. Karşısına çıkan beklenmedik engel coşkuyla yerle bir edilir.

Eğer insan organizması öfkenin sürekliliğini mümkün kılsaydı, engellenen kitlenin normal halinin öfke olduğu söylenebilirdi.

Kitlelerin öfkesi, dürtüselliği ve devingenliğinin yanı sıra ele alacağımız diğer tüm popüler duygularında, ırkın temel özellikleri daima devreye girer. Bunlar, duygularımızın üzerinde filizlendiği değişmez toprağı teşkil eder. Kitleler hiç kuşkusuz öfkeli ve dürtüseldir ama kitleler arasında bu duyguların derecesinde büyük farklılıklar gözlemlenir. Mesela bir Latin kitlesiyle bir Anglosakson kitlesi arasındaki fark çarpıcıdır. Yakın tarihimizde yaşanan olaylar bu konuda çok aydınlatıcı emsallerdir. 1870'te, sözde küfür içeren basit bir telgrafın yayımlanması, korkunç bir savaşı tetikleyecek olan öfke patlaması için yeterli oldu. Ondan birkaç yıl sonra, Langson'daki önemsiz bir başarısızlığı bildiren telgraf, hükümetin anında devrilmesine yol açan yeni bir toplumsal patlamayı tetikledi. Aynı dönemde İngiliz Ordusu'nun Hartum'daki çok daha büyük bir bozgununun İngiltere'deki yankısıysa çok zayıf oldu ve hiçbir bakan bu yüzden koltuğunu kaybetmedi. Kitleler her yerde kadınsı bir karaktere sahiptir, ama en kadınsı kitleler Latin kültüre sahip ülkelerdekilerdir. Onlardan destek alan çok hızlı bir şekilde yükseklere çıkabilir, ama daima Tarpeia Kayası'nın ucunda duracak ve günün birinde kesinlikle oradan aşağı atılacaktır.

2. Kitlelerin telkine açıklığı ve safdilliği

Kitlelerin genel özelliklerinden birinin telkine aşırı yatkınlık olduğunu söyledik ve bir telkinin tüm kalabalıklarda ne kadar bulaşıcı olduğunu gösterdik; duyguların çok hızlı bir şekilde belli bir istikamete yönelmesinin sebebi budur.

Ne kadar tarafsız olduğu varsayılırsa varsayılsın, kitle genellikle telkine yatkın bir bekleyiş halindedir. Dile getirilen ilk telkin, bulaşma yoluyla anında bütün beyinlere yayılır ve hemen akabinde yönlendirme oluşur. Telkinle hareket eden varlıklarda sabit fikir, davranışa dönüşme eğilimindedir. Söz konusu şeyin yakılacak bir saray ya da bir bağlılık yemini olmasının önemi yoktur, kitle ikisine de aynı kolaylıkla yönelir. Her şey uyarıcının tabiatına bağlıdır, yalnız bireyde olduğu gibi telkin edilen davranışla onun gerçekleşmesine karşı olabilecek akıl yürütmeler arasındaki ilişkiye değil.

Ayrıca sürekli olarak bilinçaltının sınırlarında dolaşan, tüm telkinlere maruz kalan, akılcı muhakemelere başvuramayan insanlara özgü şiddetli duygulara sahip ve eleştirel zihinden mahrum kitlenin elinden, aşırı derecede safdil görünmekten başka bir şey gelmez. Onun için 'gerçeğe aykırı' diye bir şey yoktur ve her şeye ne kadar kolay inandıklarını anlamak için, efsanelerin ve en akıl almaz hikayelerin* nasıl doğduğunu ve yayıldığını hatırlamak yeterlidir.

---

* Paris kuşatmasına katılanlar, kitlelerin gerçeğe aykırı şeyler karşısında sergiledikleri bu safdilliğe dair birçok örneğe tanık oldular. Bir evin üst katında yakılan bir mum hemen kuşatmacılara gönderilen bir sinyal olarak kabul ediliyordu. Oysaki iki saniye düşünmüş olsalar, mum ışığının fersahlarca öteden görülmesinin imkansız olduğunu anlayacaklardı.

Kitlelerin arasında böylesine kolay yayılan efsanelerin ortaya çıkış sebebi, mutlak bir safdilliğin yanı sıra, olayların topluluk halindeki bireylerin hayal gücünde uğradıkları inanılmaz deformasyonlardır. Kitle tarafından tanık olunan çok sıradan bir vaka, kısa sürede muazzam bir olaya dönüşür. Kitle imgelerle düşünür ve zihinde beliren bir imge, arada herhangi bir mantıksal bağ olmaksızın bir dizi başka imgeyi çağrıştırır. Bazen herhangi bir olayı hatırlamanın bizi sürüklediği acayip fikirler silsilesini düşünürsek, bu durumu algılamamız çok kolay olur. Akıl, bu tür imgeler arasındaki tutarsızlığı gösterir ama kitle bunu göremez ve hayal gücünün çarpıttığı olayı gerçeğiyle karıştırır. Öznel olanı nesnelden ayırmaktan aciz kitle, zihninde çağrışım yapan ve gözlemlenen olayla arasında çoğu zaman uzak bir akrabalıktan başka bir şey bulunmayan imgeleri gerçek kabul eder.

Bir kitlenin tanık olduğu herhangi bir olayı, sonsuz sayıda ve çok değişik yönlerde deforme etmiş olması olması gerekir, çünkü onu oluşturan insanların ruh halleri birbirinden farklıdır. Fakat gerçekte olan bambaşkadır. Bulaşmanın ardından deformasyonlar, topluluğun tüm bireyleri için aynı biçimde ve aynı yönde olur. İçlerinden birinin yaptığı ilk deformasyon, bulaşıcı telkinin özünü oluşturur. Aziz Yorgi'nin, Kudüs'ün surları üzerinde bütün Haçlı Ordusu'na görünmeden önce sadece bir kişiye göründüğüne hiç kuşku yok. İşaret edilen mucize, telkin ve bulaşma yoluyla anında herkesçe kabul edilmiş olsa gerek.

Binlerce kişi tarafından saptanmış fenomenler söz konusu olduğu için, gerçekliğin bilinen tüm özelliklerine sahipmiş

gibi görünen bu toplu halüsinasyonların tarihte birçok örneği bulunan mekanizması bu şekilde işlemektedir.

Kitleyi oluşturan bireylerin zihinsel niteliği bu ilkeyi çürütmez. Bu niteliğin hiçbir önemi yoktur. Kitlenin arasına karıştıkları andan itibaren, bilgeyle cahil, gözlem konusunda aynı derecede aciz kalırlar.

Bu tez çelişkili görünebilir. Bunu kanıtlamak için çok sayıda tarihsel olaya başvurmak gerekir ve bu konuda yazılacak ciltler dolusu kitap bile yetersiz kalır.

Öte yandan, okuru kanıtsız iddiaların etkisi altında bırakmak istemediğim için, burada alıntılanabilecek onca şey arasından rastgele seçtiğim birkaç örneği vermek istiyorum.

İçinde okumuş ya da cahil, her türden insanın bulunduğu bir kitle üzerinde etkili olmuş toplu halüsinasyonların arasından seçildiği için, aşağıdaki olay en tipik örneklerden birini teşkil ediyor. Deniz teğmeni Julien Félix deniz akıntıları hakkındaki kitabında şöyle bahsetmiş:

"*Belle-Poule* fırkateyni şiddetli bir fırtına neticesinde kendisinden ayrılmış olan *Le Berceau* korvetiyle buluşmak üzere denizde ilerliyordu. Güneşli bir gündü. Gözcü birden denizde başıboş dolaşan küçük bir gemi gösterdi. Mürettebat bakışlarını belirtilen noktaya yöneltti ve subaylardan tayfalara, orada bulunan herkes, direklerinde yardım talep eden bayrakların dalgalandığı tekneler tarafından çekilen, üzeri insan dolu salı net bir şekilde gördü. Amiral Desfossés kazazedelerin yardımına koşmak için bir filika hazırlattı. Oraya doğru yaklaşan tayfalar ve subaylar ellerini uzatıp yardım dilenen insan kalabalığını görüyor ve birbirine karışan boğuk sesleri duyuyor-

lardı. Sözde salın yanına ulaştıklarında, komşu kıyıdan kopup denize düşmüş, üzerleri yaprak kaplı birkaç ağaç dalından başka bir şey bulamadılar. Böylesine bariz bir kanıt karşısında halüsinasyon sona erdi."

Bu örnek, bizim yukarıda açıkladığımız toplu halüsinasyon mekanizmasını gözler önüne seriyor. Bir tarafta dikkat kesilmiş halde bekleyen kitle; diğer tarafta denizde başıboş dolaşan bir gemiyi haber veren gözcü tarafından başlatılan ve bulaşma yoluyla oradaki herkes – tayfalar ve subaylar – tarafından kabul edilen telkin.

Doğru görme yeteneğinin kaybolması ve gerçek olayların yerini aralarında hiçbir benzerlik bulunmayan halüsinasyonların alması için, bir kitlenin çok kalabalık olmasına gerek yoktur. Bir araya toplanan birkaç birey bir kitle oluşturur ve bunlar çok seçkin bilim insanları da olsalar, uzmanlık alanları dışındaki konularda kitlelerin tüm özelliklerini taşırlar. Normalde her birinin sahip olduğu gözlem yeteneği ve eleştirel akıl ortadan kaybolur.

Annales des Sciences Psychiques'te yer alan ve burada anılmayı hak eden raporda başarılı psikolog Davey, bize çok tuhaf bir örnek sunuyor. Aralarında İngiltere'nin önde gelen bilim insanlarından Wallace'ın da bulunduğu seçkin bir gözlemciler grubunu bir araya toplayan Davey, kullanacağı objeleri incelemelerine ve istedikleri gibi işaretlemelerine izin verdikten sonra, ruhların materyalizasyonu ve arduvaz tabletlerin üzerine yazma gibi, spiritüalistlerin bütün klasik numaralarını sergiliyor. Bu meşhur izleyicilerden, tanık oldukları fenomenlerin ancak doğaüstü güçler vasıtasıyla elde edilebileceğine

dair yazılı raporlar aldıktan sonra, onlara bütün bunların basit hilelerin neticesi olduğunu açıklıyor. "Davey'in araştırmasının en şaşırtıcı yanı," diyor raporun yazarı, "numaraların icrasındaki harikuladelik değil, acemi tanıkların kaleme aldıkları raporlardaki aşırı zafiyetti. Demek oluyor ki tanıklar, tamamı yanlış olan olumlu çok sayıda raporlar verebilirler. Onların betimlemelerini doğru kabul edersek, betimledikleri fenomenlerin hileyle açıklanamaması gerekirdi. Davey tarafından icat edilen yöntemler o kadar basitti ki onları kullanmaya nasıl cesaret ettiğine insan şaşırmadan edemiyor. Ama kitlenin zihni üzerinde öylesine büyük bir gücü vardı ki herkesi görmedikleri bir şeyi gördüğüne ikna edebiliyordu." Bu hipnozcunun hipnotize ettiği kişi üzerinde sahip olduğu gücü ve bu gücün önceden kuşkuya düşürülmüş üst düzey akılların üzerinde bile işe yaradığını gördükten sonra, sıradan kitlelerin ne kadar kolay yanılsamaya kapıldıkları daha iyi anlaşılıyor.

Buna benzer çok sayıda örnek var. Birkaç yıl önce gazeteler, boğularak ölen ve cansız bedenleri Seine Nehri'nden çıkarılan iki küçük kızın hikayesini yazdılar. Bu çocuklar ilk başta bir düzine tanık tarafından çok kesin bir biçimde teşhis edildiler. Birbirleriyle böylesine örtüşen ifadeler karşısında tahkikat hakiminin kafasında hiçbir şüphe kalmadı ve defin izni verdi. Ama gömülme işlemi gerçekleştirileceği sırada, öldükleri varsayılan kızların sapasağlam hayatta oldukları ve boğulanlarla aralarında çok küçük benzerlikler bulunduğu tesadüfen anlaşıldı. Daha önce verdiğimiz örneklerde olduğu gibi, bir yanılsamanın kurbanı olan ilk tanığın verdiği ifade, diğer hepsine telkinde bulunmaya yetmişti.

Benzer durumlarda telkinin yola çıkış noktası her zaman, belli belirsiz anımsamalar vasıtasıyla tek bir bireyde ortaya çıkan yanılsama oluyor. Ardından bu ilk yanılsama doğrulanarak diğerlerine bulaşıyor. Eğer ilk gözlemci çok kolay etki altında kalan biriyse, teşhis ettiğini zannettiği cesedin – her türlü gerçek benzerliğin dışında – herhangi bir yara izi ya da mahrem bir ayrıntı gibi özelliklere sahip olması, onun başka birisine ait olduğuna inanması için yeterli olacaktır. Çağrışımla doğan bu fikir, idrak alanını istila eden ve tüm eleştiri yetisini felce uğratan bir tür kristalleşmenin çekirdeğini oluşturuyor. Artık gözlemcinin gördüğü, objenin kendisi değil, onun zihnindeki çağrışımı oluyor. İşleyiş mekanizmalarını biraz önce açıkladığım iki tür telkinin de görülebildiği ve herkesçe bilinen bir sonraki örnekte, çocuklarının cesedini yanlış teşhis eden annenin davranışı bu şekilde açıklanıyor.

Çocuğun cesedi başka bir çocuk tarafından teşhis edildi (ama çocuk yanılıyordu). Bunu bir dizi hatalı teşhis izledi.

Sonra çok olağanüstü bir şey yaşandı. Bir öğrencinin cesedi teşhis etmesinin ertesi günü bir kadın haykırdı: "Aman Tanrım, o benim çocuğum.

Kadını cesedin yanına soktular, ayrıntıları inceledi, çocuğun alnında bir yara izine rastladı. "Evet, o, dedi kadın, "benim zavallı oğlum, geçen temmuzdan beri kayıptı. Oğlumu kaçırdılar ve canına kıydılar!"

Kadın Four Sokağı'nda kapıcılık yapıyordu ve adı Chavandret'ydi. Kadının kayınbiraderi getirildi ve adam hiç

tereddütsüz şöyle dedi: "İşte küçük Philibert." O sokakta oturan birçok kişi Philibert Chavandret'yi tanıdı ve teşhis edenlerden biri olan okul öğretmeni için ipucu, çocuğun madalyonuydu.

Oysaki komşular, kayınbirader, okul öğretmeni ve anne yanılıyordu. Çocuğun kimliği altı hafta sonra ortaya çıkarıldı. Bordeaux'lu bir çocuktu ve Bordeaux'da öldürüldükten sonra bir nakliye aracıyla Paris'e getirilmişti.

Bu teşhislerin genellikle kadınlar ve çocuklar, yani en çok etki altında kalan kişiler tarafından yapıldığını hatırlatalım. Bu örnekler, böyle tanıklıkların adli vakalarda nelere mâl olabileceğini gösteriyor. Özellikle çocukların tanıklıklarına asla güvenilmemelidir. Buna karşılık hakimler o yaşta yalan söylenmediğini tekrarlayıp dururlar. Ortalamanın biraz üzerinde bir psikoloji bilgisi, tam tersinin doğru olduğunu ve o yaşta neredeyse sürekli olarak yalan söylendiğini bilmek için yeterli. Bunlar hiç kuşkusuz masum yalanlar, ama bu masumiyet onları daha az yalan yapmıyor. Bir sanığın mahkumiyetine, daha önce defalarca yapıldığı gibi bir çocuğun tanıklığına göre karar vermektense, yazı tura atmak daha iyidir.

Kitleler tarafından yapılan gözlemlere geri dönecek olursak, hatalara en sık toplu gözlemlerde rastlandığını ve bunların çoğunlukla tek bir bireyin basit yanılsamasından doğup bulaşma yoluyla diğerlerine telkin edildiğini söyleyerek konuyu toparlayacağız.

Sayısız örnek, kitlelerin tanıklığına kuşkuyla yaklaşmamız gerektiğini ortaya koyuyor. Sedan Muharebesi'ndeki meşhur

süvari hücumuna binlerce insan katılmış olmasına rağmen, birbiriyle çok çelişkili görsel tanıklıklar yüzünden, ona kimin komuta ettiğini bilmek imkansız. Yakın zamanda çıkmış bir kitapta İngiliz general Wolseley, Waterloo Savaşı'nın en önemli olayları hakkında bilinenlerin çoğunun yanlış olduğunu kanıtladı, oysaki bu olayların her biri yüzlerce tanığın gözleri önünde cereyan etmişti.*

Tekrar söylüyorum, tüm bu örnekler kitlelerin tanıklığının değerini gözler önüne seriyor. Mantık kitapları birçok tanığın oybirliğini, bir olayın doğruluğu hakkındaki en sağlam kanıtlar arasında kabul ediyor. Ama kitlenin psikolojisi hakkında bildiklerimiz, onların bu konuda ne kadar yanıldığını gösteriyor. Bizim düşüncemize göre, bir olay ne kadar çok insan tarafından gözlemlenmişse o derece şüphelidir. Bir olayın aynı anda binlerce tanık tarafından gözlemlendiğini söylemek, gerçek olayın anlatılandan çok farklı olduğu anlamına gelir.

Buraya kadar söylediklerimizden açıkça şu anlam çıkıyor: Tarih kitaplarını tamamen hayal gücüne dayalı eserler olarak

* Gerçekte neler yaşandığını bildiğimiz tek bir muharebe var mı? Bundan şüpheliyim. Kimin galip geldiğini ve kimin mağlup olduğunu biliyoruz, ama tüm bildiğimiz muhtemelen bundan ibaret. D'Harcourt'un, bir parçası ve tanığı olduğu Solferino Muharebesi'yle ilgili söyledikleri tüm muharebeler için geçerli olsa gerek: "Generaller – doğal olarak yüzlerce tanıklığın bilgisine başvurduktan sonra – resmi raporlarını verirler; kılı kırk yaran subaylar bu belgeleri değiştirir ve nihai metni kaleme alırlar; Genelkurmay Başkanı çekincelerini ortaya koyar ve raporu sil baştan yazdırır. Ortaya çıkan raporun önüne geldiği Mareşal gürler: 'Hepiniz yanılıyorsunuz!' ve yeni bir metin hazırlatır. İlk rapordan geriye neredeyse hiçbir şey kalmamıştır." D'Harcourt bunları, en bariz ve en iyi şekilde gözlemlenmiş bir olay hakkında gerçekliğe ulaşmanın ne kadar imkansız olduğunun bir kanıtı olarak anlatıyor.

görmek gerekir. Bunlar kötü gözlemlenmiş olaylar hakkında, aradan zaman geçtikten sonra yorum katılarak yazılmış öykülerdir. Eğer geçmiş bize edebi, sanatsal ve anıtsal eserlerini miras bırakmasaydı, bugün gerçeklere dair hiçbir şey bilmiyor olurduk. Herkül, Buda, İsa ya da Muhammed gibi insanlık tarihinde çok önemli rol oynamış büyük şahsiyetlerin hayatları hakkında tek bir gerçek biliyor muyuz? Büyük ihtimalle hayır. Zaten aslında onların gerçek hayatı bizi çok az ilgilendiriyor. Kitleleri etkilemiş kişiler gerçek kahramanlar değil efsanevi kahramanlardır.

Efsanelerin maalesef hiçbir tutarlı tarafı yoktur. Kitlelerin hayal gücü dönemlere göre, daha da önemlisi ırklara göre efsaneleri durmadan değiştirir. İncil'deki kan dökücü Yehova'nın, Azize Thérèse'in sevgi dolu Tanrı'sıyla uzaktan yakından alakası yoktur; tıpkı Çin'de tapılan Buda'nın Hindistan'da tapılan Buda'yla hiçbir ortak noktası olmadığı gibi.

Efsanelerinin kitlelerin hayal gücü tarafından dönüştürülmesi için kahramanların ölümünün üzerinden asırlar geçmesine bile gerek yok. Bu dönüşüm bazen birkaç yılda tamamlanır. Günümüzde, en büyük tarihsel kahramanlardan birinin efsanesinin elli yıldan kısa bir sürede defalarca değiştiğini gördük. Bourbon Hanedanı'nın hüküm sürdüğü dönemde Napolyon tertemiz, hayırsever, özgürlükçü ve şairlerin deyimiyle, derme çatma barakalarında onun hatırasını muhtemelen çok uzun süre muhafaza etmiş gariban insanların dostu bir kişiliğe dönüştü. Otuz yıl sonra yumuşak başlı kahraman, üç milyon insanı sadece kendi ihtirası için feda etmiş olan kanlı bir despota, iktidar ve özgürlük gaspçısına dönüşmüştü. Günümüz-

de efsane hâlâ dönüşmeye devam ediyor. Üzerinden birkaç on yıl geçtikten sonra, geleceğin bilim insanları bu çelişkili hikayeler karşısında belki de kahramanın gerçekten yaşamış olduğundan – tıpkı bazen bizim Buda'dan duyduğumuz gibi – kuşku duyacaklar ve onda herhangi bir güneş mitinden ya da Herkül efsanesinin bir türevinden başka bir şey görmeyecekler. Bu belirsizlik karşısında hiç şüphesiz teselli bulup rahatlayacaklardır, zira kitlelerin psikolojisi hakkında bugünkünden çok daha bilgi sahibi olacakları için tarihin mitlerden başka bir şeyi ölümsüzleştirmediğini bileceklerdir.

3. Kitlelerin duygularının abartılı ve yalın hali

Bir kitle tarafından dışa vurulan iyi ya da kötü duygular, çok yalın ve çok abartılı olma özelliğini taşır. Kitle içindeki birey bu konuda, diğer birçoğunda olduğu gibi, ilkel varlıklara yaklaşır. Ayrıntıları yakalamaktan aciz olduğu için her şeyi bir bütün olarak görür ve ara evreleri tanımaz. Kitlelerde bir duygunun çok daha abartılı hale gelmesinin sebebi, telkin ve bulaşma yoluyla çok hızlı yayılırken nesnesi haline geldiği onaylamanın, onun gücünü dikkat çekici düzeyde arttırmasıdır.

Kitlelerin duygularının yalınlığı ve abartısı, onları kuşku ve belirsizlikten korur. Tıpkı kadınlar gibi, hemen aşırıya kaçarlar. Ortaya atılan bir şüphe hemen tartışmasız bir kanıt olur. Tek başına bireyde çok fazla etki uyandırmayacak bir antipati ya da onaylamama emaresi, kitle içindeki bireyde anında korkunç bir nefrete dönüşür.

Kitlelerin duygularının şiddeti, özellikle heterojen gruplarda, sorumluluk duygusunun ortadan kalkmasından ötürü daha da abartılıdır. Kitlenin büyüklüğü arttıkça daha da güçlenen cezasız kalmanın kesinliği ve kalabalık olmaktan kaynaklanan anlık güç, tek başına bir birey için imkansız olan duygu ve davranışları topluluklar için mümkün kılar. Aptal, cahil ve kıskanç bireyler kitlelerin içindeyken acizlik duygularından kurtulur ve bunun yerini hoyrat, gelip geçici ama muazzam bir güç alır. Kitlelerdeki abartı, çoğunlukla insana ilkel atalarından miras kalan ve cezalandırılma korkusunun tek başına ve sorumlu bireyi frenlediği kötü duygularda görülür. Kitlelerin en kötü yönlere kolayca sapmalarının nedeni budur.

Sistemli bir şekilde telkine maruz kalan, kahramanlığa ve kendini adamaya açık hale gelirler. Bu konuda tek başına bireyden çok daha uygundurlar. Biraz sonra kitlelerin ahlakiliğini ele alırken, bu noktanın üzerinde yeniden durma fırsatımız olacak.

Kitle sadece aşırı duygulardan etkilendiği için, onu cezbetmek isteyen hatip şiddetli ifadelere başvurmak zorundadır. Abartmak, vurgulamak, tekrarlamak ve asla akıl yürütme yoluyla herhangi bir şeyi kanıtlamaya çalışmamak, hatiplerin bildik konuşma yöntemleridir.

Kitle aynı abartının, kahramanlarının duygularında da olmasını talep eder. Nitelikleri ve görünür erdemleri her zaman abartılmak zorundadır. Kitle, tiyatrodaki piyesin kahramanından gündelik hayatta asla rastlanmayan erdemler, cesaret ve ahlakilik bekler.

Haklı olarak, tiyatronun kendine özgü bakışından söz edenler olmuştur. Böyle bir bakış kuşkusuz var, ama bunun kuralları çoğunlukla akıl ve sağduyuyla bağdaşmaz. Kitlelere konuşma sanatı daha aşağı seviyededir, ama o da kendine özgü özel beceriler gerektirir. Sahnede büyük başarı kazanmış piyeslerin metnini okuduğunuzda, bazen o başarıyı anlamakta zorlanırsınız. Oyun metinleri tiyatro yöneticilerinin eline ulaştığı zaman, temsilin elde edebileceği başarı konusunda genellikle kararsız kalırlar, zira oyun hakkında hüküm vermek için kitleye dönüşmeleri gerekmektedir.*

Eğer konunun ayrıntılarına girme imkanımız olsaydı, ırkın ağır basan etkisini göstermek kolay olurdu. Bir ülkede seyirciyi coşturan bir tiyatro oyunu, bazen başka bir ülkede hiçbir başarı elde edemiyor ya da sadece eleştirmenlerin beğenisiyle yetinebiliyor, çünkü yeni seyirci kitlesini ayağa kaldıracak mekanizmayı tetikleyemiyor.

Kitlelerin abartısının sadece duygular üzerinde görüldüğünü, aklın hiçbir şekilde etkilenmediğini eklemeye gerek yok. Daha önce bahsettiğim gibi, sırf kitlenin arasında olduğu için

* Bu, tüm tiyatro yöneticileri tarafından reddedilmiş bazı piyeslerin, bazen tesadüf eseri sahnelenme şansı bulduklarında, neden muazzam bir başarı yakaladıklarını anlamamızı sağlıyor. François Coppée'nin, ününe rağmen önde gelen tiyatroların yöneticileri tarafından on yıl boyunca reddedilen *Pour la couronne* (Taç için) isimli oyununun yakaladığı başarıyı biliyoruz; birbirini izleyen reddedişlerin ardından bir borsa simsarının parasıyla sahneye koyulan *La marraine de Charley* (Charley'nin Vaftiz Annesi) Fransa'da iki yüz, İngiltere'deyse binden fazla kez sahnelendi. Tiyatro yöneticilerinin kendilerini zihinsel olarak kitlenin yerine koymalarının imkansızlığına dair yukarıda yapılan açıklama olmadan, işin uzmanı ve böylesine vahim hatalar yapmamaya büyük özen gösteren bireyler tarafından verilen bu saçma sapan hükümler anlaşılmaz kalırdı.

bireyin entelektüel seviyesi ciddi biçimde düşer. Kitlelerin işledikleri suçlar hakkında araştırmalar yaparken Gabriel Tarde da bunu saptadı. Bu durumda kitleler sadece duygusal yönden çok yüksek seviyelere tırmanabilir ya da çok aşağı seviyelere inebilirler.

4. Kitlelerin hoşgörüsüzlüğü, otoriterliği ve muhafazakarlığı

Kitleler sadece yalın ve aşırı duyguları, kendilerine telkin edilen düşünceleri, fikirleri ve inançları tanırlar. Bunları toptan kabul ya da reddederler ve duruma göre bunları ya mutlak gerçek ya da mutlak yanlış sayarlar. Akıl yürütme yoluyla benimsenmek yerine telkin yoluyla aktarılan inanışlarda yaşanan durum her zaman budur. Dini inanışların ne kadar hoşgörüsüz oldukları ve ruhlar üzerinde ne kadar despotik davrandıkları herkesçe bilinir.

Doğru ya da yanlış olduğuna inandığı şey hakkında kuşku duymayan ve gücünün farkında olan kitle, hoşgörüsüz olduğu ölçüde otoriterdir. Birey çelişkiyi ve tartışmayı kabul edebilir, kitleyse bunları duymaya bile tahammül edemez. Halk toplantılarında bir hatibin en hafif çelişkisi, öfkeli haykırışlar ve şiddetli hakaretlerle karşılaşır; eğer hatip duruşunda ısrarcı olursa, kürsüden yaka paça indirilip oradan kovulur. Eğer devletin güvenlik güçlerinin kaygı uyandırıcı varlığı olmasa, hatip pekala linç de edilebilir.

Otoriterlik ve hoşgörüsüzlük tüm kitlelerin ortak noktasıdır ama her birinde çok farklı derecelerde kendini gösterir; burada

karşımıza yine, insanların duygu ve düşüncelerine hükmeden temel nokta olan ırk konusu çıkıyor. Otoriterlik ve hoşgörüsüzlük özellikle Latin kökenli kitlelerde görülmektedir. Latinler o kadar otoriter ve hoşgörüsüzdür ki, Anglosaksonlarda son derece güçlü olan bireysel bağımsızlık duygusunun onlarda yok olup gittiğini söylemek mümkündür. Latin kitleler sadece kendi öğretilerinin bağımsızlığı konusunda hassastır ve bu bağımsızlığın en belirgin özelliği, tüm muhalifleri hemen ve zorla kendi inanışlarının kölesi yapma ihtiyacıdır. Latin uluslarda, tüm dönemlerin Jakobenleri, Engizisyon'dan sonra başka bir özgürlük anlayışına asla yükselemediler.

Otoriterlik ve hoşgörüsüzlük kitleler için, hem başkalarına uyguladıkları hem de kendilerinin kolayca katlandıkları duygulardır. Güce saygı duyarken iyilikten çok az etkilenir ve onu zayıflığın bir biçimi olarak görebilirler. İyi yürekli efendilere değil, daima baskıcı tiranlara sevgi beslerler. En yüksek anıtları onlar adına dikerler. Devrilen despotları ayaklarının altında canı gönülden çiğnemelerinin sebebiyse, bu despotların güçlerini kaybettikten sonra onların hor gördüğü zayıflar kategorisine inmeleridir. Kitlelerin sevdiği kahraman tipi daima bir Sezar olacaktır. Sorgucu onları cezbedecek, otoritesi onlara hükmedecek ve kılıcı onları korkutacaktır.

Zayıf bir otorite karşısında başkaldırmaya her zaman hazır olan kitle, güçlü bir otorite karşısında yaltaklanarak eğilir. Eğer otoritenin tavrı değişkenlik gösteriyorsa, daima aşırı duygularına itaat eden kitle, dönüşümlü olarak anarşiyle kölelik arasında gider gelir.

Zaten kitlelerde devrimci içgüdülerin olduğunu sanmak, onların psikolojisini hiç tanımamak olurdu. Bu noktada bizi yanılsamaya sürükleyen onların şiddetidir. İsyan ve yıkım patlamaları her zaman saman alevi gibidir. Büyük ölçüde bilinçaltı tarafından yönetilirler. Yani asırlık kalıtsal geçmişlerinden öylesine etkilenirler ki, muhafazakar görünmemeleri mümkün değildir. Kendi hallerine bırakılan kitlelerin kısa bir süre sonra başıboşluklarından bıkıp içgüdüsel olarak köleliğe yöneldikleri görülmektedir. Bonaparte tüm özgürlükleri kaldırıp demir yumruğunu sert bir şekilde hissettirdiğinde, en kibirli ve en dik kafalı Jakobenler onu en coşkulu alkışlayanlar olmuşlardı.

Kitlelerin aşırı derecede muhafazakar içgüdüleri bilinmediği takdirde, halk devrimlerinin tarihini anlamak neredeyse imkansızdır. Onlar kurumların isimlerini değiştirmeyi arzular ve bu değişimleri elde etmek için bazen şiddetli devrimler yaparlar; ancak bu kurumların temelinde ırkın kalıtsal ihtiyaçları vardır, bu yüzden her seferinde tekrar geri gelirler. Onların sonu gelmez devingenliği sadece yüzeysel konularda kendini gösterir. Gerçekteyse, iflah olmaz derecede muhafazakar içgüdülerinin yanı sıra, tüm ilkeller gibi geleneklere yönelik saplantılı bir saygıları ve geleneklerin gerçek varoluş şartlarını değiştirme gücü olan yeniliklere karşı içgüdüsel bir korkuları vardır. Eğer demokrasilerin günümüzdeki gücü mekanik mesleklerin, buhar makinesi ve demiryollarının icat edildiği dönemde var olsaydı, bu icatları yapmak asla mümkün olmaz ya da ancak birbirini izleyen devrimler pahasına mümkün olurdu. Uygarlığın ilerlemesi açısından ne mutlu ki, kitlelerin

egemenliği büyük bilimsel ve endüstriyel keşifler tamamlandıktan sonra doğdu.

5. Kitlelerin ahlakiliği

Eğer ahlakilik sözcüğüne kimi toplumsal geleneklere saygı ve bencil dürtülerin baskılanması anlamını yüklüyorsak, kitlelerin ahlakiliğe elverişli olamayacak kadar dürtüsel ve devingen olduklarını rahatlıkla görebiliriz. Ama eğer bu terimin içine özveri, sadakat, özgecilik, kendini feda etme, adalet gereksinimi gibi bazı niteliklerin anlık belirişlerini sokarsak, o zaman tam aksine, kitlelerin bazen çok yüksek bir ahlakiliğe elverişli olduklarını söyleyebiliriz.

Onları inceleyen ender sayıdaki psikolog sadece suç teşkil eden davranışlarını göz önünde bulundurmuş, bu tür davranışların sıklıkla vuku bulduğunu görünce de kitleleri çok düşük bir ahlaki seviyeye yerleştirmişlerdir.

Hiç kuşkusuz kitlelerin bunu doğrulayan eylemleri sıklıkla karşımıza çıkar. Peki ama neden? Çünkü ilkel çağların kalıntıları olan yıkıcı vahşi içgüdüler her birimizin içinde uyumaktadır. Tek başına birey için onları tatmin etmek tehlikelidir. Ancak yaptıklarının kesinlikle yanına kâr kalacağı sorumsuz bir kitlenin içine karışmak, ona tüm içgüdülerinin peşinden gitme özgürlüğünü verir. Normal şartlar altında bu yıkıcı içgüdüleri kendi türümüzden varlıklar üzerinde uygulayamadığımız için hayvanların üzerinde tatmin etmekle yetiniriz. Avlanma tutkusu ve kitlelerin vahşiliği aynı kaynaktan türemiş

olan iki farklı dürtüdür. Kitle savunmasız bir kurbanı ağır ağır hırpalarken aslında korkak bir zalimlik örneği sergilemektedir, ama bu davranışlarının bir filozof gözünde, köpeklerinin zavallı bir geyiği parçalamasına tanıklık etme zevkini tatmak için düzinelercesi bir araya toplanan avcılarınkinden hiçbir farkı yoktur.

Kitleler cinayet, kundaklama ve başka her türlü suçu işlemeye olduğu kadar, tek başına bireyin yapabileceğinin çok üstünde bir fedakarlık ve sadakat sergilemeye de muktedirlerdir. Şan, şeref, onur, din ve vatan duyguları çağrıştırıldığında, hedefteki birey daha ziyade kitlenin içindekidir. Tarih, Haçlı Orduları'nın ve 1893 Gönüllüleri'ninkine benzer örneklerle doludur. Büyük fedakarlıklar ve büyük özgecilikler sadece topluluklara özgüdür. İçeriğini doğru dürüst bilmedikleri inanışlar ve fikirler için bugüne kadar ne çok insan kahramanca canını vermiştir! Grev yapan kitleler bunu bir ücret artışı elde etmekten ziyade, bir emre uymak için yaparlar. Tek başına birey için yegane motivasyon unsuru olan kişisel menfaat, kitle içinde nadiren etkilidir. Avcının aynasıyla hipnotize olan tarla kuşları kadar kolayca kendilerini öldürtecekleri onca savaşa, bunların sebebini anlayacak kadar zeki olmayan kitleleri yönlendiren, elbette ki kişisel çıkarlar değildir.

En kusursuz alçaklar bazen sadece bir araya geldikleri için en sıkı ahlaki ilkeleri benimserler. Hippolyte Taine, Eylül 1792 katliamcılarının*, kurbanlarının üzerinden aldıkları ve aslında kolayca cebe atabilecekleri cüzdanları ve mücev-

* 2 Eylül 1792'de, kral yanlısı 1200 mahkumun öldürüldüğü bir halk hareketi. (Çev. N.)

herleri komitelerin masalarına getirip bıraktıklarına dikkat çekiyor. Savaş çığlıkları atan, kaynayan, sefalet içindeki insanlardan oluşan kitlenin, 1848 Devrimi'nde* Tuileries Sarayı'nı işgal ettiklerinde etraflarındaki göz kamaştırıcı ve tek bir tanesiyle bile günlerce karınlarını doyurabilecekleri nesnelerin hiçbirine dokunmadıklarını söylüyor.

Bireyin kitle tarafından ahlakileştirilmesi tabii ki her zaman geçerli olan bir kural değildir, ama örnek verdiklerimden çok daha az vahim koşullarda bile sıklıkla gözlemlenmektedir. Daha önce söylediğim gibi, tiyatrodaki kitle oyunun kahramanından abartılı erdemler talep eder ve seyirciler, aşağı unsurlardan oluşsalar bile, bazen çok iffetli görünürler. Zevke düşkün, kadın satıcısı, alaycı serserilerin biraz cüretkar ya da uygunsuz sahneleri karşısında her zaman söylenirler, oysaki bütün bunlar onların gündelik hayatta yaptıkları sohbetlerin yanında çok hafif kalmaktadır.

Dolayısıyla, genellikle alt seviye içgüdülere teslim olan kitleler bazen yüksek ahlakilik örnekleri de sergilemektedir. Eğer özgecilik, boyun eğme, hayali ya da gerçek bir ideale mutlak sadakat birer ahlaki erdemse, kitlelerin bazen bu erdemlere en bilge filozofların bile ulaşamadıkları seviyede sahip olduklarını söyleyebiliriz. Onları muhtemelen bilinçsiz bir şekilde yapmaktadırlar, ama ne fark eder ki? Eğer kitleler sıklıkla akıl yürütebilseler ve anlık menfaatlerini göz önünde bulundurabilselerdi, gezegenimizin üzerinde hiçbir uygarlık gelişemezdi ve insanlık, tarihten mahrum olurdu.

* Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ortaya çıkan ayaklanma, özgürlük ve devrim hareketi. (Çev. N.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİTLELERİN FİKİRLERİ, AKIL YÜRÜTMELERİ VE HAYAL GÜCÜ

1. Kitlelerin fikirleri

Daha önceki kitabımızda, halkların evriminde fikirlerin rolünü incelerken, her uygarlığın nadiren yenilenen az sayıdaki temel fikirden türediğini kanıtladık. Bu fikirlerin kitlelerin ruhuna nasıl yerleştiğini, oraya nasıl nüfuz ettiğini ve nüfuz ettikten sonra hangi güce sahip olduklarını ortaya koyduk. Ayrıca büyük tarihsel çalkantıların genellikle bu temel fikirlerdeki değişimlerden kaynaklandığını tespit ettik.

Bu konuyu orada yeterince ele aldığım için tekrar dönmeyeceğim ve kitlelerin kavrayabileceği fikirler ve bunları nasıl algıladıklarıyla ilgili birkaç kelime söylemekle yetineceğim.

Kitlelerin fikirlerini iki bölüme ayırabiliriz: Birinci bölüme, örneğin bir kişiye ya da öğretiye kendini kaptırmak gibi anlık olayların etkisiyle tesadüfen yaratılan gelip geçici fikirleri yerleştireceğiz; diğerineyse, ortam, kalıtım ve düşünce bi-

çimi sayesinde kalıcı olanları koyacağız ki eskinin dini, günümüzünse demokratik ve toplumsal fikirleri buna örnek teşkil ediyor.

Temel fikirler, yatağında yavaşça akan bir ırmağa benzetilebilir; gelip geçici fikirler değişken küçük dalgalarla yüzeyi dalgalandırırken, gerçekte çok fazla bir önem teşkil etmeseler de, ırmağın kendi akışından daha çok göze çarparlar.

Babalarımızın döneminin büyük fikirlerinin günümüzde bocaladıklarına tanık oluyoruz. Bu temel fikirler üzerinde yükselen kurumlar da bundan kötü etkileniyor ve büyük bir sarsıntı yaşıyorlar. Demin bahsettiğim o küçük geçiş fikirleri şu anda oluşum halindeler, ama içlerinden pek azı önemli bir etki kazanacakmış gibi görünüyor.

Kitlelere telkin edilen fikirler ne olursa olsun, ancak çok yalın bir biçime büründükleri ve onların zihninde imgeler halinde yer aldıkları takdirde baskın olabilirler. Bu imgelerle fikirler arasında benzerlik ya da herhangi bir mantıklı bağ bulunmadığından, birbirlerinin yerini kolayca alabilirler. Dolayısıyla kitlelerde en çelişkili fikirlerin birbiri ardına geldiğini görebiliriz. Anlık tesadüflere göre kitle, zihninde birikmiş çeşitli fikirlerden birinin etkisi altına girer ve bunun sonucunda birbirine hiç benzemeyen davranışlardan birini sergiler. Eleştirel akıldan tamamen yoksun oluşu, çelişkileri algılamasını engellemektedir.

Ama bu sadece kitlelere özgü bir durum değildir ve çok sayıda tek başına bireyde de görülür. Üstelik bu bireyler ilkel varlıklar olmasalar da, bir noktada ilkellere yaklaşırlar (mesela çok tutucu bir dini inancın takipçileri gibi). Örneğin ben bu

durumu, Avrupa üniversitelerinde okumuş ve diploma almış, eğitimli Hindularda gözlemledim. Kendi kalıtsal, dini ya da toplumsal katı fikirlerinin üzerine, bunlarla hiçbir benzerlik taşımayan Batılı fikirleri değiştirmeden ekliyorlardı. Anlık tesadüflere göre çeşitli fikirler özel bir söylevle birlikte ortaya çıkıyor ve aynı birey bariz çelişkilere düşebiliyordu. Bunlara gerçek çelişkiden ziyade görünüşte çelişki demek daha doğru olur, zira tek başına hareket eden bireyin gerçek güdülerini etkileme konusunda sadece kalıtsal fikirler yeterince güçlüdür. Yalnızca iki farklı ırkın karışımından doğan kişilerin davranışları, farklı kalıtsal dürtülerin etkisi altında bir andan diğerine çelişki gösterebilir. Önemli psikolojik etkileri olsa da, bu fenomenler üzerinde burada ısrar etmek lüzumsuz. Onları anlayabilmek için en az on yılı seyahatler ve gözlemler yaparak geçirmek gerektiğini düşünüyorum.

Fikirler, ancak çok yalın bir biçime büründükleri takdirde kitleler tarafından anlaşılabildiklerinden, popüler olmak için genellikle çok büyük dönüşümlere uğramaları gerekmektedir. Biraz üst düzey felsefi ya da bilimsel fikirler söz konusu olduğunda, kitlelerin seviyesine kadar inmek için gerekli olan değişimlerin derinliği saptanabilir. Bu değişimler her şeyden önce kitlelerin ait oldukları ırka bağlıdır, ama her zaman aşağıya doğru, küçültücü ve basitleştiricidirler. Öte yandan, toplumsal bakış açısında bir fikirler hiyerarşisi yoktur. Bir fikrin, yüceliğini ve büyüklüğünü borçlu olduğu tüm niteliklerini yitirmesi için, kitlelerin seviyesine indirilip onları heyecanlandıran bir unsur olarak kullanılması yeterlidir.

Aslına bakılacak olursa, bir fikrin hiyerarşik değeri hiçbir

önem taşımaz. Göz önünde bulundurulması gereken şey sadece onun yarattığı etkilerdir. Ortaçağ'ın Hıristiyanlık fikirleri, geçtiğimiz yüzyılın demokratik fikirleri, bugünün toplumsal fikirleri elbette ki çok yüce fikirler değildir. Felsefi açıdan onları oldukça acınası hatalar olarak değerlendirebiliriz. Bununla birlikte, oynadıkları rol muazzam büyüklükte olmuştur ve olmaya devam edecektir; daha uzun süre devletlerin davranış biçimini belirleyen en temel etkenlerinden biri olmayı sürdüreceklerdir.

Fikir, kitleler tarafından anlaşılmasını mümkün kılan değişimlerden geçtikten sonra bile, bilinçaltına – başka bir yerde incelenecek çeşitli süreçlerle – nüfuz edip bir duyguya dönüşmeden harekete geçmez. Bu dönüşüm genellikle çok uzun zaman almaktadır.

Öte yandan, bir fikrin sırf doğruluğu kanıtlanmış olduğu için insanlar üzerinde etki uyandırabildiğini düşünmemek gerekir ve bu, kültürlü zihinler için de geçerlidir. En bariz kanıtların bile çoğu insan üzerinde ne kadar az etkili olduğunu gördüğümüz için böyle söylüyoruz. Bariz bir gerçek, eğitimli bir dinleyici tarafından kabul edilebilecektir ama bu kişi çok geçmeden bilinçaltı tarafından ilkel anlayışlarına geri döndürülecektir. Birkaç gün sonra ona rastladığınızda eski argümanlarını aynı terimlerle sıraladığını görür ve duyguya dönüşmüş olan eski fikirlerin onu yeniden ele geçirmiş olduklarını anlarsınız, zira davranışlarımızın ve söylemlerimizin üzerinde yalnızca onların etkisi vardır.

Bir fikir, çeşitli yollarla kitlelerin ruhuna kazınmasıyla birlikte karşı konulmaz bir güç kazanır ve bunun bir dizi sonucu

olur. Fransız Devrimi'ne neden olan fikirlerin halkın ruhuna yerleşmeleri için uzun bir zaman gerekti. Ama bu sürecin tamamlanmasıyla fikirlerin ulaştığı karşı konulmaz gücü biliyoruz. Bir halkın, toplumsal eşitlik kazanmaya ve soyut haklarla ideal özgürlükleri gerçeğe dönüştürmeye yönelik hamlesi tüm tahtları kökünden sarstı ve Batı dünyasında büyük çalkantılara sebep oldu. Yirmi yıl boyunca halklar birbirlerine saldırdılar ve Avrupa, Cengiz Han ve Timur'unkilerle kıyaslanabilecek katliamlara tanık oldu. Duyguların yönünü değiştirebilecek fikirlerin zincirlerinden boşanmasının nelere sebep olabileceği, daha önce hiç bu kadar net görülmemişti.

Fikirlerin kitlelerin ruhuna yerleşmesi için nasıl uzun zaman gerekiyorsa, oradan çıkmaları için gereken süre de ondan daha kısa değildir. İşte bu yüzden, fikirler söz konusu olduğunda kitleler, her zaman bilim insanları ve filozofların birkaç kuşak gerisinden gelmektedir. Bugün bütün devlet adamları yukarıda bahsettiğimiz temel fikirlerin barındırdığı yanlışları biliyorlar, ama bunların etkisi hâlâ çok güçlü olduğu için, inanmayı bıraktıkları ilkelere göre yönetmeye devam etmek zorunda kalıyorlar.

2. Kitlelerin akıl yürütmesi

Kitlelerin akıl yürütmedikleri kesin bir dille söylenemez, ama kullandıkları argümanlar ve onları etkileyen şeyler, mantıksal olarak öylesine düşük bir seviyededir ki akıl yürütmeye ancak benzetilebilirler.

Kitlelerin düşük seviye akıl yürütmeleri, tıpkı üst düzeyler gibi çağrışımlardan yola çıkar, ama kitlelerin çağrışım yapan düşünceleri arasında sadece görünüşte bir benzerlik ya da bağlantı vardır. Saydam kütle olan buzun ağızda eridiğini deneyim yoluyla bildiği için, tıpkı onun gibi saydam bir kütle olan camın da ağızda erimesi gerektiği sonucuna varan Eskimo'nun; cesur düşmanının kalbini yiyerek onun cesareti kazanacağına inanan vahşinin; ya da bir patron tarafından sömürüldüğü için tüm patronların sömürücü olduğu sonucuna varan işçinin çağrışımları gibidir.

Birbirine benzemeyen, aralarında sadece görünüşte bağıntılar bulunan şeylerin çağrışımı ve özel durumların hemen genelleştirilmesi, kolektif mantığın özelliklerinden ikisidir. Kitleleri kullanmayı bilen hatiplerin onlara sundukları çağrışımlar hep bu türdendir, zira sadece bu tür çağrışımlar onları etkileyebilir. Mantıklı bir muhakeme zinciri, kitleler için tamamen anlaşılmaz olacaktır. İşte bu yüzden onların akıl yürütmediklerini, yanlış akıl yürüttüklerini ya da bir akıl yürütmeden etkilenmediklerini söyleyebiliriz. Dinleyenlerin üzerinde muazzam bir etki bırakmış olan bazı nutukların zayıflığı onları okuyan insanı bazen şaşırtır, ama bu nutukların filozoflar tarafından okunmak için değil, toplulukları sürüklemek için dile getirildiği unutulmamalıdır. Kitleyle samimi bir iletişim kuran hatip, onu cezbeden imgeleri çağrıştırmayı bilir. Eğer başarırsa, amacına ulaşmış olur ve ikna edilmesi gereken ruhları cezbetmeyi başaran birkaç cümle, kitaplar dolusu söylevden daha etkilidir.

Kitlelerin doğru akıl yürütmekten aciz olmasının, onları

her türlü eleştirel akıldan, yani doğruyu yanlıştan ayırt etme ve doğru bir muhakeme yapma becerisinden mahrum bıraktığını eklemeye gerek yok. Kitlelerin kabul ettiği çıkarımlar, üzerinde tartışılmış olanlar değil, sadece dayatılmış olanlardır. Bu bakış açısıyla, kitlelerin seviyesinin üzerine çıkamayan bireylerin sayısı çok fazladır. Kimi düşüncelerin genele yayılmasındaki kolaylığın sebebi, her şeyden önce, kendi muhakemelerini temel alan bir fikir oluşturmanın insanların çoğu için imkansız oluşudur.

3. Kitlelerin hayal gücü

Kitlelerin temsili hayal gücü, akıl yürütmenin devreye girmediği diğer tüm varlıklarda olduğu gibi, dışarıdan etkilenmeye fazlasıyla açıktır. Bir kişi, bir olay ya da bir kaza tarafından zihinlerinde çağrıştırılan imgeler, neredeyse gerçekmişçesine canlıdır. Bu noktada kitleler, uyuyan biriyle benzerlik gösterirler: Uyku esnasında muhakeme yetisi askıya alınan insan zihni, korkunç yoğunlukta bir imge saldırısına maruz kalır, ama bu imgeler akılla temas ettikleri anda hemen dağılıp kaybolurlar. Kitleler ne düşünme ne de akıl yürütme yeteneğine sahip oldukları için gerçeğe aykırı olanı ayırt edemezler. Öte yandan, gerçeğe en aykırı şeyler genellikle en çarpıcı olanlardır.

İşte tam da bu yüzden, kitleleri en çok etkileyenler, olayların en olağanüstü ve en efsanevi taraflarıdır. Gerçek şu ki, her uygarlık olağanüstü ve efsanevi şeylere dayanır. Tarihte, görünüş her zaman gerçeklikten çok daha önemli bir rol oy-

namıştır. Gerçekdışı, gerçek karşısında her zaman baskındır.

Sadece imgelerle düşünebilen kitleleri etkilemenin yegane yolu, yine imgeleri kullanmaktır. Sadece imgeler onları korkutur, cezbeder ve eylemlerini tetikler.

Bu nedenle, imgeyi en net haliyle sunan tiyatro oyunlarının kitleler üzerinde muazzam etkisi vardır. Eskiden ekmek ve tiyatro, Romalı pleb için mutluluk demekti. Çağlar boyunca bu ideal çok az değişti. Hiçbir şey halkın hayal gücünü bir tiyatro oyunu kadar etkilemez. Bütün salon aynı anda aynı duyguları hisseder ve bunların hemen eyleme dönüşmemesinin sebebi, en bilinçsiz seyircinin bile illüzyonların kurbanı olduğunu, hayali maceralara güldüğünü ya da ağladığını bilmesidir. Bununla birlikte bazen imgeler tarafından telkin edilen duygular, tıpkı geleneksel telkinlerdeki gibi, eyleme dönüşebilecek kadar güçlü olurlar. Dramatik halk tiyatrosuyla ilgili olarak, işlediği hayali suçlarla seyircilerde öfke uyandıran hain rolündeki aktörün tiyatro çıkışında halkın öfkesiyle karşılaştığına dair hikayeler duyarız. Kitlelerin zihinsel durumu ve özellikle de onlara telkinde bulunmanın kolaylığıyla ilgili en dikkat çekici ipuçlarından birinin bu olduğuna inanıyorum. Onların gözünde gerçekdışı, neredeyse gerçeğin kendisi kadar önemlidir. Kitlelerin ikisi arasında ayrım yapamama eğilimi vardır.

Fatihlerin kudretinin ve devletlerin gücünün temelinde halkın hayal gücü vardır. Bu iki unsur üzerine oynanarak kitleler harekete geçirilir. Bütün büyük tarihsel olaylar – Budizm, Hıristiyanlık, İslamiyet, Reform, Fransız İhtilali ve günümüzde de sosyalizmin tehditkar istilası – kitlelerin hayal gücünde

uyandırılan güçlü etkilerin doğrudan ya da dolaylı sonuçlarıdır.

Ayrıca her çağın ve her ülkenin devlet adamlarının yanı sıra, en mutlak despotlar da halkın hayal gücünü kudretlerinin dayanağı olarak görmüşler ve asla onu karşılarına alarak halkı yönetmemişlerdir. Napolyon, "Vendée Savaşı'nı kendimi Katolik yaparak sonlandırdım, kendimi Müslüman yaparak Mısır'a yerleştim, kendimi ultramontanist yaparak İtalya'daki papazların gönlünü kazandım. Eğer bir Yahudi halkını yönetseydim, Süleyman'ın tapınağını yeniden inşa ederdim," diyordu devlet konseyindeki bir konuşmasında. İskender'den Sezar'a kadar belki de başka hiçbir büyük adam, halkların hayal gücünün nasıl etkilenmesi gerektiğini ondan daha iyi anlamadı. Zaferlerinde, nutuklarında, bütün eylemlerinde bunu düşünüyordu. Ölüm döşeğinde bile hâlâ aklında bu vardı.

Kitlelerin hayal gücü nasıl etki altına alınabilir? Bunu birazdan göreceğiz. Şimdiden şunu söylemeliyim ki, akıl ve muhakemeyi etkilemeye yönelik ispatlar bu amaca ulaşmakta aciz kalacaklardır. Antonius, halkı Sezar'ın katillerine karşı ayaklandırmak için bilgece bir söyleve ihtiyaç duymadı. Onlara Sezar'ın vasiyetini okudu ve cesedini gösterdi. Kitlelerin hayal gücünü etkileyen her şey büyüleyici olduğu kadar net, yorumlardan sıyrılmış ya da birkaç olağanüstü olay dışında sade bir imge biçiminde ortaya çıkar: büyük bir zafer, büyük bir mucize, büyük bir suç, büyük bir umut. Olayları toplu halde ve asla oluşum süreçlerinden bahsetmeden sunmak çok önemlidir. Yüz küçük cinayet ya da yüz küçük kaza, kitlelerin

hayal gücünde hiçbir etki uyandırmayacaktır. Oysaki sonuçları yüz küçük kazanın toplamından daha az canice olsa bile, tek bir kayda değer cinayet ya da tek bir felaket, onları derinden sarsacaktır. Paris'te birkaç haftada beş bin kişinin ölümüne yol açan büyük grip salgını halkın hayal gücünde az etki uyandırdı, zira bu gerçek katliam gözle görülür imgelerle değil sadece haftalık istatistik verileriyle yansıtılıyordu. Aynı gün, bir şehir meydanında meydana gelecek ve beş bin yerine sadece beş yüz kişinin ölümüne yol açacak bir kaza, mesela Eiffel Kulesi'nin devrilmesi, halkın hayal gücünde çok daha büyük bir etki uyandırırdı. Haber alınamamasından ötürü muhtemelen denizin dibini boyladığı düşünülen bir transatlantik, sekiz gün boyunca kitlelerin hayal gücünü derinden sarstı. Oysaki resmi istatistikler aynı yıl içinde bin kadar büyük geminin kaybolduğunu göstermekteydi. Can ve mal kayıpları açısından farklı öneme sahip bu kayıplar, kitleleri bir an için olsun endişelendirmemişti.

Bu demek oluyor ki, halkın hayal gücünü etkileyen unsur, olayların kendisinden ziyade sunuluş biçimidir. Bu olaylar, tabiri caizse birikme ve yoğunlaşma suretiyle, zihni dolduran ve ona musallat olan etkileyici bir imge yaratabilirler. Kitlelerin hayal gücünü etkileme sanatını bilmek, onları yönetme sanatını bilmektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİTLELERİN İNANIŞLARININ BÜRÜNDÜĞÜ DİNSEL BİÇİMLER

Kitlelerin akıl yürütmediklerini, fikirleri toplu halde ya kabul ya da reddettiklerini, ne tartışmaya ne de karşı fikre tahammül ettiklerini ve maruz kaldıkları telkinlerin, onların idrak alanını tamamen ele geçirdikten sonra hemen eyleme dönüşme eğilimi taşıdıklarını gördük. Usturuplu bir şekilde telkinde bulunulan kitlelerin, onlara telkin edilmiş ideal için kendilerini feda etmeye hazır olduklarını gösterdik. Son olarak da, sadece şiddetli ve aşırı duyguları tanıdıklarını anlattık. Kitlelerde sempati çok kısa sürede hayranlığa, antipatiyse daha doğar doğmaz nefrete dönüşür. Bu genel ipuçları bile onların inanışlarının doğasını az çok anlamamızı sağlar.

Kitlelerin inanışlarını yakından inceleyince, iman çağlarında olduğu kadar geçtiğimiz asırdaki gibi büyük politik ayaklanmalarda da, bunların her zaman özel bir biçim ser-

gilediklerini görüyoruz. Bu durumu adlandırabilmek için benim bulabildiğim en uygun terim 'dini duygu' oldu.

Bu duygunun çok basit özellikleri var: Daha üstün olduğu varsayılan bir varlığa tapma, ona atfedilen güçten korku, emirlerine gözü kapalı itaat, dogmalarını tartışmanın imkansızlığı ve bunları yayma arzusu, bunu kabul etmek istemeyen herkesi düşman görme eğilimi. Bu duygu ister görünmez bir tanrıya, ister taştan bir puta, bir kahramana ya da politik bir düşünceye yönelik olsun, özünde her zaman dinsel kalır. Doğaüstü ve mucizevi bir araya gelir. Kitleler politik formülü ya da onları anında fanatikleştiren muzaffer önderi aynı gizemli güçle donatırlar.

Sadece ilahi bir varlığa tapınca dindar olunmaz. Zihninin tüm kaynaklarını, iradenin tüm itaatini, fanatizmin tüm coşkusunu bir davanın ya da duygu ve eylemlerin amacı ve kılavuzuna dönüşmüş bir kişinin hizmetine sunmak da bir tür dindarlıktır.

Hoşgörüsüzlük ve fanatizm bir dini duygunun olağan refakatçileridir ve dünyevi ya da sonsuz mutluluğun sırrına vakıf olduklarına inananlarda görülmesi kaçınılmazdır. Bu iki özellik, herhangi bir inanışın ayaklandırdığı tüm insan gruplarında bulunur. Terör Jakobenleri, Engizisyon Katolikleri kadar koyu dindardılar ve zalim coşkuları aynı kaynaktan geliyordu.

Kitlelerin inanışlarındaki bu körü körüne itaat, vahşi hoşgörüsüzlük ve şiddetli propaganda ihtiyacı dini duygularla benzeşir; o halde bütün inanışların bir dini biçimi vardır. Kitlenin selamladığı kahraman, onlar için bir tanrıdır. Napolyon

on beş yıl boyunca öyle oldu ve hiçbir ilahi varlığa, hiçbir zaman onun gibi canı gönülden tapılmadı. Hiçbir tanrı kullarını onun kadar kolay ölüme yollamadı. Paganizmin ve Hıristiyanlığın tanrılarının ruhlar üzerinde kurdukları imparatorluk hiçbir zaman onunki kadar mutlak olmadı.

Dinsel ya da politik inanışların kurucuları, insana mutluluğu imanda bulduran ve onu idolü için canını feda etmeye iten bu dinsel fanatizm duygularını kitlelere dayatmayı bilmeselerdi, bu inanışları kuramazlardı. Bu her dönemde böyleydi. Fustel de Coulanges, *Gaule romaine* (Roma Hakimiyetindeki Galya) isimli kitabında tam da bu konuya dikkat çekiyor ve Roma İmparatorluğu'nun kesinlikle gücüyle değil, uyandırdığı dinsel hayranlıkla hüküm sürdüğünü söylüyor. "Aksi takdirde dünya tarihinde halkın nefretine rağmen beş asır sürmüş yegane rejim olurdu," diyor haklı olarak. "İmparatorluğun otuz lejyonunun yüz milyon insanı itaate zorlayabilmiş olması açıklanamazdı." Eğer itaat ediyorlarsa, bunun sebebi Roma büyüklüğünü şahsında kişileştiren imparatora herkes tarafından bir ilah gibi tapınılmasıydı. İmparatorluğun en küçük kasabalarında bile imparatorun sunakları vardı. "O dönemde, imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna kadar, ruhlarda yeni bir dinin ortaya çıktığı görüldü ve dinin tanrıları bizzat imparatorlardı. Hıristiyanlık çağından birkaç yıl önce, altmış siteden oluşan tüm Galya, hep birlikte Lyon şehri yakınlarında Augustus'un onuruna bir tapınak inşa ettiler. Galya sitelerinin bir araya gelmesiyle seçilen rahipler ülkelerinin en önde gelen şahsiyetleriydi. Tüm bunları korku ve köleliğe bağlamak imkansızdır. Halklar topyekun köleleş-

tirilemez ve bu, üç asır boyunca sürdürülemez. İmparatora tapanlar sadece saray eşrafı değil, tüm Roma halkıydı. Hatta sadece Roma değil, Galya'ydı, İspanya'ydı, Yunanistan'dı ve Asya'ydı."

Günümüzün büyük ruh fatihlerinin çoğunun artık sunakları yok, ama heykelleri ya da resimleri var ve onlara yönelik tapınma eskisinden çok farklı değil. Tarih felsefesini biraz olsun anlamanın yegane yolu, kitlelerin psikolojisinin şu temel noktasını iyice idrak etmekten geçiyor: Onlar için ya tanrı olacaksın ya da bir hiçsin.

Bunlar başka bir çağın akıl tarafından kovulmuş batıl inançları değildir. Akla karşı ebedi mücadelesinde, duygu asla yenilmemiştir. Kitleler, bunca zaman onlara hükmetmiş olan tanrı ve dinin artık adını duymak istemiyorlar; ne var ki hiçbir dönemde bu son asırda olduğu kadar çok heykel ve sunağın yükseldiğini görmedi. 'Bulanjizm' adıyla bilinen halk hareketi kitlelerin dinsel içgüdülerinin ne kadar kolay bir şekilde yeniden dirilebileceğini gösterdi. Kahraman General Boulanger'nin resminin asılı olmadığı tek bir köy pansiyonu yoktu. Ona tüm adaletsizlikleri, tüm kötülükleri telafi etme gücü atfediliyordu ve binlerce insan onun için canını vermeye hazırdı. Eğer karakteri efsanesini taşıyabilmiş olsaydı, fethedemeyeceği yer kalmazdı.

Öte yandan, 'kitlelere bir din gerekir' sözünü yinelemek abesle iştigaldir. Politik, ilahi ve toplumsal inanışlar, onları her türlü tartışmanın dışına taşıyan dinsel biçimlere bürünmedikleri takdirde zaten kitlelerin içine asla yerleşemezler. Eğer onu kitlelere kabul ettirmek mümkün olsaydı, ateizm bir dini

duygunun tüm hoşgörüsüz coşkusuna sahip olur ve çok geçmeden bir dine dönüşürdü. Küçük pozitivist topluluğun evrimi bize bu konuda çok tuhaf bir kanıt sunuyor ve derin düşünceli Dostoyevski'nin bize hikayesini anlattığı şu nihiliste benziyor: Günün birinde aklın ışıklarıyla aydınlanınca küçük şapelinin sunağını süsleyen ilahların ve azizlerin imgelerini parçalar, şamdanlardaki mumları söndürür ve hiç vakit kaybetmeden, parçalanan imgelerin yerini kimi ateist filozofların yapıtlarıyla doldurur ve mumları huşu içinde yeniden yakar. Dinsel inanışlarının nesnesi dönüşmüştür, ama dini duygularının değiştiğini gerçekten söyleyebilir miyiz?

Şunu bir kez daha belirtmeliyim ki, kitlelerin inanışlarının en sonunda büründüğü dinsel biçimi fark etmeden, bazı tarihsel olaylar – özellikle de en önemlileri – tam olarak anlaşılamaz. Toplumsal fenomenler bir doğa bilimciden ziyade bir psikoloğun incelemesine ihtiyaç duyar. Büyük tarihçimiz Taine, Fransız Devrimi'ni sadece doğa bilimci gözüyle incelediği için olayların gerçek ortaya çıkış sebepleri gözden kaçmıştır. Ünlü yazar, olayları mükemmel bir şekilde gözlemlemiş, ama kitlelerin psikolojisine derinlemesine inmediği için nedenlere tam olarak ulaşamamıştır. Olaylar kanlı, anarşik ve zalim taraflarıyla onu korkuttuğu için, büyük destanın kahramanlarına baktığında, kendilerini tamamen içgüdülerine teslim eden başıbozuk vahşilerden başka bir şey görmemiştir. Fransız Devrimi'nin şiddeti, katliamları, propaganda ihtiyacı ve tüm krallara açılan savaşlar, ancak onu kitlelerin ruhunda yeni bir dinsel inanışın tesisi olarak kabul edersek anlaşılır. Reform,

Saint-Barthélemy Katliamı*, Din Savaşları, Engizisyon ve Fransız Devrimi'nin Terör Dönemi** aynı türden fenomenlerdir ve yeni inanışın tesisine karşı çıkan herkesi kaçınılmaz olarak kılıçla ve kurşunla bertaraf etmeye götüren bu dinsel duyguların telkini altında gerçekleştirilmişlerdir. Engizisyon'un ve Terör Dönemi'nin yöntemleri inançlılarla aynıdır. Başka yöntemleri kullansalardı, inançlı olamazlardı.

Yukarıda sıraladıklarıma benzer çalkantılar, ancak kitlelerin ruhundan fışkırdıkları takdirde mümkün olabilirler, yoksa en mutlak despotlar onları başlatmaktan acizdir. Saint-Bathélemy Katliamı'nı bir kralın eseri gibi gösteren tarihçiler, ne kitlelerin ne de kralların psikolojisi hakkında en ufak bir şey biliyorlar. Benzer tezahürler sadece halkın ruhundan çıkabilir. En despot hükümdarın mutlak gücü, olayları hızlandırmaktan ya da bir süreliğine geciktirmekten daha öteye gidemez. Ne Saint-Barthélemy Katliamı ne de Din Savaşları krallara mal edilebilir; tıpkı Terör Dönemi şiddetinin Robespierre, Danton ya da Saint-Just'a mal edilemeyeceği gibi. Bu tür olayların arkasında daima kitlelerin ruhu vardır.

* 24 ağustos 1572 sabahında başlayan ve on binlerce Protestan'ın ölümüyle sonuçlanan katliam. (Çev. N.)

** 5 Eylül 1793-28 Temmuz 1794 yılları arasında Fransa'da, Fransız Devrimi'nin ardından iktidarı ele geçiren Jakobenlerin yürüttüğü kanlı dönem. (Çev. N.)

İKİNCİ KİTAP

KİTLELERİN FİKİR VE İNANIŞLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLELERİN FİKİR VE İNANIŞLARININ UZAK ETKENLERİ

Yukarıda kitlelerin zihinsel oluşumlarını inceledik. Onların hissetme, düşünme ve akıl yürütme tarzlarını artık biliyoruz. Şimdi de fikirlerinin ve inanışlarının nasıl doğduğunu araştıralım.

Bu fikirleri ve inanışları belirleyen etkenler iki türlüdür: Uzak etkenler ve anlık etkenler.

Uzak etkenler kitleleri kimi inanışları benimsemeye elverişli kılarken diğerlerinin bünyeye nüfuz etmesine izin vermezler. Güçlerinin ve sonuçlarının şaşırttığı yeni fikirlerin birden filizlendiğini gördüğümüz toprağı hazırlarlar. Kitlelerin içinde bazı fikirlerin patlaması ve hayata geçmesi bazen aniden olur. Bu, yüzeysel bir etkiden başka bir şey değildir ve arkasında çoğu zaman çok uzun bir ön çalışma aramak gerekir.

Onsuz harekete geçemeyecekleri bu uzun çalışmanın üzerine

binen anlık etkenler kitlelerdeki aktif inancı tetikler, bir başka deyişle onların zihnindeki fikri bir şekle sokup tüm sonuçlarıyla birlikte zincirinden boşanmasını sağlarlar. Bu anlık etkenlerin itkisiyle, toplulukları aniden ayaklandıran kararlar ortaya çıkar. İsyan bayrağı çekilir ya da grev kararı alınır; bir adamı iktidara taşır ya da hükümetleri devirirler.

Tarihin bütün büyük olaylarında, bu iki tür etkenin birbirini izleyen eylemleriyle karşılaşırız. Sadece en çarpıcı örneklerinden birini almak adına, Fransız Devrimi'nin uzak etkenleri arasında yazarların eleştirilerini ve Eski Rejim'in baskıcı politikalarını sayabiliriz. Bu şekilde hazır hale getirilen kitlelerin ruhu daha sonra hatiplerin nutukları ve sarayın önemsiz reformlar karşısındaki direnci gibi anlık etkenler tarafından kolayca kışkırtılmıştır.

Uzak etkenler arasında kitlelerin tüm inanış ve fikirlerinin temelindeki şu genel etkenler bulunuyor: ırk, gelenekler, zaman, kurumlar, eğitim. Şimdi tek tek bunların rollerini ele alacağız.

1. Irk

Irk etkeninin ilk sıraya konması gerekiyor, çünkü bu tek başına, diğerlerinin tümünden daha önemli. Önceki kitabımızda tarihsel bir ırkın ne olduğunu ve özellikleri oluşur oluşmaz inanışlarının, kurumlarının, sanatlarının, tek bir cümleyle söylemek gerekirse uygarlığının tüm unsurlarının nasıl ruhunun dışa yönelik ifadesine dönüştüğünü gösterdik. Irkın gücü o

kadar büyüktür ki hiçbir unsur bir halktan diğerine derin dönüşümlere maruz kalmadan geçemez.*

Ortam, koşullar ve olaylar o anki toplumsal telkinleri temsil ederler; bunlar önemli bir eylemi hayata geçirebilirler, ama eğer bu eylem ırkın telkinleriyle çelişiyorsa daima anlık olacaktır.

Bu kitabın daha birçok bölümünde ırkın etkileri konusuna geri dönme ve bu etkinin kitlelerin ruhundaki hususi özelliklere hükmedecek kadar büyük olduğunu gösterme imkanımız olacak. İşte bu yüzden, farklı ülkelerin kitleleri inanışlarında ve davranışlarında çok çarpıcı farklılıklar sergiler ve ortak etkenlerle kışkırtılamazlar.

2. Gelenekler

Gelenekler geçmişin fikirlerini, ihtiyaçlarını ve duygularını temsil ederler. Onlar ırkın sentezidir ve tüm ağırlıklarıyla üzerimize binerler.

Embriyoloji, varlıkların evrimi üzerinde geçmişin muazzam etkisini gösterdiğinden beri biyolojik bilimler bir dönüşüm geçirdi. Bu kavram daha da yaygınlaştığında aynı şey tarih bilimlerinde de yaşanacak. Ancak bunun için henüz erken ve bu yüzden devlet adamları hâlâ, bir toplumun geçmişinden

* Bu önerme henüz çok yeniyken ve tarih onsuz tamamen anlaşılmaz kalırken, *Les lois psychologiques de l'évolution des peuples* (Halkların Evriminin Psikolojik Yasaları) adlı kitabımın birçok bölümünü onun kanıtlanmasına ayırdım. Okur orada, yanıltıcı görünüşlere rağmen, ne dilin, ne dinin, ne sanatların, ne de – tek bir cümleyle söylemek gerekirse – herhangi bir uygarlık unsurunun hiç değişime uğramadan bir halktan diğerine geçebildiğini görecek.

kopabileceğini ve aklın ışığını kılavuz alarak her parçasını yeniden yapabileceğini hayal eden geçen yüzyılın kuramcılarının fikirlerine saplanıp kalmış durumdalar.

Bir halk geçmiş tarafından yaratılmış bir organizmadır. Her organizma gibi o da ancak yavaş kalıtsal birikimlerle değişebilir.

Halkların gerçek sürücüleri gelenekleridir ve birçok kez yinelediğim gibi, halklar sadece dış biçimlerini kolayca değiştirebilirler. Gelenekler, yani ulusal ruh olmadan hiçbir uygarlık mümkün olamaz.

Öte yandan, varoluşunun başından beri insanoğlunun en büyük iki meşgalesi kendine bir gelenek ağı yaratmak ve faydalı tarafları aşındıktan sonra onu yıkmak olmuştur. Sabit gelenekler olmadan uygarlık, bu gelenekleri yavaş yavaş ortadan kaldırmadan da ilerleme olmaz. Zor olan, sabitlikle değişkenlik arasında doğru bir denge kurmaktır. Bu çok büyük bir zorluktur. Bir halk, geleneklerinin kuşaklar boyunca sağlam bir şekilde sabitlenmesine müsaade ettiği takdirde hiçbir gelişme sergileyemez ve tıpkı Çin gibi, ilerleyemez hale gelir. En şiddetli devrimler bile gelenekler karşısında aciz kalırlar, çünkü o zaman ya zincirin kırılan parçaları yeniden birbirine tutunur ve geçmiş hiçbir değişime uğramadan eski egemenliğini geri kazanır ya da etrafa saçılan parçalar anarşiye ve çok geçmeden de çöküşe yol açar.

Bu yüzden bir halkın temel görevi, geçmişin kurumlarını koruyup onları yavaş yavaş değiştirmektir. Bu zor bir iş. Geçmişte Romalılar, günümüzdeyse İngilizler bunu başarmaya yaklaşan uluslardır. Geleneksel fikirler konusunda en inatçı

muhafazakarlar ve değişime en fazla karşı çıkanlar her zaman kitlelerdir, özellikle de kitlelerin kastları oluşturan kısmı. Bu muhafazakar anlayışın üzerinde daha önce ısrarla durdum ve birçok başkaldırının sadece sözcüklerdeki değişimlerle son bulduğunu gösterdim. Geçen yüzyılın sonunda, yıkılmış kiliselerin, kovulmuş ya da giyotine gönderilmiş papazların ve Katolik inanca yönelik topyekun saldırının karşısında eski dinsel fikirlerin bütün güçlerini yitirdikleri düşünülebilirdi; ne var ki birkaç yıl sonra dört bir yandan gelen talepler, yürürlükten kalkmış dinin yeniden tesisini sağladı.*[1]

Geleneklerin, kitlelerin ruhu üzerindeki gücünü bundan daha iyi gösteren bir örnek olamaz. En korkunç idoller tapınaklarda yaşayanlar değildir, tıpkı en despotik tiranların saraylardakiler olmadığı gibi, zira onları devirmek çok kolaydır. Ruhlarımızda hüküm süren görünmez efendilerse her türlü çabayı boşa çıkarır ve sadece asırların yavaş yıpratışına boyun eğerler.

3. Zaman

Biyolojik konularda olduğu gibi, toplumsal konularda da

* Eski Konvansiyon Meclisi üyesi Antoine François Fourcroy'un Taine tarafından alıntılanan raporu bu noktada çok aydınlatıcıdır: "Pazar ayini ve kiliselerin dolup taşmasıyla ilgili görülenler Fransız halkının eski zaman âdetlerine geri dönmek istediğini kanıtlıyor ve bu ulusal yuvarlanışa direnecek zaman kalmadı... Geniş insan kitlelerinin dine, ibadete ve din adamlarına ihtiyaçları var. Dinsel önyargıları yıkmayı sağlayacak yeterince yaygın bir eğitimin mümkün olduğuna inanmak, aralarında benim de bulunduğum bazı çağdaş filozofların hatası olmuştur. O dinsel önyargılar çok sayıdaki zavallı için bir teselli kaynağı teşkil etmektedir... O halde, din adamlarını, sunaklarını ve dinlerini halk kitlelerine bırakmak gerekir."

en enerjik etkenlerden biri zamandır. O gerçek yaratıcı ve büyük yıkıcıdır. Kum taneleriyle dağları yaratan ve jeolojik çağların karanlık tek hücresini insani onura kadar yükselten odur. Herhangi bir fenomeni dönüştürmek için işe asırları dahil etmek yeterlidir. Çok doğru bir şekilde derler ki, eğer bir karıncanın yeterince vakti olsaydı, Mont Blanc Dağı'nı dümdüz edebilirdi. Zamanı canının istediği gibi değiştirme gücüne sahip bir varlığın, inançlı kişilerin tanrılarına atfettikleri kudreti olurdu.

Ama bizim burada üzerinde duracağımız konu sadece kitlelerin fikirlerinin oluşumunda zamanın etkisi olacak. Bu açıdan bakınca ortaya koyduğu eylem muazzamdır. Irk gibi onsuz var olamayan büyük güçleri kontrolü altında tutar. Tüm inanışları geliştirir ve öldürür. Hepsi güçlerini onunla kazanır ve yine onun etkisiyle kaybederler.

Zaman, kitlelerin fikirlerini ve inanışlarını, daha doğrusu onların filizleneceği toprağı hazırlar. Bunun sonucu olarak, bir çağda gerçekleşebilen fikirler başka bir çağda gerçekleşmeyebilir. Zaman muazzam miktarda inanış ve düşünce kalıntılarını biriktirir ve yeni çağın fikirleri onların üzerinde doğar. Bu fikirler tesadüfen ve macera olsun diye filizlenmezler. Kökleri geçmişe uzanır. Zaman bunu hazır hale getirdiğinde dallarında çiçekler açar; oluşumlarını kavramak için daima geriye doğru gitmek gerekir. Onlar geçmişin kızları, geleceğin anaları ve zamanın daimi köleleridir.

O halde zaman bizim gerçek efendimizdir ve her şeyin dönüştüğünü görmek için onu kendi haline bırakmak yeterlidir. Bugün kitlelerin tehditkar ülküleri, habercisi oldukları

yıkımlar ve çalkantılar bizi çok endişelendiriyor. Dengeyi yeniden kurma işini zaman tek başına üstlenecek. "Hiçbir rejim," diye yazıyor Ernest Lavisse çok doğru bir şekilde, "bir günde kurulmaz. Politik ve toplumsal örgütlenmeler asırlara ihtiyaç duyan eserlerdir; feodalite, kurallarını oluşturmadan önce, biçimsiz ve kaotik bir biçimde asırlarca var oldu; mutlak monarşi de, kurallı yönetim biçimlerini bulmadan önce asırlarca yaşadı ve bu bekleme dönemlerinde büyük sıkıntılar yaşandı."

4. Politik ve toplumsal kurumlar

Kurumların toplumların kusurlarına ilaç olabileceği, halkların ilerlemesinin anayasalar ve hükümetlerdeki iyileşmenin bir sonucu olduğu ve toplumsal değişimlerin kararnamelerle yapıldığı fikri hâlâ çok yaygındır. Fransız Devrimi onu yola çıkış noktası olarak gördü ve günümüzün toplumsal kuramları da onu dayanak noktası olarak alıyor.

Ardı arkası kesilmeyen deneyimler, bu korkunç kuruntuyu yıkmayı başaramadı. Filozoflar ve tarihçiler onun saçmalığını nafile bir şekilde kanıtlamaya çalıştılar. Bununla birlikte kurumları doğuranın fikirler, duygular ve gelenekler olduğunu, yasaları yeniden yazmakla fikirlerin, duyguların ve geleneklerin yeni baştan oluşturulamayacağını göstermek onlar için zor olmadı. Bir halk nasıl ki gözlerinin ya da saçlarının rengini seçemiyorsa, kurumlarını da canının istediği gibi seçemez. Kurumlar ve hükümetler ırkın ürünüdür. Bir

dönemin yaratıcıları tarafından değil, bir dönem tarafından yaratılmış unsurlardır. Halklar bir anlık kaprislerine göre değil, karakterlerinin gerektirdiği gibi yönetilirler. Bir politik rejim kurmak için bazen asırlar gerekir ve onu değiştirmek de yine asırlar sürer. Kurumların özünde hiçbir erdem bulunmaz; onlar kendiliğinden iyi ya da kötü olmazlar. Belli bir anda belli bir halk için iyiyken, başka bir halk için nefret edilesi olabilirler.

O halde bir halkın kendi kurumlarını gerçekten değiştirme gücü kesinlikle yoktur. Hiç şüphesiz şiddetli devrimler pahasına onların isimlerini değiştirebilir ama özleri değişmez. İsimler, olguların gerçek değeriyle meşgul olan tarihçinin dikkate almaması gereken beyhude etiketlerdir. İşte bu yüzden, mesela monarşik bir rejimle yönetilmesine rağmen İngiltere dünyanın en demokratik ülkesiyken*, cumhuriyetçi anayasaların yürürlükte olduğu Hispanik devletlerde en ağır despotizmler hüküm sürmektedir. Halkların kaderini hükümetler değil karakterleri belirler. Daha önceki bir kitabımda kategorik örneklere dayanarak bu hakikati ortaya koymaya çalıştım.

O halde vaktini anayasa üretmeye harcamak çocuksu bir çaba, retorik öğretmeninin lüzumsuz egzersizidir. Kendi hallerine bırakıldıklarında bu iki etken, ihtiyaç ve zaman,

* Birleşik Devletler'deki en ilerici cumhuriyetçiler bile bunu kabul ediyorlar. *Review of Reviews*'in Aralık 1894 sayısına göre Amerikan gazetesi *Forum* bu düşünceyi benim burada alıntıladığım terimlerle ifade ediyordu: "Aristokrasinin en ateşli düşmanları tarafından bile asla unutulmamalıdır ki, İngiltere bugün dünyanın en demokratik, birey haklarına en çok saygı gösterilen ve bireylerin en çok özgürlüğe sahip oldukları ülkedir."

anayasaları oluşturma işini üstlenmektedirler. Büyük tarihçi Macaulay, Latin ülkelerinin politikacılarının ezberlemeleri gereken bir pasajda, Anglosaksonların anayasa konusuna bu şekilde yaklaştıklarını gösteriyor. Saf aklın bakış açısıyla bir saçmalıklar ve çelişkiler kaosu gibi görünen yasaların faziletlerini açıkladıktan sonra, Avrupa ve Amerika'daki Latin halkların çırpınışlarında ölmüş bir düzine kadar anayasayı İngiltere'ninkiyle kıyaslıyor ve İngiliz anayasasının spekülatif akıl yürütmelerle değil anlık ihtiyaçların etkisiyle kısmi olarak ve çok yavaş bir biçimde değiştiğini gösteriyor. "Unsurlar arası uyum konusunda hiç endişelenmemek, ama yararlılık konusunda endişe duymak; bir anormalliği sırf anormallik olduğu için kaldırmamak; sırf bir rahatsızlık hissedildi diye toptan yenilemeye gitmeyip sadece rahatsızlık konusunu gidermeye yetecek kadar bir yenileme yapmak; düzeltilecek özel durumun ötesini düşünmemek. John döneminden Victoria dönemine kadar iki yüz elli parlamentomuzun müzakerelerine rehberlik etmiş kurallar işte bunlardır."

Hangi noktada ırklarının ihtiyaçlarının göstergesi olduklarını, bu yüzden de şiddetli bir dönüşüme tabi tutulamayacaklarını göstermek için her halkın yasalarını ve kurumlarını tek tek ele almak gerekirdi. Mesela merkeziyetçiliğin avantajları ve sakıncaları üzerine felsefi olarak uzun uzun konuşabiliriz, ama değişik ırklardan oluşan ve bu merkeziyetçiliğe kademeli olarak ulaşmak için bin yıl çaba harcayan bir halk gördüğümüzde; geçmişin tüm kurumlarını yerle bir etme amacı taşıyan büyük bir devrimin bu merkeziyetçiliğe sadece saygı

göstermeye değil, onu daha da abartmaya zorlandığını fark ettiğimizde, bu merkeziyetçiliğin zorlayıcı gereksinimlerin ürünü, hatta varoluş koşulu olduğu sonucuna varabilir ve onu yıkmaktan söz eden politikacıların zayıf kavrama gücüne acıyabiliriz. Eğer fikirleri kazara galip gelseydi, eskisinden bile daha ağır yeni bir merkeziyetçiliği getirecek olan çok derin bir anarşinin*[1] işareti olurdu.

Buraya kadar söylediklerimizden çıkan sonuç, kitlelerin ruhunu derinlemesine etkileme yolunun kurumlarda aranmaması gerektiğidir. Birleşik Devletler gibi bazı ülkeler demokratik kurumları sayesinde olağanüstü bir gelişme yakalarken, Hispanik cumhuriyetler benzer kurumlara sahip olmalarına rağmen acınası bir anarşinin içinde debelenmektedirler. Bu kurumlar birilerinin büyüklüğüne de diğerlerinin çöküşüne de aynı derece yabancıdır. Halklar kendi karakterleri tarafından yönetilirler ve bu karakterin kalıbına göre yaratılmamış kurumlar ödünç alınmış bir kıyafetten, geçici bir kılık değiştirmeden öte bir anlam ifade etmez. Hiç kuşku yok ki, mutluluk getirme gibi olağanüstü bir güç atfedilen kurumları dayatmak için bir sürü kanlı savaş ve şiddet-

* Eğer Fransa'yı değişik parçalara ayıran ve özellikle ırksal bir konu olan derin dinsel ve politik anlaşmazlıklar, Fransız Devrimi döneminde ortaya çıkan ve Fransız-Alman Savaşı'nın sonlarına doğru yeniden karşılaşılan ayrılıkçı eğilimlerle ilişkilendirilirse, topraklarımız üzerinde yaşayan farklı ırkların henüz birbirlerine karışmaktan uzak oldukları görülür. Devrimin coşkulu merkeziyetçiliği ve eski taşra bölgelerini birbirine karıştırmayı hedefleyen suni idari bölgeler yaratması, kesinlikle en faydalı eseri oldu. Öngörüsüz akılların bugün dillerinden düşürmedikleri yerinden yönetim sistemi kurulabilseydi, çok geçmeden kanlı çatışmalarla neticelenirdi. Bunu kabul etmemek tarihimizi tamamen unutmak anlamına gelir.

li devrim yapıldı, gelecekte de yapılmaya devam edecek. Bu durumda, benzer ayaklanmalara sebep olmalarını göz önünde bulundurarak, kurumların bir anlamda kitlelerin üzerinde etki yarattıklarını söyleyenler olacaktır. Ama biz, galip ya da mağlup olsalar da kurumların gerçekte kendi başlarına hiçbir erdeme sahip olmadıklarını biliyoruz. O halde onları fethetmeye çalışanlar, sadece yanılsamaların peşinde koşmaktadırlar.

5. Eğitim ve öğretim

Bugün çağımızın hakim fikirleri arasında ilk sırada şu bulunmaktadır: Öğretimin kesin neticesi insanların durumunu iyileştirmek, hatta onları eşit kılmaktır. Bu iddia, sadece sürekli tekrarlanmasından ötürü, en sonunda demokrasinin en sarsılmaz dogmalarından biri olmuştur. Geçmişte Kilise aleyhine konuşmak nasıl zor olduysa, bugün de bu iddiaya zıt bir şey söylemek o denli zordur.

Diğer birçoğunda olduğu gibi, bu noktada da demokratik fikirler psikoloji ve deneyimin verileriyle çok derin bir uyumsuzluk gösteriyorlar. Birçok ünlü filozof – özellikle de Herbert Spencer – öğretimin insanı ne daha ahlaklı ne de daha mutlu kıldığını, içgüdülerini ve kalıtsal tutkularını değiştirmediğini ve kötü yönlendirildiği takdirde onu faydalıdan ziyade çok daha zararlı hale dönüştürebileceğini göstermekte hiç zorlanmadılar. İstatistikçiler bize öğretimin ya da en azından belli bir öğretimin genele yayılmasıyla suç işleme eğiliminin arttı-

ğını, en kötü toplum düşmanlarının ve anarşistlerin çoğunlukla okulların şeref listesindeki öğrencilerin arasından çıktığını söyleyerek yukarıdaki görüşleri teyit ettiler. Seçkin bir yüksek hakim olan Adolphe Guillot, şu anda hapishanelerde bin okumamış suçluya karşı üç bin okumuş suçlu bulunduğuna, son elli yılda suç oranının yüz binde iki yüz yirmi yediden, beş yüz elli ikiye çıktığına ve bunun da yüzde 133'lük bir artış anlamına geldiğine dikkat çekiyordu. Ayrıca meslektaşlarıyla birlikte, suç oranının özellikle mesleki eğitim yerine parasız öğretim verilmeye başlanan gençler arasında arttığına işaret ediyordu.

İyi yönlendirilmiş öğretimin, ahlaki düzeyi yükseltme konusunda olmasa bile en azından mesleki kapasiteleri arttırmada çok faydalı sonuçlar vermeyeceğini elbette ki kimse savunmuyor. Ne yazık ki Latin kökenli halklar, özellikle yaklaşık otuz yıldan beri, öğretim sistemlerini çok kusurlu ilkelerin üzerine kurdular ve çok önemli şahsiyetlerin karşı çıkmasına rağmen acınası hatalarında ısrar etmeyi sürdürüyorlar. Ben de çeşitli eserlerimde güncel eğitim sistemimizin pek çok insanı toplum düşmanına dönüştürdüğünü ve sosyalizmin en kötü biçimlerine bir sürü öğrenci sağladığını gösterdim.*[1]

Çok doğru bir şekilde Latin sıfatıyla nitelenmiş bu eğitimin ilk tehlikesi temel bir psikolojik hata üzerine kurulu olmasıdır: Bu ders kitaplarını ezberleyip durmanın zekayı geliştireceği zannedilmektir. Bundan hareketle, mümkün ol-

* Bkz. *Psychologie du socialisme* (Sosyalizmin Psikolojisi), 7. baskı ve *Psychologie de l'éducation* (Eğitimin Psikolojisi), 14. baskı.

duğunca çok şey ezberletilmeye çalışılır ve ilkokuldan üniversiteye ya da uzmanlık eğitimine kadar kendi muhakemesine ve inisiyatifine asla başvurmayan genç adam, kitapların içeriğini yalayıp yutmaktan başka bir şey yapmaz. Eğitim onun için ezberlemek ve itaat etmektir. "Dersleri öğrenmek, bir dilbilgisi konusunu ya da kitap özetini ezbere bilmek, hatasız tekrarlamak, iyi taklit etmek; işte size tüm gayretin hocanın yanılmazlığı karşısında bir bağlılık yeminine dönüştüğü ve en sonunda bizi indirgeyip acizleştirmekten başka bir işe yaramayan gülünç bir eğitim," diye yazıyordu eski Milli Eğitim Bakanı Jules Simon.

Şayet bu eğitim sadece faydasız olmakla kalsaydı, onca gerekli şey yerine Chlothar'ın oğullarının şeceresinin, Neustrasya ve Avusturasya arasındaki savaşların ya da zoolojik sınıflandırmaların öğretilmesinin tercih edildiği zavallı çocuklara acımakla yetinebilirdik. Ama bu eğitimi alan kişide içinde yaşadığı şartlara yönelik bir tiksinti ve onlardan kurtulmaya yönelik yoğun bir arzu uyandırmasından ötürü çok daha ciddi bir tehlike arz eder. İşçi artık işçi kalmak istemez, köylü artık köylü olmak istemez ve son burjuva da oğullarına devletten maaş alacakları bir meslek dışında bir kariyer düşünmez olur. Okul insanları hayata değil, başarının inisiyatif kullanmayı hiç gerektirmediği devlet memurluklarına hazırlıyor. Toplumsal merdivenin alt basamaklarında yazgılarından memnun olmayan ve her an başkaldırmaya hazır proleter ordular yaratıyor; yukarıdaysa, aynı anda hem kuşkucu hem de saf, esirgeyen devlete karşı batıl inanç düzeyinde bir güven duyan, bununla birlikte onu sürekli eleştiren,

kendi hatalarının suçunu sürekli hükümete atan ve otoritenin müdahalesi olmadan herhangi bir teşebbüste bulunmaktan aciz havai burjuvazimiz bulunuyor.

Bütün bu diplomalıları zorla üreten devlet, bunların ancak çok küçük bir bölümünü kullanabilir ve gerisini kaçınılmaz olarak işsiz bırakır. Bu durumda ilk gruptakileri beslemek, diğerleriniyse kendine düşman etmekten başka çaresi kalmaz. Toplumsal piramidin tepesinden aşağıya kadar bütün meslekler, diplomalılar ordusu tarafından kuşatılmıştır. Bir tüccar sömürgelerde onu temsil edecek birini çok zor bulabilirken, en mütevazı memur kadroları için binlerce aday başvuruda bulunuyor. Sadece Seine vilayetinde yirmi bin işsiz memur var; tarlalarda ya da fabrikalarda çalışmayı hor gören bu kişiler, yaşamak için devletten medet umuyorlar. Memuriyete seçilenlerin sayısı kısıtlı olduğu için memnun olmayanların sayısı korkunç rakamlara ulaşıyor. Bu ikinci gruptakiler, liderleri ve amaçları ne olursa olsun her türlü devrime hazırlar. İşe yaramayacak bilgiler edindirmek, insanı isyana teşvik etmenin en kesin yöntemidir.*

* Bu aslında Latin halklarına özgü bir fenomen değil; aynı şeyi Mandarinlerin sıkı bir hiyerarşisiyle yönetilen ve Mandarinliğin yegane sınavının kalın kitapların takılmadan ezbere yinelenmesi olan yarışmalarla elde edildiği Çin'de de görüyoruz. İşsiz okumuşlar ordusu bugün Çin'de gerçek bir ulusal afet gibi görülüyor. Aynı şekilde İngilizlerin okullar açtığı (ama İngiltere'deki gibi yetiştirmek için değil, sadece yerli halkı eğitmek için) Hindistan'da da *Babu* denen okumuşlardan oluşan özel bir sınıf türedi; bunlar bir iş güç sahibi olamadıklarında İngiliz gücünün iflah olmaz düşmanlarına dönüşüyorlar. İş bulsun ya da bulmasın, tüm *babu*larda öğretimin ilk etkisi ahlaki seviyelerindeki korkunç düşüş oldu. *Les civilisations de l'Inde* (Hindistan'ın Uygarlıkları) adlı kitabımda bu konuyu uzun uzun ele aldım. Yarımadayı ziyaret eden tüm yazarlar da aynı şeyi fark ettiler.

Böyle bir akımı geri döndürmek için elbette ki artık çok geç. Sadece deneyim, halkların nihai öğretmeni olan deneyim bize hatamızı gösterme işini üstlenecek. Kahrolası ders kitaplarımızın ve acınası işe giriş sınavlarımızın yerine, gençleri bugün ihmal edilmiş haldeki tarlalara, fabrikalara ve sömürgelerdeki şirketlere yöneltmeye muktedir bir mesleki öğretim getirme ihtiyacını sadece o kanıtlayabilecek.

Bugün tüm aydınlık zihinler tarafından talep edilen bu mesleki öğretim, eskiden babalarımızın aldığı ve günümüzde iradeleri, inisiyatifleri ve girişimci ruhlarıyla dünyanın hakimi olan halkların korumayı bildikleri eğitimdir.

Başlıca bölümlerini biraz ileride aktaracağım metinde Taine, eski eğitim sistemimizin bugünkü İngiliz ya da Amerikan eğitimiyle aşağı yukarı aynı olduğunu tüm açıklığıyla ortaya koyuyor ve Latin sistemiyle Anglosakson sistemi arasında yaptığı bir karşılaştırmada da iki yöntemin sonuçlarını net bir şekilde gösteriyor.

Onca yüzeysel bilgi edinmek ve onca ders kitabını ezberlemek zeka düzeyini arttırsaydı, sınıfsız ve memnuniyetsiz insanlardan başka bir şey yaratmaması da dahil olmak üzere, klasik eğitim sistemimizin tüm sakıncalarını kabul edebilirdik. Peki, bu sonuca ulaşabiliyor mu? Maalesef hayır! Muhakeme, deneyim, inisiyatif ve karakter, hayatta başarıya ulaşmanın koşullarıdır ve bunlar kitaplardan öğrenilmez. Kitaplar gerektiğinde başvurulacak faydalı sözlüklerdir, ama uzun pasajları kafanın içine depolamak son derece lüzumsuz bir uğraştır.

Klasik öğretimimizin tamamen ıskaladığı nokta da şudur: Mesleki öğretim zekayı nasıl geliştirebilir? Taine şu satırlarında bunun cevabını çok güzel veriyor:

Fikirler ancak doğal ve olağan ortamlarında oluşur. Onların filizlenmesini sağlayan şey genç adamın her gün atölyede, madende, mahkemede, derste, şantiyede, hastanede; alet edevatın, malzemelerin ve operasyonların seyrinde; müşterilerin, işçilerin, çalışmanın, iyi ya da kötü yapılmış, zarar ya da kâr etmiş işin mevcudiyetinde edindiği sayısız hassas izlenimlerdir. İşte gözlerin, kulakların, ellerin ve hatta koku alma duygusunun bilinçsizce toplanmış ve gizlice işlenmiş küçük özel algıları ona er ya da geç herhangi bir yeni kombinasyonu, sadeleştirmeyi, tasarrufu, iyileştirmeyi ya da icadı telkin etmek için zihninde örgütlenirler. Fransız genci bu değerli temaslardan, bütün bu özümsenebilir ve vazgeçilmez unsurlardan, üstelik en verimli çağında mahrumdur: Ona nesnelerin, insanların ve onları değişik ele alma biçimlerinin doğru ve canlı nosyonunu kazandıracak doğrudan ve kişisel deneyimden uzak bir şekilde yedi-sekiz yıl boyunca bir okulda alıkonulur.

En azından onda dokuzu; zamanlarını, çabalarını, hayatlarının birçok yılını, üstelik etkili, önemli ya da hatta belirleyici yıllarını kaybettiler: Öncelikle sınava girip geçemeyen yarısını ya da üçte ikisini alın; sonra sınavı geçenlerin arasında derece ve diploma alanların, yani aşırı çalışanların yine yarısını ya da üçte ikisini alın. Bir sandalyenin üzerinde ya da bir tahtanın önünde, iki saat boyunca bir grup bilim insanı için tüm insani bilginin canlı repertuarı olmaları talep

edilerek onlardan çok şey istendi; doğrusu o gün, iki saat boyunca oldukları şey bu, ya da aşağı yukarı buydu: insani bilginin repertuarı. Ama bir ay sonra, artık o şey bile değiller; yeniden bir sınava tabi olamazlar, çünkü aşırı fazla ve aşırı yoğun edinimleri hiç durmadan zihinlerinin dışına doğru kayıp gidiyor ve onların yerine yenisini koyamıyorlar. Zihinlerinin keskinliği artık tükendi, bereketli öz kurudu; Kamil İnsan gibi görünürler, ama çoğu zaman bitmiş insandırlar. İşe giren, evlenen, sonsuza dek aynı çemberin içinde dönmeye razı olan bu insanlar kendilerini sınırları belli işlerine verir ve onu layıkıyla yaparlar. Hepsi bu. Alınan ortalama randıman hiç kuşkusuz yapılan masrafı karşılamaz. İngiltere ve Amerika'daysa – 1789 öncesinde Fransa'da olduğu gibi – süreç tersine doğru işler ve elde edilen randıman ya aynı ya da daha yüksektir.

Ünlü tarihçi daha sonra bizim sistemimizle Anglosaksonlarınki arasındaki farkı gösteriyor. Onlarda öğrenim ders kitabıyla değil bizzat mesleğin içinde oluyor. Mesela mühendisler okulda değil daima atölyede yetiştiği için, her biri tam olarak zekasına denk seviyeye ulaşabiliyor; eğer becerileri sınırlıysa işçi ya da ustabaşı olarak kalıyor, kapasitesi izin verirse mühendisliğe kadar gidiyor. İşte bir bireyin tüm kariyerini on sekiz ya da yirmi yaşında girilen birkaç saatlik bir sınava bağlamak yerine, toplum için demokratik ve faydalı bir süreç.

Hastaneye, madene, fabrikaya, mimarın ofisine, avukatın yazıhanesine çok genç yaşta kabul edilen öğrenci, çıraklık eği-

timini ve stajını, aşağı yukarı bizdeki yazman ya da ressam çırağı gibi, iş ortamında yapmaktadır. Daha sonra yapacağı gözlemleri içine oturtacağı bir çerçeveye sahip olmak için, o işe başlamadan önce bazı temel ve genel dersleri almıştır. Bununla birlikte, edindiği günlük deneyimlerini desteklemek açısından boş saatlerinde takip edebileceği bazı teknik dersler genellikle mevcuttur. Böyle bir sistem içinde pratik kapasite, tam olarak öğrencinin yeteneklerinin elverdiği ölçüde ve şimdiden uyum sağlamak istediği gelecekteki görevinin özel olarak gerektirdiği yönde kendiliğinden büyür ve gelişir. Bu şekilde, İngiltere'de ve Birleşik Devletler'deki gençler, içlerindeki cevheri dışarı çıkarmayı çok çabuk başarırlar. Yirmi beş yaşından itibaren ya da daha da erken bir yaşta, eğer birikimi varsa, sadece faydalı bir icracı değil aynı zamanda bir girişimci; sadece bir çark değil, daha ziyade bir motor olacaktır. Bunun tam tersi bir sürecin tercih edildiği Fransa'da, her kuşak biraz daha Çinli oluyor ve kaybedilen güçlerin toplamı korkunç bir miktara ulaşıyor.

Ve büyük filozof, Latin eğitim sistemimizle gerçek yaşam arasında giderek büyüyen uyumsuzlukla ilgili olarak şu sonuca varıyor:

Çocukluk, yeniyetmelik ve gençlik yıllarındaki üç kademeli öğretimde, okul sıralarında, kitapların arasında; sadece sınav, derece ve diploma odaklı çok kötü yöntemlerle, doğaya aykırı ve anti-sosyal bir sistemle; pratik çıraklığı aşırı derecede geciktirerek, yatılılıkla, yapay alıştırmalarla ve zihinleri

ezberle doldurarak, sürmenajla; öğrenciyi bekleyen geleceği, yetişkinlik dönemini, yetişmiş adamın yerine getireceği erkekçe görevleri, genç insanın yakın bir gelecekte içine düşeceği gerçek dünyanın soyutlamasını, etrafını kuşatacak olan ve uyum sağlaması ya da peşinen boyun eğmesi gerekecek toplumu; kendini savunmak ve ayakta kalmak için daha en baştan donanımlı, silahlı, tecrübeli ve sert bir şekilde girişmesi gerekecek ekmek kavgasını hiç göz önünde bulundurmadan yapılan çok uzun ve yoğun kuramsal hazırlık. Bizim okullarımız o vazgeçilmez donanımı, diğerlerinin tümünden daha önemli o edinimi, iradenin ve sinirlerin doğru yöndeki o sertliğini sağlayamıyorlar; tam tersine, ilerideki nihai yaşamı için niteliğini arttırmak bir yana, daha da azaltıyorlar. Bu yüzden, dünyaya girişi ve pratik eylem alanındaki ilk adımları çoğu zaman acılı düşüşlerden başka bir şey olmuyor; uzun süre yaralı bereli, bazen de sonsuza dek sakat kalıyorlar. Bu çok sert ve tehlikeli bir sınav, zihinsel ve ahlaki denge altüst oluyor ve bir daha düzelmeme riski taşıyor, hayal kırıklığı çok ani ve topyekun geliyor; hüsranlar hep çok büyük, yıkımlar hep çok şiddetli oluyor.*

Yukarıdaki bölümde kitle psikolojisi konusundan biraz uzaklaştık mı? Kesinlikle hayır. Bugün orada filizlenen ve yarın çiçek açacak fikirleri ve inanışları anlamak için, topra-

* TAINE, *Le régime moderne* (Modern Rejim), cilt II,1894. Bu sayfalar aşağı yukarı Taine'in son yazdıkları oluyor. Uzun deneyiminin sonuçlarını hayranlık verici bir şekilde özetliyor. Eğitim, bir halkın ruhunu biraz etkileyebildiğimiz en son aracımız. Güncel öğretim sistemimizin nasıl korkunç bir çöküş unsuru teşkil ettiğini, Fransa'da neredeyse kimsenin anlamaması son derece üzücü bir durum. Gençleri yükseltmek yerine alçaltıyor ve ahlaklarını bozuyor.

ğın nasıl hazırlandığını bilmek gerekir. Bir ülkenin gençlerine verilen eğitim, ülkenin kaderini biraz öngörmeyi sağlar. Bugünkü kuşağın eğitimi en karanlık öngörüleri doğruluyor. Kitlelerin ruhu kısmen eğitim ve öğretimle iyileşiyor ya da bozuluyor. Bu yüzden güncel sistemin ona nasıl biçim verdiğini, kayıtsızlar ve tarafsızlar kalabalığının nasıl kademeli olarak ütopyacıların ve hatiplerin tüm telkinlerine açık devasa bir memnuniyetsizler ordusuna dönüştüğünü göstermek gerekiyordu. Okul bugün, memnuniyetsizler ve anarşistler yaratıyor ve Latin halklarının çöküş saatlerini hazırlıyor.

İKİNCİ BÖLÜM

KİTLELERİN FİKİRLERİNİN ANLIK ETKENLERİ

Geçen bölümde, halkların ruhunu özel bir duyarlıkla donatıp kitlelerde bazı duyguların ve bazı fikirlerin doğmasını mümkün kılan uzak etkenleri ve hazırlıkları inceledikten sonra yapmamız gereken, anlık bir eylemde bulunmaya elverişli etkenleri araştırmak. Gelecek bölümde tüm etkilerini açığa çıkarabilmek için bu etkenlerin nasıl ele alınması gerektiğini göreceğiz.

Kitabımızın birinci bölümünde duyguları, fikirleri ve toplulukların akıl yürütme biçimlerini ele aldık; pek tabii bu bilgiler genel anlamda onların ruhlarını etkileme yöntemlerini de sağlayabilir. Kitlelerin imgelemini neyin etkilediğini ve özellikle imgeler halinde sunulduklarında telkinlerin gücünü ve bulaşıcılığını şimdiden biliyoruz. Ancak olası telkinlerin değişik kökenleri olduğu için, kitlelerin ruhunu etkilemeye

muktedir etkenler de birbirinden çok farklı olabilir. Bu yüzden onları ayrı ayrı incelemek zorundayız. Kitleler biraz şu Antik Çağ masalındaki sfenkse benzerler: Ya psikolojilerinin çıkardığı problemleri çözmeyi başarmamız ya da onlar tarafından yenmeye boyun eğmemiz gerekir.

1. İmgeler, sözcükler ve formüller

Kitlelerin imgelemini incelerken, onların özellikle imgelerden etkilendiklerini gördük. Eğer bu imgeler o sırada el altında değilse, sözcüklerin ve formüllerin akla yatkın kullanımıyla onları çağrıştırmak mümkündür. Bunlar beceriyle kullanıldıklarında, eskiden sihirle ilgilenenlerin onlara yüklediği gizemli güce gerçekten sahiptirler. Kalabalıkların ruhunda en muhteşem fırtınaları tetikledikleri gibi, onları sakinleştirmeyi de bilirler. Sözcüklerin ve formüllerin kudretine kurban gitmişlerin kemiklerini üst üste yığarak ihtiyar Keops'unkinden daha yüksek bir piramit yapılabilirdi.

Sözcüklerin gücü, çağrıştırdıkları imgelerle ilintili olup onların gerçek anlamlarından tamamen bağımsızdır. Anlamları olabilecek en kötü şekilde tanımlanan sözcükler, bazen en yüksek eylem gücüne sahip olurlar. Mesela demokrasi, sosyalizm, eşitlik, özgürlük gibi, tanımlamak için ciltler dolusu kitabın yetersiz kalacağı terimler buna örnektir. Bununla birlikte, onların kısacık hecelerine, sanki tüm sorunların çözümü onların içinde saklıymışçasına, gerçekten sihirli bir güç atfedilir. Bilinçsiz ve farklı ülkülerle, onların gerçekleşme umudunu sentezlerler.

Akıl ve argümanlar bazı sözcüklere ve formüllere karşı mücadelede yetersiz kalırlar. Onları kitleler önünde huşuyla dile getirdikleri anda suratlara saygılı bir tavır yerleşir ve alınlar eğilir. Birçok kişi onları doğaüstü kuvvetlermiş gibi kabul ederler. Bunlar ruhlarda yüce ve belirsiz imgeler çağrıştırırlar, ama onları bulanıklaştıran belirsizlik bile gizemli güçlerini artırır. Onları, sislerin ardında gizlenen ve müritlerinin yanlarına ancak titreyerek yaklaştıkları ilahi varlıklarla kıyaslayabiliriz.

Sözcükler tarafından çağrıştırılan imgeler, anlamlarından tamamen bağımsız oldukları için çağdan çağa, halktan halka değişirler. Bazı sözcüklere geçici olarak kimi imgeler bağlanır: Sözcük, onları ortaya çıkaran çağırma düğmesinden başka bir şey değildir.

Tüm sözcükler ve tüm formüller imge çağrıştırma gücüne sahip değildir; çağrışım yaptıktan sonra yıpranan ve bir daha zihinde hiçbir şey uyandırmayanlar da vardır. O zaman, başlıca faydaları onları kullananları düşünme mecburiyetinden kurtarmak olan beyhude seslere dönüşürler. Gençlik döneminde öğrenilen küçük bir formül ve beylik sözler stoku sayesinde, düşünmek zorunda olmak gibi zahmetli bir şeye gereksinim duymadan hayatımızı geçirmek için gereken her şeye sahip oluruz.

Eğer onu belli bir dil olarak kabul edersek, oluştuğu sözcüklerin çağlar boyunca yavaşça farklılaştığını görürüz; ama çağrıştırdıkları imgeler ya da onlara atfedilen anlam durmadan değişir. İşte bu yüzden başka bir kitabımda, bir dilin doğru çevirisinin – özellikle de söz konusu olan ölü halkların diliyse – tamamen imkansız olduğu sonucuna vardım. Bir Latince,

eski Yunanca ya da Sanskritçe terimin yerine Fransızca bir terim koyarken, hatta kendi dilimizde birkaç asır önce yazılmış bir kitabı anlamaya çalışırken gerçekte ne yapıyoruz? Sadece, eski yaşamın bizimkilere hiç benzemeyen varoluş koşullarına maruz kalmış ırkların ruhunda uyandırmış olduğu tamamen farklı kavramların ve imgelerin yerine, modern yaşamın zihnimizde canlandırdığı imgeleri ve fikirleri koyuyoruz. Eski Yunan'ı ve Romalıları taklit ettiklerini zanneden Fransız Devrimi mensuplarının tek yaptığı, eski sözcüklere daha önce hiç sahip olmadıkları bir anlamı yüklemekti. Yunanlıların kurumlarıyla, bugün onların isimlerini taşıyanlar arasında nasıl bir benzerlik olabilir ki? O zamanlar cumhuriyet denen şey, mutlak boyunduruk altında tutulan köle kitlesine hükmeden küçük bir despot topluluğundan oluşmuş, özünde aristokratik bir kurumdan başka bir şey değildi. Kölelik üzerine kurulu bu komünal aristokrasiler, cumhuriyet olmadan bir an bile var olamazlardı.

Peki ya özgürlük sözcüğü, düşünce özgürlüğünün esamesinin bile okunmadığı, sitenin tanrılarını, yasalarını ve geleneklerini tartışmaktan daha büyük ve bu yüzden de daha nadir bir suçun olmadığı bir çağda, bugün anladığımıza benzer nasıl bir anlam taşıyabilirdi ki? Vatan sözcüğü bir Atinalının ya da bir Spartalının ruhunda, Atina ya da Sparta'ya bağlılığı ifade ediyordu; birbirine rakip ve sürekli savaş halindeki sitelerden kurulu Yunanistan'a değil. Aynı vatan sözcüğü, ırkları, dilleri ve dinleri farklı, birbirine rakip kabilelere bölünmüş ve aralarında kendine müttefik bulmakta hiç zorlanmadığı için

Sezar'ın kolayca dize getirdiği eski Galyalılarda hangi anlama geliyordu? Ona politik ve dinsel bir birlik kazandırarak Galya'yı vatan yapan Roma'dır. Öyle çok uzağa gitmeden sadece iki asır geriye bakarsak, vatan sözcüğünün, hükümdarlarına karşı düşmanla ittifak yapan Grand Condé gibi Fransız prensleri tarafından bugünkü anlamıyla mı algılandığını sanıyoruz? Fransa için savaşarak onur yasalarına itaat ettiklerini zanneden, ama gerçekte itaat ettikleri kendi bakış açıları olan göçmenler için (zira feodal yasa, vasalı, toprağa değil senyöre bağlıyordu ve efendinin hüküm sürdüğü yer gerçek vatandı) aynı sözcüğün modern anlamından çok farklı bir anlamı yok muydu?

Anlamları bu şekilde çağdan çağa derinlemesine değişen çok sayıda sözcük var. Onların eskiden ne anlama geldiğini ancak çok uzun bir çabadan sonra anlayabiliriz. Haklı olarak, sadece büyük büyükbabalarımızın gözünde kral ve kraliyet ailesi sözcüklerinin ne anlama geldiğini algılayabilmek için çok uzun okumalar yapmak gerektiği söylenmiştir. Peki, çok daha karmaşık sözcükler için ne yapacağız?

Sözcüklerin sadece hareketli, geçici ve çağdan çağa, halktan halka değişen anlamları oluyor. Onlarla kitleyi etkilemek istediğimiz zaman, bu insanların zihninde o sırada ne anlama geldiklerini bilmemiz gerekir, daha önce ne anlama geldiklerini ya da farklı zihnisel yapıdaki bireyler için ne anlama gelebileceklerini değil.

Politik çalkantıların ve inanışlardaki değişimlerin ardından, kitleler kimi sözcüklere karşı derin bir antipati hissetmeye baş-

ladıklarında gerçek bir devlet adamının yapması gereken şey, çağrıştırdıkları imgelere (burası çok önemli) dokunmadan bu sözcükleri değiştirmektir. Zira imgeler kalıtsal bir yapıya aşırı bağlı oldukları için değiştirilemezler. Akıllıca bir yaklaşımda bulunan Tocqueville, Consulat Rejimi ve ardından gelen İmparatorluk Dönemi'nin başlıca işinin, geçmişten gelen birçok kurumun isimlerini değiştirmeye, bir başka deyişle insanların zihninde öfke uyandırıcı imgeler çağrıştıran sözcüklerin yerine böyle bir çağrışım yapmayan yenilerini koymaya dayandığına dikkat çekiyor. Mesela soylu olmayanlardan *taille* adı altında alınan vergi *arazi katkısı*; *gabelle*, *tuz vergisi*; *yardımlar*, *dolaylı katkı* ve *konsolide vergi*; *ticari işletme ve lonca vergisi*, *gelir vergisi* oldu vs.

O halde devlet adamlarının en temel işlevlerinden biri, eski isimleriyle kitleler tarafından nefret edilen şeyleri popüler ya da en azından nötr sözcüklerle vaftiz etmeye dayanır. Sözcüklerin gücü öylesine büyüktür ki, en iğrenç şeyleri kabul ettirmek için iyi seçilmiş terimler yeterlidir. Taine tam da bu konuda, Jakobenlerin özgürlük ve kardeşlik gibi çok popüler sözcüklere başvurarak 'Dahomey Krallığı'na layık bir despotizmi, Engizisyon'a eşdeğer bir mahkemeyi ve eski Meksika'dakilere benzer insan kıyımlarını gerçekleştirebildiklerini' vurguluyor. Tıpkı avukatlar gibi, halkları yönetenlerin becerisi de öncelikle sözcükleri iyi kullanmaya dayanır. Bu zorlu bir iştir, çünkü sıklıkla aynı sözcükler toplumun farklı katmanları için farklı anlamlar ifade eder. Onlar görünüşte aynı sözcükleri kullanırlar, ama konuştukları aynı dil değildir.

Yukarıdaki örneklerde 'zaman' olgusunu sözcüklerin anlamlarının değişiminde birinci etken olarak sunduk. Eğer ırkı da işin içine sokmuş olsaydık, aynı çağda yaşayan, eşit düzeyde uygarlaşmış ama farklı ırklara mensup halklarda aynı sözcüklerin çok büyük olasılıkla tamamen farklı fikirlere tekabül ettiklerini görecektik.

Bu farklılıkları anlamanın yegane yolu çok fazla yolculuk yapmaktan geçer; burada onlardan uzun uzadıya bahsetmeyeceğim ama özellikle en çok kullanılan sözcüklerin bir halktan diğerine muazzam farklılıklar barındırdığını söylemeden geçemeyeceğim. Mesela günümüzde çok sık kullanılan demokrasi ve sosyalizm sözcükleri buna güzel bir örnektir.

Doğrusu bunlar Latin kökenli ve Anglosakson ruhlarda birbirine tamamen zıt fikirlere ve imgelere tekabül ederler. Latinlerde 'demokrasi', özellikle bireyin irade ve inisiyatifinin devletinkiler karşısında silinmesi anlamına gelir. Devlet Latinlerde çok daha fazla yönetir, merkezileştirir, tekelleştirir ve üretir. Radikal, sosyalist ya da monarşist, istisnasız tüm partiler sürekli ona çağrıda bulunurlar. Oysaki Anglosaksonlarda, özellikle de Amerika'da aynı 'demokrasi' sözcüğü, diğerinin tam aksine, bireyin iradesinin yoğun bir biçimde gelişmesi, devletin ortadan silinmesi, polis, ordu ve diplomatik ilişkiler dışında hiçbir şeyi – öğretimi bile – yönetmesine izin verilmemesi anlamına gelir. Görüldüğü gibi aynı sözcük iki farklı halkta birbirine tamamen zıt anlamlara sahiptir.

2. Yanılsamalar

Uygarlıkların doğuşundan beri, halklar daima yanılsamaların etkisine maruz kalmışlardır. En çok tapınağı, heykeli ve sunağı, yanılsamaları yaratanlar adına dikmişlerdir. Eskiden dinsel, bugünse felsefi ve toplumsal yanılsamalar olan bu olağanüstü efendileri, dünyada birbiri ardına kurulan tüm uygarlıkların başında buluyoruz. Kaldea ve Mısır tapınakları, Ortaçağ'ın dinsel anıtları onlar adına inşa edildi ve bir yüzyıl önce Avrupa onlar adına altüst edildi. Onların güçlü izini taşımayan tek bir sanatsal, politik ya da toplumsal kavramımız yoktur. İnsan bazen korkunç sarsıntılar pahasına onları deviriyor, ama sanki onları tekrar yerden kaldırmaya mahkummuş gibi görünüyor. Onlar olmasaydı, ilkel barbarlık döneminden hiç çıkamaz ya da çok geçmeden tekrar oraya geri düşerdi. Onlar hiç kuşkusuz beyhude gölgeler, ama sanatların ihtişamını ve uygarlıkların büyüklüğünü ortaya çıkarmak için halkları teşvik edenler, düşlerimizin bu meyveleri oldu.

"Dinlerin esin verdiği tüm sanat eserleri ve anıtlar, müzelerde ve kütüphanelerde paramparça edilseler, kilise avlularındaki zemin taşlarına çarpılsalar, insanlığın büyük düşlerinden geriye ne kalırdı," diye yazıyor doktrinlerimizi özetleyen bir yazar. "İnsanlara, onsuz var olamayacakları umut ve yanılsamalar vermek; işte tanrıların, kahramanların ve şairlerin varlık nedeni. Bir süre bilim bu görevi üstlenmiş göründü ama bir ideale aç yüreklerde onu saygınlığını lekeleyen, artık vaatte bulunmaya cüret edememesi ve yalan söylemeyi yeterince beceremememesi oldu."

Geçen yüzyılın filozofları kendilerini çok ateşli bir şekilde, atalarımızın uzun asırlar boyunca yaşatmış oldukları dinsel, politik ve toplumsal yanılsamaları yıkmaya adadılar. Onları yıkarak, umudun ve itaat etmenin kaynaklarını kuruttular. Kurban edilen hülyaların ardında, zayıflık karşısında acımasız ve merhamet nedir bilmeyen doğanın kör güçlerini buldular.

Felsefe, tüm ilerlemelerine rağmen, halkları cezbedecek hiçbir ideal sunamadı. Yanılsamalar onlar için vazgeçilmez olduğundan, onları dillendiren hatiplere doğru, ışığa giden böcek gibi içgüdüsel olarak yönelirler. Halkların evriminin büyük etkeni hiçbir zaman hakikat olmadı, hep hata oldu. Eğer bugün sosyalizm gücünün büyüdüğünü görüyorsa, bunun sebebi hâlâ yaşayan yegane yanılsamayı teşkil etmesidir. Bilimsel kanıtlar onun ilerlemesine hiçbir şekilde köstek vuramamaktadır. Başlıca gücünü, hiç çekinmeden insana mutluluk vaat etme cesaretini gösterecek kadar dünyanın gerçeklerinden habersiz zihinler tarafından savunulmasından alır. Şu an için toplumsal yanılsama, geçmişin üst üste yığılmış tüm kalıntıları üzerinde hüküm sürüyor ve gelecek de ona ait olacak. Kitleler asla hakikat susuzluğu hissetmediler. Hoşlarına gitmeyen hakikate sırtını dönüyor; eğer onları hata cezbediyorsa, hatayı tanrılaştırmayı tercih ediyorlar. Yanılsamaları kullanmayı bilen kişi kolayca efendileri olur; onları yanılsamadan kurtarmaya çalışan kişiyse her zaman kurbanlarıdır.

3. Deneyim

Deneyim, bir hakikati kitlelerin ruhuna sağlamca oturtmak ve çok tehlikeli hale gelmiş yanılsamaları yıkmak için neredeyse tek işe yarar yöntemdir. Çok geniş bir ölçekte gerçekleştirilmeli ve çok sıklıkla tekrarlanmalıdır. Bir kuşak tarafından edinilen deneyimler, bir sonraki için genellikle faydasızdır; işte bu yüzden, kanıtlama unsuru olarak başvurulan tarihsel olaylar da işe yaramayacaktır. Tek faydaları, bir etkilerinin görülmesi ve yerleşmiş bir hatayı sarsmayı başarmaları için deneyimlerin çağdan çağa hangi noktalarda tekrarlanmaları gerektiğini kanıtlamaktır.

Geleceğin tarihçileri bizim yüzyılımızdan ve ondan bir öncekinden, hiç kuşkusuz tuhaf deneyimlerin çağı diye bahsedecekler. Daha önce hiçbir çağda bu kadar çok denenmemişti.

Bunların en muazzamı Fransız Devrimi oldu. Bir toplumun, saf aklın talimatlarıyla tepeden tırnağa yeniden kurulamayacağının anlaşılması için, yirmi yıl boyunca milyonlarca insanın katledilmesi ve tüm Avrupa'nın altüst edilmesi gerekti. Sezarların, onlara alkış tutan halka pahalıya mâl olduklarının kanıtlanması için elli yılda iki yıkıcı deneyim gerekti ama tüm açıklığına rağmen bunların yeterince ikna edici olamadıkları görülüyor. Birincisi üç milyon insanın hayatına ve bir istilaya, ikincisiyse bir parçalanmaya ve kalıcı ordu ihtiyacına mâl oldu. Bir üçüncüsü daha birkaç yıl önce neredeyse gerçekleşiyordu ama ileride tekrar deneneceğine kuşku yok. Devasa Alman Ordusu'nun, 1870'ten önce okul-

larda öğretildiği gibi bir tür zararsız ulusal muhafız birliği* olmadığını kabullenmemiz için, bize çok pahalıya mâl olan korkunç bir savaş gerekti. Himayeciliğin, onu kabul eden halkları sonunda yıkıma sürüklediğini kabul etmek için, felaketle sonuçlanan deneyimler gerekir. Bu örnekleri istediğimiz kadar çoğaltabiliriz.

4. Akıl

Eğer olumsuz etkisini belirtmek gerekmeseydi, kitlelerin ruhunu etkilemeye muktedir etkenleri sıralarken akıldan bahsetmeyebilirdik.

Kitlelerin akıl yürütmelerden etkilenmediklerini, sadece fikirlerin kabaca çağrışımlarından anladıklarını daha önce gösterdik. Onları etkilemeyi bilen hatipler asla akıllarına hitap etmez, daima duygularına yönelirler. Akılcı mantık yasalarının onların üzerinde hiç etkisi yoktur.** Kitleleri ka-

* Bu fikrin oluşumu, mekanizmasını yukarıda anlattığım, birbirine benzemeyen şeylerin üstünkörü bağıntıları sonucunda meydana geliyor. Bizim o zamanki ulusal muhafız gücümüz barışçıl esnaftan oluştuğu ve disiplinin esamesi bile okunmadığı için kimse tarafından ciddiye alınmıyordu. Aynı ismi taşıyan her şey insanların kafasında aynı imgeleri uyandırıyor ve bunun sonucu olarak aynı şekilde zararsız addediliyordu. Kitlelerin hataları o zaman, genel fikirlerde sıklıkla rastlandığı üzere, liderleri tarafından da paylaşılıyordu. Genellikle kitlelerin fikrini takip etmesiyle tanınan devlet adamı Thiers, 31 Aralık 1867 günü Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Prusya'nın, aşağı yukarı bizimkine eşdeğer güçte bir aktif ordunun dışında, bizimkine benzer, dolayısıyla da önemsiz bir ulusal muhafız gücüne sahip olduğunu tekrarlıyordu. Bu ifadeler aynı devlet adamının demiryollarının bir geleceği olmadığına dair öngörüleri kadar doğru çıkacaktı.

** Kitleleri etkileme sanatı ve mantık kurallarının bu bakış açısından sundukları zayıf kaynaklar üzerine ilk gözlemlerim Paris kuşatmasına, öfkeli

zanmak için öncelikle onları harekete geçirmiş olan duyguları iyice anlamak ve onları paylaşıyormuş görünmek, sonra basit çağrışımlar ve telkin edici imgeler yoluyla kışkırtarak değiştirmeye çalışmak, ama gerektiğinde geri adım atmayı bilmek ve özellikle de uyandırılan duyguları her an tahmin etmek gerekir. Konuşma anında ortaya çıkan etkiye göre üslubunu değiştirme gereksinimi, önceden hazırlanmış ve çalışılmış her türlü söylevi peşinen etkisiz kılar. Dinleyicilerin düşüncesini değil kendisininkini takip eden hatip, sırf bu yüzden tüm etkisini kaybeder.

Sıkı akıl yürütme zincirlerine alışmış mantıklı zihinler, kitlelere seslendiklerinde bu tür alışkanlıklara başvurmaktan kendilerini alamazlar ve argümanlarının etkisiz kalması onları her zaman şaşırtır. "Önerme, yani kimlik çağrışımları üzerine kurulu alışılagelmiş matematiksel sonuçlar gereklidir," diye yazıyor bir mantıkçı. "Cansız bir kütle kimlik

---

bir kitlenin kalelerimizin planını Prusyalılara satmak amacıyla çalarken suçüstü yakalandığını iddia ettikleri Mareşal V...'nin bulunduğu Louvre Sarayı'na yöneldikleri güne ait. Hükümet o zamanlar Louvre Sarayı'nı kullanıyordu. Bir hükümet görevlisi, meşhur hatip G. P..., mahkumun hemen infaz edilmesini talep eden kitleye konuşma yapacaktı. Ben hatibin, itham edilen mareşalin zaten o kaleleri inşa edenlerden biri olduğunu ve kalenin planlarının bütün kitapçılarda satıldığını söyleyerek suçlamanın saçmalığını kanıtlamasını bekliyordum. Ama benim şaşkın bakışlarım altında – o zamanlar çok gençtim – bambaşka bir konuşma oldu. "Adalet yerini bulacak," diye haykırdı hatip mahkuma doğru ilerleyerek, "ve acımasız bir adalet olacak. Bırakın ulusal savunma hükümeti sizin taleplerinizi incelesin. Biz bu arada sanığı hapishaneye kapatacağız." Bu görünüşte tatmin edici açıklamayla sakinleşen kitle dağıldı ve on beş dakika sonra mareşal evine gidebildi. Eğer avukatı öfkeli kitle karşısında benim toy gençliğimin ikna edici bulduğu mantıklı akıl yürütmelere başvurmuş olsaydı, linç edilmekten kurtulamayacaktı.

çağrışımlarını izleme kapasitesine sahip olsaydı, gereklilik bu kütleyi bile rıza göstermeye zorlardı." Kuşkusuz bu doğru, ama kitle bunları takip etme, hatta anlama konusunda cansız bir kütleden daha ehil değil. Mesela ilkel, vahşi ya da çocuk zihinleri bir akıl yürütmeyle ikna etmeyi deneyin, bu tür bir argümantasyonun nasıl zayıf bir etkisi olduğunu göreceksiniz.

Duygulara karşı mücadele etmek zorunda kaldıklarında, akıl yürütmelerin mutlak acizliğini görmek için ilkel varlıklara kadar inmeye bile gerek yok. En basit mantığa bile tamamen aykırı dinsel hurafelerin asırlar boyunca nasıl varlıklarını sürdüklerini hatırlatmamız yeterli. Yaklaşık iki bin yıl boyunca en aydınlık dehalar, onların yasaları karşısında eğildiler ve sadece doğruluklarının tartışılabilmesi için modern zamanların gelmesi gerekti. Ortaçağ ve Rönesans dönemi de çok aydınlık zihinlere sahip oldu, ama akıl yürütme hiçbirine bu inançların çocuksu taraflarını gösteremedi ve şeytanın kötülükleri ya da cadıların yakılması konusunda çok zayıf da olsa bir şüphe uyandıramadı.

Aklın, kitlelerin kılavuzu olmamasına üzülmek mi gerekir? Bunu söylemeye cüret edemiyoruz. Hiç kuşkusuz insan aklı, insanlığı uygarlık yollarında, hülyalarının onu yükselttiği şevk ve atılganlıkla ileri götürmeyi başaramazdı. Bize hükmeden içgüdünün ürünü olan bu hülyalar, gelişme için muhtemelen gerekliydiler. Her ırk zihinsel yapısında yazgısının yasalarını barındırır ve belki de bunlara, en akıl dışı görünen dürtülere bile önüne geçilmez bir içgüdüyle itaat eder. İnsan bazen halkların da, palamudu meşeye dönüşmeye ya da kuyrukluyıldızı

kendi yörüngesini takip etmeye zorlayanlara benzer gizli güçlere tabi olduklarını düşünmeden edemiyor.

Bu güçler hakkında sezebildiğimiz çok az şey, bir halkın evriminin bazen ortaya fırlamış gibi göründüğü belli olaylarda değil, bu evrimin genel yürüyüşünde aranmalı. Eğer sadece bu tekil olaylar dikkate alınsaydı, tarih absürt tesadüfler tarafından yönetiliyormuş gibi görünürdü. Celile'li cahil bir marangozun iki bin yıl boyunca her şeye muktedir bir tanrı olabilmesi ve en önemli uygarlıkların onun adına kurulmuş olması; aynı şekilde çöllerinden çıkan birkaç Arap kabilesinin Yunan-Romalı eski dünyanın büyük bölümünü fethetmeleri ve İskender'inkinden daha büyük bir imparatorluk kurmaları; hatta çok yaşlı ve aşırı hiyerarşik Avrupa'da sıradan bir topçu teğmenin halklardan ve krallardan oluşan kitleye hükmetmesi gerçeğe aykırı olurdu.

O halde aklı filozoflara bırakalım, ama öncesinde ondan, insanların işine fazla karışmamasını isteyelim. Çünkü bugüne kadar bütün uygarlıkların büyük dişlilerini teşkil eden onur, özveri, iman, ihtişam ve vatan aşkı gibi duygular akılla değil, çoğu zaman akla rağmen yaratıldılar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİTLELERİN ÖNDERLERİ VE ONLARIN İKNA YÖNTEMLERİ

Kitlelerin zihinsel yapısını artık tanıyoruz ve onların ruhunu etkileyen dürtüleri de biliyoruz. Geriye bu dürtülerin nasıl eyleme geçirilmesi gerektiğini ve kimler tarafından yarar sağlayacak şekilde kullanılabileceklerini araştırmak kalıyor.

1. Kitlelerin önderleri

Belli sayıda canlı varlık bir araya toplandığında ortaya ya bir hayvan sürüsü ya da bir insan kitlesi çıkar ve her iki grup da içgüdüsel olarak hemen bir şefin, yani bir önderin otoritesi altına girer.

İnsan kitlelerinde önder çok önemli bir rol oynar. Onun iradesi, fikirlerin etrafında oluştuğu özü teşkil eder. Kitle, efendisinden vazgeçemeyen bir sürüdür.

Önder ilk başta genellikle, zaman içinde havarisine dönüşeceği bir fikirle hipnotize olmuş bir kişidir. Söz konusu fikir onu öylesine esir alır ki onun dışındaki her şey silinir ve ona karşı olan her fikir ona hatalı ve batıl görünür. Hülyalı fikirleriyle hipnotize olmuş ve onları yaymak için Engizisyon yöntemlerini kullanmış olan Robespierre'in durumu da buydu.

Önderler çoğu zaman düşünce değil eylem adamlarıdır. Çok öngörülü değillerdir ve asla olmayacaklardır, çünkü öngörülülük genellikle tereddüt ve eylemsizliğe götürür. Özellikle nevrozluların, çılgınların ve deliliğin kıyısında dolaşanların arasından çıkarlar. Savundukları fikir ya da takip ettikleri amaç ne kadar saçma olursa olsun, inançları karşısında her türlü akıl yürütme körleşir. Hor görülmeler ve saldırılar onları daha fazla coşturmaktan başka bir işe yaramaz. Kişisel çıkar ya da aile – bu uğurda her şeyi feda edebilirler. Kendini koruma içgüdüleri tamamen kaybolur; o kadar ki, onlar için tek ödül dava yolunda can vermektir. İmanlarının yoğunluğu, sözlerine büyük bir telkin gücü verir. Kalabalık daima güçlü bir iradeyle donanmış adamı dinler. Kitle halinde toplanmış bireyler, tüm iradelerini kaybederken içgüdüsel olarak, bir iradeye sahip olan kişiye doğru dönerler.

Her halkın mutlaka bir önderi vardır, ama hepsi gerektiğinde havariler gibi güçlü bir inanç sergilemezler. Bunlar çoğunlukla sadece kişisel menfaatlerinin peşinde koşan ve insanların derin içgüdülerini uyararak onları kandıran uyanık hatiplerdir. Bu şekilde yarattıkları etki her zaman çok kısa süreli olur. Oysaki kitlelerin ruhunu kabartan inançlı büyük önderler – Pierre L'Ermite'ler, Luther'ler, Savonarola'lar,

Fransız Devrimi'nin liderleri – kitleyi onunla büyülemeden önce kendileri o fikrin boyunduruğuna girmişlerdir. Ancak ondan sonra, insanı rüyasının kölesi yapan ve adına iman denen bu olağanüstü gücü ruhlarda yaratabilmişlerdir. İster dinsel, politik ya da toplumsal, ister bir esere, bir kişiye ya da bir fikre yönelik iman olsun, özünde önderlerin rolü budur: iman yaratmak. İnsanlığın sahip olduğu bütün güçler arasında iman en kayda değerlerden biri olmuştur ve kutsal kitaplar çok haklı olarak ona dağları havaya kaldırma gücünü atfetmektedir. Bir insanı imanla donatmak onun gücünü on katına çıkarır. Tarihin büyük olayları genellikle imanlarından başka bir şeyi olmayan kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Dünyaya hükmeden dinler ve bir yarımküreden diğerine uzanan geniş imparatorluklar, âlimler, filozoflar ya da kuşkucularla kurulmamıştır.

Lakin bu tür örnekler büyük önderlere aittir ve onların sayısı da o kadar azdır ki, tarih çetelelerini kolayca tutabilir. Kitleleri etkilemeyi bilen güçlü kişilerden, duman altı bir meyhanede anlamını tam bilmediği, ama uygulanmaları durumunda tüm rüyaların ve tüm umutların kesin gerçekleşeceğine inandığı formülleri sürekli tekrarlayarak çalışma arkadaşlarının yavaş yavaş beynini yıkayan işçiye kadar devam eden bir sistemin tepe noktasını oluştururlar.

En yukarıdakinden en aşağıdakine kadar her toplumsal kesimde, izole bir yaşam sürmeyen her insan bir önderin etkisi altına girer. Özellikle toplumun alt kesimlerini oluşturan bireylerin birçoğu, uzmanı oldukları konu dışında herhangi bir kesin ve akılcı fikre sahip olmadıkları için yollarını bulmaktan

acizdirler. Önder onlar için kılavuz gibidir. Gerektiğinde, çok yetersiz bir biçimde de olsa, okurları için fikirler üreten ve onları düşünmekten kurtaran hazır cümleler sunan şu gazete yorumları da aynı işlevi görür.

Önderlerin otoritesi despotçadır ve kendisini dinletebilmesini de aslında despotluğuna borçludur. Otoritelerinin hiçbir dayanağı olmamasına rağmen, en çalkantılı emekçi platformlarında insanların onlara ne kadar kolay itaat ettiklerini görüyoruz. Çalışma saatlerini ve ücret artışlarını belirliyorlar, grevlere karar veriyor ve istedikleri saatte başlatıp istedikleri saatte bitiriyorlar.

Günümüzde kamu güçleri tartışmalara sürüklenip giderek zayıfladıklarında, önderler onların yerini alma eğilimi gösteriyorlar. Tiranlıkları sayesinde bu yeni efendiler, kitleleri bugüne kadar hiçbir hükümetin başaramadığı derecede uysallaştırıyorlar. Fakat eğer önder herhangi bir sebeple ortadan kaybolur ve yeri hemen doldurulamazsa, kitle yeniden uyumsuz ve dirençsiz bir topluluk halini alır. Paris'teki omnibüs çalışanları grevinde iki önderin tutuklanmasıyla birlikte grev hemen sona ermiştir. Kitlelerin ruhuna hükmeden özgürlük değil, kölelik ihtiyacıdır. İtaat etme arzusu onları içgüdüsel olarak, kendini efendi ilan eden kişinin kontrolü altına sokar.

Önderler sınıfı içinde çok net ayrımlar yapılabilir. Bunların bazıları enerjik kişilerdir, güçlü ama birden yanıp sönen bir iradeye sahiptirler; sayıları çok daha nadir olan diğerlerininse, aynı anda hem güçlü hem de uzun süreli bir iradeleri vardır. Birinciler sert, cesur ve atılgan görünürler. Bunlar özellikle indirilecek bir darbeyi yönetme, kalabalıkları tehlikeye sürükle-

me ve yeni katılanları kahramana dönüştürme konusunda faydalıdır. Mesela Birinci İmparatorluk dönemindeki Michel Ney ve Joachim Murat buna örnektir. Aynı şekilde günümüzden bir örnek vermek gerekirse, yeteneksiz bir maceraperest olan ama disiplinli bir ordunun koruduğu eski Napoli Krallığı'nı bir avuç askerle ele geçirme azmini gösteren Garibaldi'yi sayabiliriz.

Lakin bu tür önderlerin enerjisi güçlü olsa da çok kısa sürelidir ve ancak onu doğuran heyecan kadar yaşarlar. Gündelik hayatın akışına dönen kahramanlar genellikle, demin bahsettiklerim gibi, şaşırtıcı bir zayıflık sergilerler. Başkalarını o kadar iyi yönlendirmeyi becermiş olmalarına rağmen, en basit şartlarda dahi düşünmekten ve başlarının çaresine bakmaktan aciz görünürler. Bu önderler işlevlerini ancak kendileri de yönlendirildikleri, sürekli teşvik edildikleri, üstlerinde daima bir insan ya da bir fikir hissettikleri ve önlerinde iyi çizilmiş bir davranış çizgisi bulunduğu takdirde yerine getirebilirler.

Uzun süreli iradeye sahip insanlardan oluşan ikinci grup önderler daha az dikkat çekici olsalar da, çok daha kayda değer bir etki yaratırlar. Onların arasında dinlerin ya da büyük eserlerin gerçek kurucuları bulunur: Aziz Pavlus, Muhammed, Kristof Kolomb, Ferdinand de Lesseps. Zeki olup olmamalarının hiç önemi yok, dünya her zaman onlara ait olacak. Sahip oldukları kalıcı irade son derece nadir ve her şeyi bükebilecek denli güçlü bir özelliktir. Güçlü ve devamlı bir iradenin neler yapabileceğini her zaman yeterince iyi anlayamayız. Hiçbir şey ona direnemez; ne doğa, ne tanrılar, ne de insanlar.

Bu konuda en yeni örnek, iki dünyayı ayırmak suretiyle onca büyük hükümdarın üç bin yıldan beri yapmayı deneyip başaramadığı şeyi gerçekleştiren ünlü mühendis tarafından sunuldu. Daha sonra benzer bir projede başarısız oldu, ama o sırada artık yaşlanmıştı ve zamanın önünde her şey, irade bile, tüm etkisini yitirir.

İradenin gücünü göstermek için, Süveyş Kanalı'nın yapımı sırasında aşılması gereken zorlukların tarihçesini ayrıntılarıyla vermek yeterli olacaktır. Bu sürece şahit olan Dr. Cazalis, ölümsüz yaratıcısı tarafından anlatılan bu büyük eserin sentezini heyecan verici satırlarla özetledi: "Ve günbegün, bölümler halinde kanal destanını anlatıyordu. Üstesinden gelmek zorunda kaldığı her şeyi, olanaklı hale dönüştürdüğü onca olanaksızlığı, ona karşı oluşan dirençleri, koalisyonları ve fiyaskoları, arka planları, yenilgileri anlatıyordu, ama bütün bunlar karşısında ne pes etmiş ne de cesareti kırılmıştı: Ona sürekli saldırgan İngiltere'yi, Mısır'ı, tereddütlü Fransa'yı, ilk çalışmalara herkesten çok karşı çıkan Fransa konsolosunu, içme suyu vermeyerek işçilerini susuzluğa mahkum etmeye çalışanları, Denizcilik Bakanı'nı ve mühendisleri; hepsi oturaklı, deneyimli ve bilgili, ama hepsi doğal olarak düşmanca davranan, felaketin geleceğinden emin olan, tutulmanın şu gün şu saatte olacağını söyler gibi hesaplar yapıp vaatte bulunanları hatırlatıyordu."

Bütün bu büyük önderlerin hayatını anlatacak kitapta çok az isim yer alacaktır ama bu isimler, uygarlık tarihinin en önemli olaylarının başında yer alan kişiler olacaklardır.

2. Önderlerin eylem biçimleri: Bildirme, tekrarlama, bulaştırma

Bir kitleyi bir anlığına sürüklemek ve ona herhangi bir eylemde – bir sarayı yağmalama, bir barikatı savunmak için canını verme – bulunmasını bildirmek söz konusu olduğunda, onu hızlı telkinlerle etkilemek gerekir. Bunların arasında en hızlı ve en etkili olansa emsal teşkil etmektir. Bu durumda kitlenin daha önce bazı olaylarla hazırlanmış olması ve onu eyleme sürükleyecek olan kişinin 'saygınlık' adı altında inceleyeceğim niteliğe sahip olması gerekir.

Fikirleri ve inanışları – mesela modern toplumsal kuramları – kitlelerin zihinlerine yavaşça sokmak söz konusu olduğunda, önderlerin yöntemleri farklıdır. Öncelikli olarak şu üçlü sürece başvururlar: Bildirme, tekrarlama, bulaştırma. Bu yöntemin eyleme dönüşmesi oldukça yavaştır ama etkileri uzun sürelidir.

Her türlü akıl yürütmeden, her türlü kanıttan bağımsız basit ve saf bildirme, bir fikri kitlelerin zihnine sokmanın garantili bir yoludur. Bildirme ne kadar kısaysa ve kanıttan ve doğrulamadan ne kadar mahrum olursa, o derece otoriter olur. Din kitapları ve her çağda yasalar daima basit bildirmelerle iş görmüşlerdir. Herhangi bir politikayı savunan devlet adamları ve ürünlerini pazarlayan sanayiciler, bildirmenin değerini bilirler.

Bununla birlikte, gerçek bir etki kazanması ancak sürekli olarak ve mümkün olduğunca aynı sözcüklerle tekrarlanmasıyla olur. Napolyon belagat sanatında sadece tek bir ciddi fi-

gürün bulunduğunu, onun da tekrar olduğunu söylerdi. Bildirilen şey tekrar yoluyla, zihinlere kanıtlanmış bir hakikat gibi yerleşir.

Tekrarın en parlak zihinler üzerindeki gücünü gördükten sonra, kitleler üzerindeki etkisini daha iyi anlıyoruz. Tekrarlanan şey en sonunda, davranışlarımızın dürtülerinin hazırlandığı bilinçaltının en derin bölgelerine iyice yerleşir. Bir süre sonra, tekrarlanan savın ilk kim tarafından dile getirildiğini unutarak ona inanmaya başlarız. Reklamın şaşırtıcı gücü bu şekilde açıklanır. En iyi çikolatanın X marka çikolata olduğunu yüz defa okuduğumuzda, bunun sık sık söylendiğini işittiğimizi hayal eder ve sonunda bundan emin oluruz. Y marka unun çok büyük şahsiyetlerin en amansız hastalıklarını iyileştirdiğine bin tane tanıklıkla inandırıldığımızda, aynı tür bir hastalığa yakalandığımız gün onu denemenin cazibesine kapılmadan edemeyiz. A kişisinin rezil bir herif, B kişisininse dürüst bir insan olduğunu aynı gazetede tekrar tekrar görünce buna ikna oluruz; tabii ki eğer o iki nitelemenin birbirinin tam tersi olarak verildiği karşıt görüşten bir gazeteyi sıklıkla okumuyorsak. Bildirme ve tekrarlama, birbirileriyle mücadele edecek kadar güçlü yegane iki unsurdur.

Bir bildirme yeteri kadar tekrarlandığında ve bu tekrarda fikir birliği olduğunda, düşünce akımı denen şey oluşur ve güçlü bulaşma mekanizması devreye girer. Fikirler, duygular, heyecanlar ve inanışlar kitlelerin içindeyken mikroplarınki kadar yoğun bir bulaşıcılığa sahiptir. Bu fenomen, hayvan sürülerinde de gözlemlenir. Ahırdaki bir atın tiki çok geçmeden

diğer atlar tarafından da taklit edilecektir. Bazı koyunların bir ürküntüsü ya da düzensiz bir hareketi, çok geçmeden bütün sürüye yayılır. Heyecanların bulaşması, paniklerin çok çabuk yayılmasını açıklar. Delilik gibi beyinsel düzensizlikler de bulaşmayla yayılır. Psikiyatristler arasında ruhsal bozukluklarının ne kadar yaygın olduğu bilinir. İnsanlardan hayvanlara bulaşmış olan ruhsal bozukluklardan da – mesela agorafobi – bahsedilmektedir.

Bulaşma, bireylerin eşzamanlı olarak aynı yerde bulunmalarını gerektirmez; zihinleri aynı yöne yönlendiren ve onlara kitlelere has nitelikler veren kimi olayların etkisi altında, özellikle yukarıda incelediğim uzak etkenler tarafından önceden hazırlandıklarında, uzaktan da yapılabilir. Örneğin bu şekilde Paris'te başlayan 1848 devrimci patlaması, bir anda Avrupa'nın büyük bir bölümüne yayıldı ve birçok monarşiyi sarstı.

Toplumsal fenomenlerde çok etkili olduğu düşünülen taklit, aslında bulaşmanın basit bir etkisinden başka bir şey değildir. Başka yerde onun rolünü anlattığım için, daha başka bir yerde söylemiş olduğum ve o zamandan beri başka yazarlarca geliştirilmiş olan düşüncelerimi alıntılamakla yetineceğim:

"Hayvanlara benzeyen insan, doğal olarak taklitçidir. Taklit onun için bir ihtiyaçtır, tabii ki bu taklidin kolay olması şartıyla. Moda etkisi işte bu ihtiyaçtan doğar. Düşünceler, fikirler, edebi akımlar ya da sadece giyim kuşam söz konusu olduğunda, kaç kişi kendini onun imparatorluğundan soyutlamaya cüret edebilir ki? Kitlelere modellerle kılavuzluk edilir, argü-

manlarla değil. Her dönemde az sayıdaki birey, eylemlerini ortaya koyar ve bilinçsiz yığınlar onu taklit eder. Bununla birlikte bu bireylerin yerleşik fikirlerden çok fazla ayrılmamaları gerekir. O zaman onları taklit etmek çok zor olacak, etkileri de sıfıra inecektir. İşte tam da bu yüzden, dönemlerinin çok üstündeki insanların kendi düşünceleri üzerinde genellikle hiç etkileri yoktur. Aradaki uçurum çok büyüktür. Yine aynı sebepten ötürü Avrupalıların, uygarlıklarının tüm avantajlarına rağmen, Doğu halkları üzerinde yok denecek kadar az etkileri vardır.

Geçmişin ve karşılıklı taklidin çifte etkisi, aynı ülkenin ve aynı dönemin tüm insanlarını en sonunda o kadar birbirine benzer yapar ki filozoflar, bilim insanları ve edebiyatçılar gibi bunun en çok dışında kalması gerekenlerde bile, hangi döneme ait olduklarını hemen belli eden düşünceler oluşur. Herhangi bir bireyle kısa bir sohbet, onun okumalarını, genel meşgalelerini ve içinde yaşadığı ortamı derinlemesine tanımak için yeterlidir."

Bulaşma o kadar güçlü bir süreçtir ki insanlara bazı fikirleri empoze etmekle kalmaz, onlara bazı hissetme biçimleri bile empoze eder. Mesela *Tannhauser* adındaki eseri bir dönem hor gördürürken, birkaç yıl sonra, zamanında onu en çok yerden yere vurmuş olan kişilerin ondan hayranlıkla bahsetmesini sağlayan yine odur.

Düşünceler ve inanışlar, bulaşma mekanizmasıyla ve biraz da akıl yürütmeyle yayılırlar. İşçilerin güncel kavramları, meyhanelerde bildirme, tekrarlama ve bulaşma yoluyla yerli yerine oturur. Tüm çağlarda kitlelerin inanışları kesinlikle

benzer bir biçimde oluşmuştur. Renan çok doğru bir şekilde Hıristiyanlığın ilk kurucularını 'fikirlerini meyhane meyhane dolaşarak yayan sosyalist işçilere' benzetmiştir. Voltaire ise Hıristiyanlık diniyle alakalı olarak 'yüz yılı aşkın bir süre boyunca sadece toplumun en alt kesimi tarafından benimsendiğini' söylemiştir.

Verdiklerime benzer örneklerde bulaşma, halkın alt tabakalarında iyice yayıldıktan sonra toplumun daha üst kesimlerine doğru çıkar. Günümüzde sosyalist doktrinler ilk kurbanları olacak kişileri bu şekilde kazanmaya başlamaktadırlar. Bulaşma mekanizması karşısında, kişisel menfaat kendiliğinden kaybolup gider.

İşte bu yüzden, halkın alt tabakalarına yerleşmiş tüm fikirler, saçmalıkları ne kadar bariz olursa olsun, en sonunda toplumun üst kesimlerine de kendilerini dayatırlar. Aşağı tabakaların yukarı tabakalar üzerindeki bu etkisi kadar tuhaf bir durum, kitlenin inanışlarının neredeyse her zaman, doğduğu ortamda genellikle etkisiz kalan herhangi bir üst düzey fikirden türemiş olmasıdır. Önderler, etkisi altına girdikleri bu üst düzey fikri kendilerine mâl eder, onu eğip büker, onu yeniden eğip bükecek olan bir topluluk kurar ve ardından onu iyice deforme olmuş bir şekilde kitlelere yayarlar. Bu fikir kamusal bir hakikate dönüştükten sonra birkaç biçimde kaynağına kadar yükselir ve o zaman bir ulusun üst tabakalarını etkiler. Aslında dünyanın kılavuzu akıldır, ama ona gerçekten çok uzaktan yol gösterir. Betimlemekte olduğum mekanizmanın etkisiyle, insanlar arasında nihayet kabul gören fikirlerin yaratıcısı filozoflar çok uzun zaman önce toza dönmüşlerdir.

3. Saygınlık

Bildirme, tekrarlama ve bulaşma yoluyla yayılan düşünceler büyük bir güce sahiplerse, bunun sebebi 'saygınlık' adı verilen gizemli gücü sonunda elde etmeleridir. İster fikirler ister insanlar olsun, dünyaya hükmeden her şey öncelikli olarak saygınlık sözcüğünün ifade ettiği karşı konulmaz güçle kendilerini zorla kabul ettirdiler. Bu sözcüğün anlamını hepimiz kavrarız, ama tanımlama kolay olsun diye onu çok değişik biçimlerde kullanırız. Saygınlık terimi hayranlık ve korku gibi bazen onun temelini teşkil eden bazı duyguları içerebilir, ama pekala onlarsız da var olabilir. İskender, Sezar, Muhammed, Buda gibi ölmüş insanlar artık bizi korkutmazlar, ama buna rağmen dikkat çekici bir saygınlığa sahiptirler. Diğer taraftan, mesela Hindistan'ın yeraltı tapınaklarındaki canavar tanrılar gibi hiç hayranlık beslemediğimiz, ama büyük bir saygınlık barındırıyormuş gibi görünen kurgusal varlıklar da bulunur.

Saygınlık, gerçekte bir bireyin, bir yapıtın ya da bir öğretinin zihnimizi etkin biçimde büyülemesidir. Bu büyüleme tüm kritik yeteneklerimizi paralize eder ve ruhumuzu şaşkınlık ve saygıyla doldurur. O zaman ortaya çıkan duygular diğer tüm duygular gibi açıklanamazdır, ama muhtemelen çekim gücüne kapılmış birinin maruz kaldığı telkinle aynı türdendir. Saygınlık tüm hakimiyetlerin en güçlü zembereğidir. Tanrılar, krallar ve kadınlar o olmadan asla yönetemezlerdi. Farklı saygınlık çeşitleri arasında başlıca iki türden bahsedebiliriz: Edinilmiş saygınlık ve kişisel saygınlık.

Edinilmiş saygınlık bir ismin, servetin, itibarın verdiği saygınlıktır ve kişisel saygınlıktan bağımsız olabilir. Buna karşılık kişisel saygınlık, bazen itibar, şan ve servetle birlikte var olan ya da onlar tarafından desteklenen, ama bağımsız bir şekilde var olmaya da elverişli ve bireyseldir.

Edinilmiş ya da suni saygınlık çok daha yaygındır. Kişisel değeri istediği kadar düşük olsun, bir birey sırf bir makamı işgal ettiği için belli bir servete kavuşur, kimi sıfatlarla ve saygınlıkla donanır. Üniformalı bir asker ve cübbesiyle bir yargıç her zaman saygındır. Pascal çok doğru bir şekilde yargıçlar için cübbeler ve perukların gerekli olduğunu söylemişti. Onlar olmasa otoritelerinin büyük kısmını kaybederlerdi. En amansız sosyalist bile bir prens ya da bir marki gördüğünde heyecanlanır ve bu tür unvanlar bir tüccarı dolandırmaya fazlasıyla yeter.*

Yukarıda bahsettiğim şey, kişilerin uyandırdığı saygınlık-

* Unvanların, nişanların ve üniformaların kitleler üzerindeki bu etkisine tüm ülkelerde, hatta bireysel bağımsızlık duygusunun çok gelişmiş olduğu yerlerde bile rastlanır. Bu konuyla ilgili olarak, bir gezginin İngiltere'deki kimi şahsiyetlerin saygınlığı hakkındaki kitabından ilginç bir bölümü alıntılıyorum: "En aklı başında görünen İngilizlerin bile bir Lordlar Kamarası mensubuyla karşılaştıklarında sergiledikleri özel sarhoşluğu pek çok defa fark ettim. Umarım adamın kişiliği makamını taşıyabiliyordur, zira onu peşinen seviyorlar ve ondan gelen her şeyi büyülenmiş gibi kabul ediyorlar. Yanlarına yaklaştığında zevkten kızardıkları görülüyor ve eğer onlarla konuşursa, yaşadıkları mutluluk bu kızarıklığı daha da arttırıyor ve gözlerini daha önce görülmedik bir ışıltıyla parlatıyor. Tabiri caizse, lordluk onların kanında var, tıpkı bir İspanyol'un kanında dans etmek olduğu gibi. Alman'ınkinde müzik vardır, Fransız'ınkindeyse devrim. Onların Shakespeare atlarına yönelik tutkuları daha az şiddetli, ondan aldıkları mutluluk ve gurur çok daha az gerçektir. Lordluk Kitabı dikkat çekici bir ilgiyle karşılanıyor ve ne kadar uzağa gidilirse gidilsin tıpkı kutsal kitaplar gibi herkesin elinde ona rastlanıyor."

tır; onun yanına düşüncelerin, edebi ya da sanatsal yapıtların uyandırdığı saygınlıkları koyabiliriz. Bunlar genellikle tekrarların birikmesinden başka bir şey değildir. Tarih, özellikle de edebi ve sanatsal tarih, aynı hükümlerin tekrarından ibarettir. Kimse onları kontrol etme zahmetine girmez ve okulda öğrendiklerini tekrarlamakla yetinirler. Kimi isimler ve kimi eserler vardır ki kimse onlara dokunmaya cüret edemez. Modern bir okur için Homeros'un eseri tartışmasız ve sonsuz bir sıkıntı kaynağıdır; ama kim bunu dile getirmeye cesaret edebilir ki? Partenon bugünkü haliyle ilgiden oldukça mahrum bir harabedir, ama öyle bir saygınlığa sahiptir ki gözlerimiz onu daima tarihsel anılarının kortejiyle görür. Saygınlığın bir özelliği de olguların gerçek halini görmemizi engellemesi ve muhakeme yeteneğimizi felce uğratmasıdır. Kitleler her zaman, bireyler de çoğu zaman hap gibi yutmaya hazır hale getirilmiş düşüncelere ihtiyaç duyarlar. Bu düşüncelerin başarısı içerdikleri hakikat payından ya da hatalardan tamamen bağımsızdır ve sadece saygınlığına bağlıdır.

Şimdi kişisel saygınlığa geliyorum. Suni ya da edinilmiş saygınlıktan çok farklı bir doğası vardır ve her türlü unvandan, her türlü otoriteden bağımsız bir meleke oluşturur. Ona sahip olan az sayıdaki kişi, kendi düzeyindekiler de dahil olmak üzere, etraflarını saranların üzerinde gerçek anlamda manyetik bir büyü oluşturur; insanlar onlara, kolaylıkla yutabileceği terbiyecisine itaat eden bir yırtıcı hayvan gibi itaat eder.

Buda, İsa, Muhammed, Jeanne d'Arc ve Napolyon gibi insanlığın büyük önderleri bu tarz saygınlığa çok üst düzeyde sahiptiler. Her şeyden önce bu saygınlık sayesinde

kendi fikirlerini kabul ettirdiler. Tanrılar, kahramanlar ve dogmalar kendilerini dayatırlar ve kimse onları tartışmaya açmaz; zira tartışma konusu oldukları andan itibaren yok olup giderler.

Yukarıda bahsettiğim şahsiyetler, büyüleyici kudretlerine ünlü olmadan önce de sahiptiler ve bulundukları noktaya onsuz gelmediler. Napolyon ihtişamının zirvesindeyken sadece kudretiyle sonsuz bir saygınlık uyandırıyordu, ama o bu saygınlığa kariyerinin henüz başındayken de kısmen sahipti. Tanınmayan bir general olarak İtalya Ordusu'na komuta etmeye gönderildiğinde, aralarına düştüğü sert karakterli generaller Directoire Hükümeti'nin kendilerine yolladığı bu genç davetsiz misafire hayatı zorlaştırmaya hazırlanıyorlardı. Ne var ki daha ilk dakikadan itibaren, hareketlere ve tehditlere gerek kalmadan, geleceğin büyük adamının tek bir bakışıyla terbiye edilmişlerdi. Taine, çağdaşların anılarından yola çıkarak bu ilk buluşmanın ilginç bir anlatımını sunuyor:

"Güçlü kuvvetli bedeniyle ve cesaretiyle gurur duyan, kaba saba, sert ve kahraman karakterli Augereau'nun da aralarında bulunduğu tümenin generalleri, Paris'ten gönderilen küçük zıpçıktı yüzünden ana karargaha canları sıkkın bir halde geldiler. Onlara yapılmış olan betimleme yüzünden Augereau daha onu görmeden atıp tutmaya başlamıştı: 'Barras'ın gözdesi, generalliğini Vendémiaire olaylarına borçlu biri. Rütbesini sokak kavgalarında kazanmış. Ona bir ayı gibi bakılmış, çünkü hep tek başına düşüncelere dalıyormuş. Kendi halinde biri, matematikçi ve düşçü olduğunu söylüyorlar.'

Generaller içeri alındılar ve Bonaparte onları bir süre bekletti. En sonunda, kılıcını kuşanmış ve başına şapkasını giymiş olarak ortaya çıktı, düzenlemelerini açıkladı ve onlara emirler verip gönderdi. İçeride dilini yutmuş gibi görünen Augereau ancak dışarı çıkınca bildik küfürlerine geri dönecekti; bu ufak tefek generalin onda korku uyandırdığı konusunda Masséna'yla hemfikirdi, ama tek bir bakışıyla bunu nasıl başardığını anlayamamıştı."

Büyük bir adam olunca, saygınlığı da ihtişamıyla beraber giderek büyüdü ve müritlerinin gözünde ilahi bir varlığınkine eşdeğer oldu. Devrimci asker, Augereau'dan bile daha kaba saba ve daha güçlü kuvvetli olan General Vandamme, 1815 yılında Tuileries Sarayı'nın basamaklarını çıkarken Mareşal Ornano'ya şöyle diyordu:

"Azizim, bu şeytan adam benim üzerimde bir türlü açıklayamadığım bir büyülenmeye sebep oluyor. Ben ki ne Tanrı'dan ne de şeytandan korkarım, onun yanına yaklaştığımda bir çocuk gibi titremeye hazır oluyorum. O anda beni bir iğne deliğinden geçirip ateşin içine atabilir."

Napolyon aynı büyülenmeyi yanına yaklaşan herkeste uyandırıyordu.*

* Saygınlığının tamamen bilincinde olan İmparator, etrafını saran ve aralarında Avrupa'nın birçok ünlü Konvansiyon mensubunun da bulunduğu büyük şahsiyetlere seyislerden biraz daha az nazik davranmak suretiyle onu daha da büyütmeyi biliyordu. Dönemin anlatıları bu konuyla ilgili dikkat çekici örneklerle dolu. Napolyon bir gün, Devlet Konseyi'nin tam ortasında, Beugnot'yu işini beceremeyen bir uşak gibi çok sert bir şekilde azarladı. Olay geçtikten sonra onun yanına yaklaşıp şöyle dedi: "Söyle bakalım, koca sersem, kafan yerine geldi mi?" Orada bir bando şefi gibi upuzun dikilen

Davout, Maret'nin ve kendisinin sadakatinden bahsediyordu: "Eğer İmparator ikimize 'Bakın, politik çıkarlarım için içindekilerle birlikte Paris'i yok etmem ve kimsenin kurtulmasına izin vermememem gerekiyor,' demiş olsa, Maret'nin sırrı saklayacağına eminim, ama ailesini şehirden çıkartma güdüsüne herhalde engel olamazdı. Bana gelince, bunun öğrenileceği korkusuyla karımı ve çocuklarımı orada bırakırdım."

Bu şaşırtıcı büyüleme gücü Elba Adası'ndan muhteşem dönüşünü açıklıyor: Onun tiranlığından bıkmış olduğu düşünülebilecek büyük bir ülkenin tüm organize güçlerine karşı mücadele eden yalnız bir adamın Fransa'yı anında fethedişi. Ona gönderilen ve onu ele geçireceklerine ant içmiş generallere şöyle bir bakması yetmişti. Tümü tartışmasız bir şekilde onun emri altına girdi.

"Napolyon," diye yazıyor İngiliz general Wolseley, "krallığı olan küçük Elba Adası'ndan Fransa'ya tek başına, bir kaçak gibi gelmiş ve meşru kralının yönetimi altındaki Fransa'nın tüm iktidar örgütlenmesini birkaç haftada hiç kan dökmeden yerle bir etmiştir: Bir insanın yükselişi hiçbir zaman bu kadar şaşırtıcı olmamıştır. Ama bu son seferini başından sonuna kadar incelediğimizde çok dikkat çekici bir diğer taraf da, inisiyatifini desteklemek zorunda bırakarak ve onları ayağının

---

Beugnot aşağılara kadar eğildi ve küçük adam elini kaldırarak büyük adamın kulağından tuttu. "Baş döndürücü bir iyilik hareketi," diye yazıyor Beugnot, "insanlaşan efendinin bildik hareketi." Bu örnekler saygınlığın neden olabileceği bayağılığın derecesi hakkında çok net bir fikir veriyor. Büyük despotun etrafını saran insanları ne kadar hor gördüğünü anlamamızı sağlıyor.

altında ezmesine ramak kalarak, bu yükselişini müttefiklerin üzerinde de uygulamış olmasıdır."

Napolyon'un saygınlığı ölümünden sonra da büyümeye devam etti. Karanlık bir yeğenin imparator olarak kutsanmasını sağlayan budur. Efsanesinin bugün yeniden doğduğunu görünce, bu büyük gölgenin hâlâ ne kadar güçlü olduğunu fark ediyoruz. Eğer yeterli düzeyde bir saygınlığa ve onu muhafaza edecek yeteneğe sahipseniz, size her şey mübahtır: İnsanları hor görebilir, milyonlarcasını katledebilir, istila üstüne istilaya yol açabilirsiniz.

Burada hiç kuşkusuz çok sıra dışı bir saygınlık örneğine başvurdum, ama büyük dinlerin, büyük öğretilerin ve büyük imparatorlukların doğuşunu anlatabilmek için bu gerekliydi. Saygınlık vasıtasıyla kitlenin üzerine uygulanan güç olmadan, bu doğuş anlaşılmaz kalırdı.

Ancak saygınlık sadece kişisel yükseliş, askeri ihtişam ya da dinsel korku üzerine kurulmak zorunda değildir ve çok daha mütevazı kökenleri olmasına rağmen yine de çok dikkat çekici olabilir. Yüzyılımız bunun birçok örneğiyle doludur. Gelecek kuşakların çağlar boyunca hatırlayacağı bir örnek, daha önce bahsettiğimiz gibi, iki kıtayı ayırarak dünyanın çehresini ve halkların ticari ilişkilerini değiştiren ünlü bir adamdır. Girişiminde, sonsuz iradesi kadar, etrafındakilerin üzerinde uyandırdığı büyülenmenin de etkisiyle başarılı olmuştur. Topyekun muhalefeti kırmak için tek yaptığı, karşılarına çıkıp onlarla görüşmekti. Yaydığı sempati, muhaliflerini dostlara dönüştürüyordu. Özellikle İngilizler, projesine kudurmuş gibi saldırıyorlardı; bir süre İngiltere'de bulunuşu tüm oyları topla-

masına yetti. Daha sonra Southampton'dan geçerken onu çan sesleriyle selamladılar. İnsanları ve tabiatın cansız varlıklarını alt etmiş biri olarak artık engellere inanmıyordu ve Süveyş'te yaptıklarını Panama'da aynı araçlarla tekrarlamak istedi. Ama dağları yerinden kaldıran iman, bunu ancak dağların fazla yüksek olmaması şartıyla yapıyordu. Bu kez dağlar direndiler ve peşinden gelen felaket, kahramanı saran göz kamaştırıcı ihtişam halesini paramparça etti. Onun hayatı saygınlığın nasıl büyüdüğünü ve nasıl ortadan kalktığını gösteriyor. Dünyanın en ünlü tarihi şahsiyetleriyle aynı büyüklüğe ulaştıktan sonra, ülkesinin yargıçları tarafından en adi suçluların seviyesine indirildi. Cenazesi ona kayıtsız kitlelerin arasından sessizce geçip gitti. Sadece yabancı hükümdarlar onun hatırasına saygılarını sundular.*

* Yabancı bir gazete, Viyana'dan *Neue Freie Presse*, Lesseps'in yazgısı üzerine çok aklı başında psikolojik yorumlar yayınladığı için onları buraya alıntılıyorum:

"Ferdinand de Lesseps'in mahkum edilişinden sonra, Kristof Kolomb'un hüzünlü sonuna şaşırmaya hakkımız yok. Eğer Ferdinand de Lesseps bir dolandırıcıysa, her soylu yanılsama bir suçtur. Antik Çağ Lesseps'in hatırasını bir şan ve şeref halesiyle taçlandırır ve Olimpos'un ortasında ona nektar kadehini içirirdi, çünkü o dünyanın çehresini değiştirdi ve yaradılışı mükemmelleştiren eserleri gerçekleştirdi. Mahkeme başkanı, Ferdinand de Lesseps'i mahkum ederek ölümsüzlük kazandı, çünkü halklar sonsuza dek hayatı ihtişamlarla dolu yaşlı bir adama forsa kazağını giydirmek için kendi asrını yerin dibine sokmaktan çekinmeyen o adamın adını soracaklar.

Cüretkar büyük eserlere karşı bürokratik nefretin hüküm sürdüğü yerde, artık kimse çıkıp sarsılmaz adaletten falan bahsetmesin. Ulusların kendilerine güvenen ve hiçbir kişisel çıkar beklemeden tüm engelleri aşan bu gözü pek insanlara ihtiyacı var. Deha temkinli olamaz; temkinle, insani etkinlik çemberi asla genişleyemezdi.

Ferdinand de Lesseps zafer sarhoşluğunu ve hayal kırıklığının acısını tanıdı: Süveyş ve Panama. Bu noktada insanın yüreği başarının ahlakına karşı isyan ediyor. Lesseps iki denizi birleştirmeyi başardığında, krallar ve uluslar

Ama burada verdiğimiz çeşitli örnekler en aşırı uçları teşkil ediyor. Saygınlığın psikolojisinin ayrıntılarını anlamak için, dinlerin ve imparatorlukların kurucularından başlayıp yeni bir giysi ya da dekorasyonla komşularının gözlerini kamaştırmayı deneyen kişiye kadar incelemek gerekirdi.

Bu serinin son terimleri arasında, bir uygarlığın farklı alanlarındaki – bilim, sanat, edebiyat, vs. – tüm saygınlık biçimleri yer alacaktır ve işte o zaman, onun ikna etmenin temel unsurunu oluşturduğu görülecektir. Saygınlığa sahip varlık, fikir ya da şey, bulaşma yoluyla hemen taklit edilir ve bütün bir kuşağa bazı hissetme ve düşünme biçimleri dayatır. Taklit çoğu zaman içgüdüseldir ve zaten bu da onun tamamlayıcı unsurudur. Modern ressamlar, kimi İlkçağ sanatçılarının soluk renklerini ve sert tavırlarını taklit ederken bu esinin nereden geldiğini bir an dahi kendilerine sormazlar ve kendi içtenliklerine inanırlar. Oysaki ünlü bir üstat bu sanat biçimini diriltmiş olmasaydı, orada sadece naif ve aşağı tarafları görmeyi sürdürecektik. Ünlü bir yenilikçinin peşinden giderek tuvallerini mor gölgelerle dolduranlar, doğada elli yıl önce olduğundan daha fazla mor renk görmezler. Büyük bir saygınlık kazanmayı bilen bir

---

ona saygılarını sundular ama bugün And Dağları'nın kayalıklarında başarısız olunca adi bir dolandırıcıdan başka bir şey olmuyor... Orada sınıflar arası bir savaş, ötekilerin üzerine yükselmeye çalışanlara karşı Ceza Kanunu'yla intikam alan bürokratların ve memurların memnuniyetsizliği var... Modern yasa yapıcılar insan dehasının bu büyük fikirleri karşısında biraz şaşkın kalıyorlar; halk onları daha da az anlıyor ve bir savcı için Stanley'in bir cani, Lesseps'inse bir dolandırıcı olduğunu kanıtlamak çok kolay."

ressamın kişisel ve özel izleniminin telkinine uğramışlardır. Uygarlığın her unsurunda, buna benzer örnekler kolayca bulunabilir.

Yukarıda anlattıklarımızın ışığında, saygınlığın ortaya çıkışında pekala başka etkenler devreye girebilir ve bunların en önemlilerinden biri her zaman başarı olmuştur. Başarılı olan insan ve kendini kabul ettiren fikir asla tartışma konusu olmaz.

Saygınlık, başarısızlıkla birlikte ortadan kaybolur. Kitlenin bir gün önce alkışladığı kahraman, eğer talihi ters giderse, ertesi gün aynı kitle tarafından yuhalanacaktır. Üstelik bu tepki, önceki saygınlığın büyüklüğü oranında şiddetli olacaktır. Kalabalık o zaman kahramanın kendileri gibi sıradan birine dönüştüğünü düşünür ve artık tanımadığı bir yücelik karşısında daha dün diz çökmüş olmasının intikamını alır. Robespierre, meslektaşlarının ve çok sayıdaki çağdaşının kellelerini uçururken muazzam bir saygınlığa sahipti. Mecliste yer değiştiren birkaç oy ona bu saygınlığı anında kaybettirdi ve kitle ona giyotine kadar, dün kurbanları için yağdırdığı lanetlerle eşlik etti. İnananlar eski tanrılarının heykellerini her zaman büyük bir öfkeyle parçalarlar.

Başarısızlığın götürdüğü saygınlık bir anda kaybedilir. Saygınlık tartışmayla da aşınabilir, ama bu çok daha yavaş bir biçimde olur. Ne var ki bu sürecin çok kesin bir etkisi vardır. Tartışılan saygınlık artık saygınlık değildir. Saygınlıklarını uzun süre muhafaza etmeyi bilen tanrılar ve insanlar tartışmaya asla müsamaha göstermemişlerdir. Kitleler tarafından hayranlık beslenmesi için, onları daima belli bir mesafede tutmak gerekir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİTLELERİN İNANIŞ VE FİKİRLERİNİN DEĞİŞKENLİĞİNİN SINIRLARI

1. Sabit inanışlar

Varlıkların anatomik özellikleriyle psikolojik özellikleri arasında dar bir paralellik vardır. Anatomik özelliklerde bazı değişmez ya da çok az değişebilir ve değiştirmek için jeolojik çağlar boyu süre gereken unsurlar bulunur. Bu sabit, indirgenemez özelliklerin yanında ortamın, yetiştirici ya da bahçıvanın hünerinin bazen temel özellikleri dikkatsiz bir gözlemci için gizleyecek denli değiştirdikleri aşırı hareketli başkaları da bulunur.

Aynı durum, ahlaki özelliklerde de gözlemlenir. Bir ırkın indirgenemez psikolojik unsurlarının yanında, hareketli ve değişken unsurlara da rastlanır. İşte bu yüzden, bir halkın inanışlarını ve düşüncelerini incelerken, üzerine kayaları kaplayan kum taneleri kadar hareketli düşüncelerin serpiştirildiği çok sabit bir zemin gözlemleriz.

Kitlelerin inanışları ve düşünceleri böylece birbirinden çok farklı iki sınıf oluşturur. Bir tarafta büyük kalıcı inanışlar asırlar boyu sürerler ve bütün bir uygarlık onların üzerinde yükselir. Eskiden feodal anlayış, Hıristiyanlık fikirleri ve reform düşünceleri; günümüzdeyse milliyet ilkeleri, demokratik ve toplumsal fikirler bu gruba girer. Diğer tarafta, genellikle her çağın ortaya çıkışını ve ölümünü gördüğü genel kavramlardan türemiş, anlık ve değişken düşünceler bulunur: Bazı dönemlerde sanata ve edebiyata kılavuzluk yapan, mesela romantizmi ve natüralizmi yaratan teoriler, vs. moda kadar yüzeyseldirler ve derin bir gölün yüzeyinde kalıcı olarak solan küçük dalgalar gibi sürekli değişirler.

Genel büyük inanışlar son derece azdır. Oluşumları ve ortadan kayboluşları her ırk için tarihlerinin zirve noktalarını teşkil eder. Onlar, uygarlıkların gerçek çatısıdır.

Gelip geçici bir düşünce kitlelerin ruhuna kolayca yerleşir, ama sürekli bir inanışın oraya demir atması çok zordur. Bir kez oraya demir attıktan sonra ise onu söküp atmak aynı derece zor bir süreçtir. Onu ancak şiddetli devrimler pahasına ve söz konusu inanış ruhlar üzerindeki egemenliğini neredeyse tamamen kaybettiği noktada değiştirebiliriz. Devrimler, zaten büyük ölçüde terk edilmiş ama alışkanlık boyunduruğunun tamamen serbest kalmayı engellediği noktada inanışları kökünden söküp atmaya yararlar. Başlayan devrimler aslında sona ermekte olan inanışlardır.

Büyük bir inanışın değerinin tartışılmaya başladığı gün, onun ölüm fermanı verilmiş demektir. Bir kurgudan başka bir

şey olmayan tüm genel inanışların varlıklarını sürdürmelerinin koşulu, her türlü imtihandan kaçınmaktır.

Bir inanış çok sert bir biçimde sarsılsa da, ondan türemiş olan kurumlar güçlerini muhafaza edebilir ve ancak yavaş yavaş silinirler. En sonunda gücünü tamamen kaybettiğinde, gücünü ondan alan her şey de onunla birlikte yerle bir olur. Bir halkın, uygarlık unsurlarını dönüştürmek zorunda kalmadan inanışlarını değiştirebildiği görülmemiştir.

Yeni bir genel inanış kabul edilene kadar o uygarlık unsurlarını dönüşüme tabi tutar ve bu süre zarfında kaçınılmaz olarak anarşi içinde yaşar. Genel inanışlar uygarlıkların gerekli dayanaklarıdır; bunlar fikirlere yön verir ve tek başlarına imana esin kaynağı olurlar.

Halklar genel inanışlar edinmenin faydasını her zaman hissetmiş ve onların ortadan kayboluşunun çöküş vaktini işaret ettiğini içgüdüsel olarak anlamışlardır. Roma'nın fanatik kültü, Romalıları dünyanın efendileri yapan inanış oldu. Bu inanış ölünce Roma'nın yıkılışı kaçınılmaz hale geldi. Roma uygarlığının yıkıcıları – barbarlar – ancak kimi ortak inanışlar edinince bir birlik oluşturabilmiş ve anarşi döneminden çıkabilmişlerdir.

O halde halkların inançlarını her zaman katı bir şekilde korumuş olmaları nedensiz değildir. Felsefi bakış açısıyla eleştirmeye çok müsait olan bu özellik, ulusların yaşamında bir erdem teşkil eder. Genel inanışlar yaratmak ya da olanları korumak için Ortaçağ'da onca odun ateşi yakılmış onca mucit ve yenilikçi işkenceden kurtulduklarında çaresizlik içinde ölmüşlerdir. Onları korumak için dünya defalarca altüst olmuş,

milyonlarca insan savaş meydanlarında can vermiştir ve daha da verecektir.

Daha önce söylediğimiz gibi, genel bir inanışın yerleşmesi büyük zorluklarla karşılaşır, ama bir kez yerleştikten sonra çok uzun süre yenilmez olur. Felsefi yönden ne kadar kusurlu olsa da, kendini en aydınlık zihinlere bile dayatır. Avrupa halkları, Moloch'unkiler kadar barbarca*[1] olan dinsel efsaneleri on beş asır boyunca tartışılmaz gerçekler olarak kabul etmediler mi? Yarattıklarından birinin itaatsizliğinin intikamını oğlundan korkunç işkencelerle çıkaran bir tanrı efsanesinin korkunç saçmalığı asırlarca fark edilmedi. Galileo Galilei, Newton, Leibniz gibi en büyük dâhiler bu tür efsanelerin gerçekliğinin tartışılabileceğini bir an dahi düşünmediler. Genel inanışlarla yaratılan hipnozu bundan daha iyi gösteren bir şey yoktur, ama bu aynı zamanda zihnimizin küçük düşürücü sınırlarını da gözler önüne sermektedir.

Yeni bir dogma kitlelerin ruhuna yerleştiği andan itibaren, kurumların, sanatın ve davranışların ilham kaynağı olur. Ruhlar üzerindeki egemenliği mutlaktır. Eylem adamları onu gerçekleştirmeye, yasa yapıcılarsa onu uygulamaya kafa yorarlar; filozoflar, sanatçılar ve edebiyatçılar onu farklı biçimlerde ifade etmeye uğraşırlar.

Temel inanıştan anlık fikirler çıkabilir, ama bunlar her zaman, içinden fırladıkları inancın damgasını taşırlar. Mısır uygarlığı, Ortaçağ uygarlığı, Arapların Müslüman uygarlığı,

* Barbar terimini felsefi anlamda kullanıyorum. Pratikte tamamen yeni bir uygarlık kurdular ve uzun asırlar boyunca insana, asla tanımayacağı, düş ve umuttan oluşan o büyülü cennetleri gösterir gibi yaptılar.

bu uygarlıkların en küçük unsurlarına bile hemen fark edilmelerini sağlayan damgalar vuran az sayıdaki dinsel inanıştan türerler.

Genel inanışlar sayesinde her çağda, insanlar bir gelenekler, düşünceler ve alışkanlıklar ağıyla çevrilidir ve onları her geçen gün birbirlerine daha çok benzeten bu boyunduruktan nasıl kurtulacaklarını bilemezler. En bağımsız zihin bile kendini bu ağın dışına atmayı düşünmez. Ruhlara içgüdüsel olarak hükmeden kadar gerçek bir tiran yoktur, çünkü bir tek ona karşı savaşılamaz. Tiberius, Cengiz Han ve Napolyon hiç kuşkusuz ünlü tiranlar oldular, ama Musa, Buda, İsa, Muhammed ve Luther yattıkları mezarlardan ruhların üzerine bambaşka derinlikte bir otorite kurdular. Komplolar bir tiranı devirecektir, ama iyice yerleşmiş bir inanışa karşı ne yapılabilir ki? Kitlelerin görünüşteki rızasına ve Engizisyon'unkiler kadar acımasız yıkım süreçlerine rağmen, Katolikliğe karşı şiddetli savaşında yenilen taraf bizim büyük Fransız Devrimi'miz oldu. İnsanlığın gerçek tiranları, ölülerin gölgeleri ya da kendi kendine yarattığı yanılsamalar olmuştur.

Daha önce söylediğim gibi, bazı genel inanışların felsefi saçmalığı, zafer yolunda onlara hiçbir zaman engel olmamıştır. Hatta biraz gizemli bir saçmalık barındırmadıkları takdirde, o zafer asla mümkün değilmiş gibi görünmektedir. Günümüzün sosyalist inanışlarının bariz zayıflığı, onların kitlelerin ruhuna yerleşmelerini engellemeyecektir. Tüm dinsel inanışlar karşısında onların esas zayıf noktaları şurada yatmaktadır: Dinler tarafından vaat edilen mutluluk ideali ancak gelecekteki bir hayatta gerçekleşeceği için, kimse bugünden çıkıp ona

itiraz edemez. Sosyalist mutluluk idealiyse bu dünya üzerinde gerçekleşmek zorunda olduğu için, ilk gerçekleştirme teşebbüslerinin ardından vaatlerin boşluğu ortaya çıkacak ve yeni inanış bir anda tüm saygınlığını yitirecektir. O halde kudreti ancak gerçekleştirileceği güne kadar büyüyecektir. İşte bu yüzden eğer bu yeni din ilk başta diğer bütün dinlerin yapmış olduğu gibi yıkıcı bir eylem içine girerse, daha sonra yaratıcı bir rol oynayamayacaktır.

2. Kitlelerin başıboş düşünceleri

Kudretlerini biraz önce gözler önüne serdiğimiz sabit inanışların üzerinde, hiç durmadan doğan ve ölen fikirlerden oluşan bir katman bulunur. Bunlardan bazıları çok kısa sürelidir, en önemlileriyse bir kuşağın ömründen daha uzun değildir. Bu düşüncelerde meydana gelen değişimlerin bazen yüzeysel olduklarını ve her zaman ırkın niteliklerinin izini taşıdıklarını daha önce belirttik. Mesela ülkemizin politik kurumlarını göz önünde bulundurarak, görünüşte birbirlerine en zıt partileri gösterdik: Monarşistler, radikaller, imparatorluk yanlıları, sosyalistler gibi zıt kutupların idealleri birbirinin tıpatıp aynısıdır ve bu ideal sadece ırkımızın zihinsel yapısıyla alakalıdır, zira benzer isimler altında başka uluslarda zıt bir ideale rastlarız. Düşüncelere verilen isimler ve aldatıcı uyarlamalar olayın özünü değiştirmezler. Tamamen Latin Edebiyatı'nın etkisi altında olan ve gözlerini Roma Cumhuriyeti'ne dikmiş Fransız Devrimi'nin burjuvaları, onların yasalarını, baltalı amblemlerini ve togalarını aldıkları

için Romalı olmamışlardı çünkü güçlü bir tarihsel telkinin hükümranlığı altında bulunuyorlardı.

Filozofun rolü, görünüşteki değişimlerin altında varlığını sürdüren eski inanışları aramak ve hareket halindeki düşünce akışı içinde genel inanışlar ve ırkın ruhu tarafından belirlenen hareketleri ayırt etmektir.

Bu ölçüt olmadan, kitlelerin politik ya da dinsel inanışlarını sıklıkla ve canlarının istediği gibi değiştirdikleri kanısına kapılabiliriz. Zira tüm politik, dinsel, sanatsal ve edebi tarih bunu kanıtlıyor gibidir.

Mesela bir kuşağı kapsayan otuz yıllık kısa bir dönemi, sadece 1790-1820 yılları arasını ele alalım. Orada kitlelerin önce monarşist, sonra devrimci, daha sonra imparatorluk yanlısı, en sonunda da tekrar monarşist olduklarını görürüz. Dinsel alanda aynı süre zarfında önce Katoliklikten ateizme, ardından da deizme doğru evrildikten sonra Katolikliğin en aşırı biçimlerine geri dönmüşlerdir. Üstelik sadece kitleler değil, onları yönetenler de benzer dönüşümlere maruz kalırlar. Kralların yeminli düşmanları olan ve başlarında ne tanrıları ne de efendileri isteyen büyük Konvansiyoncuların Napolyon'un hizmetkarları olduklarını, daha sonra XVIII. Louis dönemindeki tören alaylarında mumları sofuca taşıdıklarını görürüz.

Sonraki yetmiş yıl boyunca kitlelerin düşüncelerinde daha pek çok değişim yaşandı. Bu yüzyılın başındaki 'Perfide Albion'*[1], Napolyon'un veliahtının yönetimindeki Fransa'nın müt-

* Fransız Devrimi'nin ardından kendi monarşisinin tehlikeye gireceğinden korkarak bütün Avrupa'yı Fransa'ya karşı kışkırtmaya çalışan İngiltere için Fransızların kullandığı ve 'Kahpe İngiltere' anlamına gelen deyim. (Çev. N.)

tefiki oldu; iki kez savaştığımız ve bizim son talihsizliklerimizi coşkuyla alkışlayan Rusya, birden dostumuz kabul edildi.

Edebiyatta, sanatta ve felsefede düşünce silsileleri çok daha hızlı ortaya çıkar. Romantizm, doğalcılık, gizemcilik, vs. birbiri ardında doğar ve ölürler. Dün alkışlanan sanatçı ve yazar, yarın acımasızca eleştirilir.

Peki, ilk bakışta çok derin görünen bu değişimleri analiz ettiğimizde ne görürüz? Bunlardan genel inanışlara ve ırkın duygularına ters olanlar çok kısa ömürlüdür ve yatağından sapan ırmak çok geçmeden yatağına geri dönerler. Hiçbir genel inanışa ve ırkın hiçbir duygusuna bağlı olmayan, bu yüzden de sabitlenmeyi başaramayacak olan düşüncelerin kaderi tamamen tesadüflerin ya da başka bir deyişle ortamdaki en küçük değişimlerin insafına kalacaktır. Telkin ve bulaşma yardımıyla oluşan bu düşünceler her zaman anlıktır ve bazen deniz kıyısında rüzgarın oluşturduğu kum tepecikleriyle aynı hızda doğarlar ve hemen akabinde ortadan kaybolurlar.

Günümüzde kitlelerin hareketli düşüncelerinin toplamı daha önce hiç olmadığı kadar büyük ve bunun üç farklı nedeni var.

Birincisi, egemenliklerini kademeli olarak kaybeden eski inanışlar artık eskiden olduğu gibi geçici düşüncelere belli bir yön vererek onların üzerinde etkili olmuyorlar. Genel inanışların ortadan silinmesiyle meydan, geçmişi ve geleceği olmayan bir özel düşünceler yumağına kalmıştır.

İkinci sebep, kitlelerin büyüyen gücünün kendine her geçen gün daha az karşıt kuvvet bulabilmesi ve fikirlerinin aşırı hareketliliğinin özgürce kendini gösterebilmesidir.

Üçüncü sebep ise, en karşıt düşünceleri hiç durmaksızın gözlerimizin önünden geçiren basının yaygınlaşmasıdır. Onların her biri tarafından yaratılan telkinler, çok geçmeden karşıt telkinler tarafından yıkılmaktadır. O halde hiçbir fikir kalıcı olmayı başaramaz ve hepsi çok kısa süreli bir varoluşa mahkumdur. Genele yayılamadan çok önce ölürler.

Bu farklı sebeplerin neticesinde dünya tarihi için çok yeni, çağımız içinse çok karakteristik bir fenomen ortaya çıkmıştır. Şimdi, hükümetlerin düşünceyi yönetmedeki acizliklerinden bahsetmek istiyorum.

Eskiden (ve bu 'eskiden' çok uzun zaman önceyi kastetmiyor), birkaç yazar ve az sayıdaki gazete, gerçek fikir düzenleyicileriydi. Bugün yazarlar tüm etkilerini kaybettiler, gazeteler de artık düşünceleri yansıtmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Düşünceyi yönetmekten uzak devlet adamlarına gelince, sadece onu izlemekle yetiniyorlar. Düşünceden korkuları bazen dehşet boyutuna varıyor ve davranışları her türlü tutarlılıktan uzaklaşıyor.

Bu durumda kitlelerin düşünceleri giderek politikanın en üst düzenleyicisine dönüşüyor ve neredeyse tamamen bir halk hareketinden doğmuş düşünce, bugün ittifaklar dayatabiliyor (mesela Rus ittifakı).

Günümüzde papaların, kralların ve imparatorların, herhangi bir konuda düşüncelerini kitlelerin muhakemesine sunmak için röportaj mekanizmasına boyun eğdiklerini görmek çok ilginç bir belirti. Eskiden politikanın duygusal bir şey olmadığını söyleyebiliyorduk. Hareketli kitlelerin aklı yok sayan ve sadece duyguyla yönlendirilen itkilerinin kıla-

vuz kabul edildiğini gördüğümüz bugün aynı şeyi hâlâ söyleyebilir miyiz?

Basına gelince, bir zamanların düşünce yöneticisi, tıpkı hükümetler gibi kitlelerin gücü karşısında silinmek zorunda kaldı. Hâlâ kayda değer bir gücü var tabii, ama bu güç sadece halkın düşüncelerini ve onların sonsuz varyasyonlarını olduğu gibi yansıtmasından gelmektedir. Basit bir haber ajansına dönüştüğü günümüzde herhangi bir fikir ya da öğreti dayatmayı bırakmıştır. Halkın düşüncesindeki tüm değişimleri takip etmektedir ve rekabet koşulları içinde okur kaybetme kaygısı onu bu şekilde davranmak zorunda bırakmaktadır. Bir önceki kuşağın, kehanetlerini dindarca bir saygıyla dinledikleri, eskinin görkemli ve etkili yayın organları ya ortadan kayboldular ya da neşeli makaleler, sosyete dedikoduları ve finans reklamlarıyla dolu haber bültenlerine dönüştüler. Bugün hangi gazete, yazarlarının kişisel düşüncelerini yayımlayabilecek kadar zengindir ve bu düşünceler, sadece haber almak ya da eğlenmek isteyen ve her tavsiyenin ardında daima spekülatörü gören okurların nezdinde nasıl bir etki uyandırır? Eleştirinin artık, bir kitabın ya da bir tiyatro oyununun tanıtımını yapacak kadar bile gücü yoktur. Zarar verebilir ama kimseye bir faydası olmaz. Gazeteler her türlü kişisel düşüncenin faydasızlığının o kadar farkındalar ki, genellikle edebi eleştiri bölümlerini kaldırıp iki-üç satırlık tanıtımla birlikte sadece kitabın adını vermekle yetinmeye başladılar ve yirmi yıl içinde aynı şey muhtemelen tiyatro eleştirisi için de geçerli olacak.

Düşünceyi gözetmek basının ve hükümetlerin başlıca kaygısıdır. Falanca olay, falanca yasa projesi, falanca söylev aca-

ba hangi etkiyi uyandıracak? İşte bilinmesi gereken budur. Ancak bu kolay değildir, çünkü kitlelerin düşüncesi kadar hareketli ve değişken bir şey yoktur. Dün alkışladıklarını bugün lanetlemeyle karşılarlar.

Düşünce yönetiminin hiçbir şekilde olmayışının ve aynı zamanda da genel inanışlarda yaşanan çözülmenin nihai sonucu, tüm inançların topyekun dağılıp gitmesi ve anlık çıkarlarını etkilemeyen olaylar karşısında kitlelerin (aynı zamanda da bireylerin) giderek artan kayıtsızlığı oldu. Sosyalizm gibi öğretiler artık gerçekten inanmış savunucularını, madenciler ya da fabrika işçileri gibi okumamış insanların arasından bulabiliyor. Küçük burjuva ya da biraz mürekkep yalamış işçi artık aşırı şüpheci oldu.

Otuz yılda meydana gelen evrim çok çarpıcıdır. Günümüzden hiç de uzak olamayan bir önceki dönemde, düşüncelerin hâlâ genel bir yönelimi vardı ve bazı temel inanışların benimsenmesinden türüyorlardı. Monarşist olmak tek başına hem tarihte hem de bilimde kaçınılmaz olarak bazı fikirleri benimsemeyi gerektiriyordu; cumhuriyetçi olduğunuzdaysa bunların tam tersi fikirleri savunuyordunuz. Bir monarşist insanın maymundan gelmediğini biliyordu; bir cumhuriyetçi ise maymundan geldiğimizi biliyordu. Monarşist, Fransız Devrimi'nden nefretle bahsetmek zorundaydı; cumhuriyetçi ise saygıyla. Robespierre ve Marat gibi isimlerin sofuca bir edayla dile getirilmesi gerekiyordu; Sezar, Augustus ve Napolyon gibi diğerlerindense başına bir küfür eklemeden bahsedilemiyordu. Tarihi bu naif algılama biçimi, Sorbonne'umuzda bile el üstünde tutuluyordu.

Bugün tartışma ve analiz karşısında bütün düşünceler saygınlığını yitiriyor, köşeleri çabucak aşınıyor ve bizi etkileyebilecek çok az fikir varlığını sürdürebiliyor. Modern insan giderek kayıtsızlık tarafından kuşatılıyor.

Ama düşüncelerin bu genel ufalanmasına fazla üzülmeyelim. Bu bir halkın çöküşünün belirtisi olsa da yapabileceğimiz bir şey yok. Kahinlerin, havarilerin, önderlerin ve inanmışların; inkarcılardan, eleştirmenlerden ve vurdumduymazlardan çok başka bir güçleri olduğu kesin. Ama unutmayalım ki, kitlelerin bugünkü gücüyle, eğer tek bir düşünce kendini kabul ettirecek yeterli saygınlığı elde ederse, kısa sürede son derece baskıcı bir güce bürünecek ve her şey onun önünde diz çökmek zorunda kalacaktır. İşte o zaman özgür tartışma çağı uzun bir süre için kapanacaktır. Heliogabalus ve Tiberius dönemlerinde olduğu gibi kitleler bazen barışçı efendiler olurlar, ama aynı zamanda korkunç kaprisleri vardır ve onların eline düşmeye hazır bir uygarlığın uzun ömürlü olması, tamamen tesadüflerin insafına kalır. Eğer bir şey ufalanma sürecini biraz geciktirebilirse, bu da yine düşüncelerin başıboşluğu ve kitlelerin bütün genel inanışlara karşı giderek artan kayıtsızlığı olacaktır.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

FARKLI KİTLE KATEGORİLERİNİN SINIFLANDIRMASI VE BETİMLEMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLELERİN SINIFLANDIRMASI

Bu kitapta şu ana dek kitlelere özgü genel özellikleri ele aldık. Şimdi farklı kategorileri göz önünde bulundurarak, bu genel özelliklere eklenen hususi özellikleri inceleyeceğiz.

Öncelikle kısa bir sınıflandırma yapalım.

Yola çıkış noktamız, basit kalabalık olacak. Bunun en aşağı biçimi, farklı ırklara mensup bireylerden oluştuğu zaman karşımıza çıkar. Bu kitlelerdeki yegane ortak bağ, bir şefin az çok saygı gören iradesidir. Bu tür kitlelere örnek olarak, Roma İmparatorluğu'nu istila eden farklı kökenden barbar toplulukları gösterebiliriz.

Bağlantıdan yoksun bu toplulukların hemen üzerinde, bazı etkenler aracılığıyla ortak özellikler edinmiş ve sonunda bir ırk oluşturmuş olanlar bulunur. Bunlar duruma göre kitlelerin hususi özelliklerini sergileyecek, ama her zaman ırka özgü özellikler tarafından frenleneceklerdir.

Her halkta gözlemlenebilir farklı kitle kategorileri şu şekilde ayrılabilir:

Heterojen kitleler... 1° *Anonim olanlar* (mesela sokaklardaki kitleler); 2° *Anonim olmayanlar* (jüriler, parlamenter meclisleri, vs.)

Homojen kitleler 1° *Mezhepler* (politik mezhepler, dini mezhepler, vs.); 2° *Kastlar* (askeri kastlar, din adamı kastları, işçi kastları, vs.); 3° *Sınıflar* (burjuva sınıfı, köylü sınıfı, vs.).

Şimdi farklı kitle kategorilerinin ayırıcı özelliklerini belirtelim.

1. Heterojen kitleler

Bunlar, özelliklerini en son incelediğimiz topluluklardır. Meslekleri ya da zeka düzeyleri birbirinden çok farklı, rastgele bir araya gelmiş bireylerden oluşurlar.

Bu kitapta kitle halindeki insanların psikolojisinin onların bireysel psikolojilerinden çok farklı olduğunu, zekanın da bu farklılaşmanın dışında yer almadığını kanıtladık. Kalabalıklarda zekanın hiçbir rol oynamadığını, sadece bilinçaltı duyguların devreye girdiğini gördük.

Temel bir etken olan ırk, farklı heterojen kitleleri net bir şekilde ayırmayı sağlar.

Şu ana dek birçok kez onun rolünün önemini anlattık ve

insanların eylemlerini belirleyen en güçlü etken olduğunu gözler önüne serdik. Irkın etkisi, aynı şekilde kitlelerin özelliklerinde de kendini gösterir. Rastgele bir araya gelmiş ama tümü İngiliz ya da Çinli bireylerden oluşan bir kalabalık, yine rastgele bir araya gelmiş ama Rus, Fransız, İspanyol, vs. gibi farklı ırklardan bireylerin karışımından oluşan başka bir kalabalıktan çok farklıdır.

Kalıtsal zihinsel oluşum tarafından insanların hissetme ve düşünme biçiminde meydana gelen derin ayrımlar, farklı milliyetlerden ama görünüşte ortak çıkarlara bireylerin oluşturduğu kitlenin içinde kimi çok nadir koşullar oluştuğu andan itibaren gözler önüne serilirler. Sosyalistler tarafından büyük kongrelerde her ülkeden işçi topluluklarını kaynaştırmaya yönelik denemeler, her zaman en korkunç anlaşmazlıklarla neticelendi. Bir Latin kitle ne kadar devrimci ya da ne kadar muhafazakar olursa olsun, taleplerini gerçekleştirmek için illaki devleti müdahaleye çağıracaktır. Her zaman merkeziyetçi ve az çok diktatörlük yanlısıdır. Buna karşılık bir İngiliz ya da Amerikan kitle devleti tanımaz ve sadece özel teşebbüsten medet umar. Bir Fransız kitlesi eşitliği her şeyin üzerinde tutar, bir İngiliz kitlesiyse özgürlüğü. Bu ırk farklılıkları, neredeyse dünya üzerindeki ulus sayısı kadar kitle türünün doğmasına yol açar.

O halde ırkın ruhu kitlenin ruhuna tamamıyla hükmeder ve dalgalanmalarını sınırlar. *Irkın ruhu ne kadar güçlüyse, kitlelerin özellikleri daha az belirgindir.* Bu temel bir yasadır. Kitle devleti ve kitlelerin egemenliği, barbarlık dönemini ya da barbarlık dönemine geri dönüşü gösterir. Bir ırk, sağlam bir

ruha sahip olarak kitlelerin düşüncesiz gücünden uzaklaşır ve barbarlıktan çıkar.

Heterojen kitleler için ırk dışında yapılacak yegane önemli sınıflandırma, onları sokaktakiler gibi anonim kitlelere ve mesela müzakere eden meclisler ya da jüriler gibi anonim olmayan kitlelere ayırmaktır. İlk gruptakilerde hiç bulunmayan, ikincilerdeyse gelişmiş olan sorumluluk duygusu onları genellikle farklı istikametlere yönlendirir.

2. Homojen kitleler

Homojen kitleler şunları kapsar: 1° Mezhepler, 2° Kastlar, 3° Sınıflar.

Mezhep, homojen kitleler içinde birinci dereceyi teşkil eder. Eğitimleri, meslekleri ve ortamları bazen çok farklı olan ve aralarında sadece bir inanış bağı bulunan bireyleri kapsar. Mesela dini ya da politik mezhepler buna örnektir.

Kast ise kitlenin ortaya çıkarabildiği en yüksek örgütlenme biçimini temsil eder. Mezhep çoğunlukla birbirinden farklı meslekler, eğitim düzeyleri ve ortamlara sahip bireylerden oluşurken, kast sadece aynı meslekten, dolayısıyla da aşağı yukarı birbirine yakın eğitim ve ortamlardan bireyleri barındırır. Askerlerin ve papazların kastlarını örnek verebiliriz.

Sınıf ne bir mezhepteki gibi inanış ortaklığıyla ne de bir kastın mensupları gibi aynı mesleği icra ettikleri için aynı ortamda buluşan ama belli çıkarlar, belli yaşam alışkanlıkları

ve benzer eğitimlerin bir araya getirdiği farklı kökenli bireylerden oluşur. Örnek olarak burjuva sınıfını ve çiftçi sınıfını gösterebiliriz.

Bu kitapta sadece heterojen kitleleri incelediğimiz için, örnek olarak seçilen bu kitleler yelpazesinden sadece birkaç kategoriyi ele alacağım.

İKİNCİ BÖLÜM

SUÇLU OLARAK SINIFLANDIRILAN KİTLELER

Belli bir heyecan döneminden sonra, telkinlerle yönlendirilen bilinçsiz basit otomatlara dönüşen kitleleri herhangi bir suçlu kategorisine sokmak zor görünmektedir. Ben bu hatalı nitelemeyi yine de koruyorum çünkü psikolojik araştırmalar bunu destekler nitelikte. Kendi içlerinde değerlendirildiğinde kitlelerin bazı davranışları kesinlikle suça yatkındır, ama buradaki suç tanımı, yavrularının eğlenmek için bir Hindu vatandaşı dişlemelerine izin verdikten sonra mideye indiren bir kaplanın davranışıyla aynı bağlamdadır.

Kitlelerin suçları genellikle güçlü bir telkinden doğar ve bunun parçası olan bireylerin bir ödevi yerine getirdiklerine yönelik inançları tamdır. Bu, sıradan suçlar için geçerli olmayan bir durumdur.

Kitleler tarafından işlenen suçların tarihi, yukarıdaki gerçeği açıkça ortaya koymaktadır.

Tipik bir örnek olarak, Bastille Hapishanesi'nin komutanı Bernard De Launay'in katledilişini verebiliriz. Kalenin ele geçirilmesinin ardından, etrafı çok öfkeli bir kitle tarafından sarılmış olan komutan dört bir taraftan darbeler almaktaydı. Onu asmayı, kafasını kesmeyi ya da bir atın kuyruğuna bağlamayı teklif ettiler. Bu sırada can havliyle çırpınmakta olan komutan, katillerden birine yanlışlıkla bir tekme patlattı. Bunun üzerine oradan biri, komutanın kellesinin tekmeyi yiyen kişi tarafından uçurulmasını önerdi ve bu telkin kitle tarafından alkışlarla kabul edildi.

"Bastille'e neler olup bittiğini görmek için gelmiş olan bu boş gezen aşçı, genel kanı bu yönde olduğu için, çok vatanseverce bir eylemde bulunduğuna hükmetmekte, hatta bir canavarı ortadan kaldırdığı için bir madalyayı bile hak ettiğine inanmaktadır. Eline tutuşturdukları bir kılıcı çıplak boyna indirir; ama kılıcın yeterince keskin olmamasından ötürü amacına ulaşamayınca cebinden siyah saplı küçük bir bıçak çıkarır (bir aşçı olduğu için et kesme konusunda tecrübelidir) ve operasyonu güzelce neticelendirir."

Yukarıda bahsedilen mekanizma burada açıkça görülmektedir. Kolektif olmasından ötürü çok daha güçlü hissedilen bir telkine itaat etme, katilin takdire şayan bir eylem gerçekleştirdiğine dair inancı ve hemşerilerinin topyekun onaylaması sebebiyle yaptığının suç olmadığına yönelik doğal kanaat. Bu tür bir davranış yasal olarak cinayet olarak nitelenebilir, ama psikolojik olarak aynı şey söylenemez.

Suçlu olarak damgalanan kitlelerin genel özellikleri, tüm kitlelerde saptadıklarımızın birebir aynısıdır: Telkine yatkınlık, kolayca kanma, hareketlilik, iyi ya da kötü duyguların abartılması, bazı ahlaki biçimlerin tezahürü, vs.

Bütün bu özellikleri, tarihimizin en üzücü olaylarından birini gerçekleştiren kitlelerin birinde, Eylül Katliamcıları'nda bulacağız. Doğruyu söylemek gerekirse bunlar Saint-Barthélemy'yi yapmış olanlarla birçok benzerlik sergilerler. Anlatının ayrıntılarını onları tarihin hatıralarından çekip çıkarmış olan Taine'den ödünç alıyorum.

Emri kimin verdiği ya da mahpusları katlederek hapishaneleri boşaltmayı kimin telkin ettiği tam olarak bilinmiyor. Muhtemel göründüğü gibi Danton mu yoksa başka birisi mi, bunun çok az önemi var; bizim için yegane ilginç olan şey, katliamla görevlendirilen kitlenin aldığı güçlü telkin.

Katliamcılar ordusu yaklaşık üç yüz kişiden oluşmakta ve mükemmel bir heterojen kitle örneği teşkil etmektedir. Az sayıdaki profesyonel serserinin dışında, özellikle esnaftan ve değişik meslek gruplarından (kunduracılar, çilingirler, perukçular, duvarcılar, memurlar, komisyoncular, vs.) oluşmaktadır. Alınan telkinin etkisi altında, yukarıda bahsettiğimiz aşçı gibi, vatansever bir görevi yerine getirdiklerinden emindirler. Hem yargıç hem de cellat olarak çifte görev yerine getirirler ve bir an dahi kendilerini suçlu gibi görmezler.

Oynadıkları rolün önemini kavrayınca, işe bir tür mahkeme kurmakla başlarlar ve hemen akabinde basitleştirici zihin ve kitlelerin ondan daha az basitleştirici olmayan adalet anlayışı ortaya çıkar. Sanıkların kayda değer sayısı göz önünde

bulundurularak öncelikle soyluların, papazların, subayların ve kralın hizmetkarlarının, yani iyi bir vatanseverin gözünde meslekleri suç teşkil eden tüm bireylerin herhangi bir özel mahkeme kararına gerek duyulmaksızın toplu halde katledilmelerine karar verilir. Geri kalanlar hakkında, görünüşlerine ve itibarlarına bakılarak hüküm verilecektir. Kitlenin ilkel vicdanı bu şekilde tatmin edildikten sonra katliama yasal bir şekilde devam edilebilecek ve doğumlarını başka yerde gösterdiğim, toplulukların vahşi içgüdülerine özgürce yol verecektir. Diğer taraftan, kitlelerde bir kural olduğu üzere, diğer karşıt duyguların, mesela hunharlık kadar aşırı hassasiyetin aynı anda tezahürüne engel olamayacaklardır.

"Onlar Parisli işçinin sempatisine ve hassasiyetine sahiptir. Abbaye'de bir federasyoncu, tutukluların yirmi altı saattir susuz bırakıldığını öğrenince ihmalkar zindancının canını almayı gerçekten istemişti ve eğer bizzat tutukluların yalvarışları olmasaydı bunu yapacaktı da. Bir tutuklu aklandığında (onların derme çatma mahkemesinde) herkes, gardiyanlar ve katiller, onu coşkuyla kucaklar ve abartılı bir biçimde alkışlarlar," sonra başkalarını öldürmeye geri dönerler. Katliam esnasında ortama sevecen bir neşe hakim olur. Cesetlerin etrafında dans edip şarkı söylerler ve aristokratların öldürülüşünü mutlulukla izleyen 'hanımlar için' özel oturma yerleri vardır. Bu şekilde, özel bir adalet duygusu ortaya koymaya devam ederler. Abbaye'de, biraz uzakta tutulan hanımların infazları iyi göremediklerinden ve sadece birkaç kişinin aristokratları öldürme zevkini tadabildiğinden şikayet eden bir katilin gözlemi haklı bulunur ve kurbanların, işkenceyi uzatmak için onlara ancak

kılıçların tersiyle vurabilecek olan cellatların oluşturacağı iki safın arasından yavaşça yürütülmesine karar verilir. Zorla çırılçıplak soyulan kurbanlar yarım saat boyunca işkenceye tabi tutulduktan ve herkesin yeterince seyrettiğine kanaat getirildikten sonra karınları deşilerek öldürülür.

Görüldüğü gibi, katliamcılar çok titizlikle davranmakta ve kitlelerde olduğunu söylediğimiz ahlakiliği sergilemektedirler. Katiller komite masalarının üzerine kurbanların mücevherlerini yığarlar.

Tüm davranışlarında kitlelerin ruhunun özelliklerini barındıran bu ilkel akıl yürütme biçimlerine her zaman rastlarız. İşte bunun bir tezahürü olarak, bin iki yüz ya da bin beş yüz halk düşmanının boğazlanışının ardından biri çıkıp bir gözlemde bulunur ve telkini hemen kabul edilir: Yaşlı dilenciler, serseriler ve genç tutuklularla dolu diğer hapishaneler gerçekte bir sürü işe yaramaz mideyi doyurmaktadır ve bunlardan kurtulmak iyi olacaktır. Zaten onların arasında gerçekten halk düşmanları vardır, mesela bir zehircinin karısı olan Delarue: "Hapishanede olmaktan ötürü çok öfkeli olmalı, eğer elinden gelse Paris'i ateşe verirdi, bunu söylemiş olmalı, bunu kesin söylemiştir. Onun da işini bitirelim." Kanıt yeterli görünüyordu ve hepsi toplu halde katledildi; içlerinde elli kadar on iki ila on yedi yaş arası çocuk da vardı. Büyümelerine müsaade edilirse onlar da ulusun düşmanı olabilirlerdi, dolayısıyla ortadan kaldırılmaları gerekiyordu.

Bir haftalık bir çalışmanın ardından tüm operasyonlar tamamlandı ve katliamcılar dinlenmeyi düşünebildiler. Devlet tarafından ödüllendirilmeleri gerektiğinden o kadar emindiler

ki, gelip bunu yetkililerden talep ettiler; en çok çabayı sarf etmiş olanlar kendilerine madalya takılmasını bile istediler.

1871 Paris Komünü olayı bize buna benzer birçok örnek sunuyor. Kitlelerin giderek büyüyen etkisi ve onların karşısında iktidarların sürekli olarak verdikleri tavizler hiç kuşkusuz yeni kitlelerin doğmasına yol açacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AĞIR CEZA MAHKEMESİ JÜRİLERİ

Burada tüm jüri kategorilerini ele alamayacağımız için sadece en önemlisine, ağır ceza mahkemesi jürilerine bir göz atacağız. Bunlar anonim olmayan heterojen kitlelere mükemmel bir örnektir. Onlarda telkine yatkınlığı, bilinçaltı duyguların ağır basmasını, zayıf akıl yürütme becerisini, önderlerin etkisini, vs. görebiliyoruz. Onları incelerken, toplulukların psikolojisine vakıf olmayan kişilerin yapabilecekleri hatalardan ilginç örnekler gözlemleme şansımız olacak.

Jüriler her şeyden önce, bir kitleyi oluşturan farklı unsurların zihinsel seviyesinin karar alma konusunda ne kadar az önem taşıdığının kanıtıdırlar. Çok teknik bir özelliği olmayan bir konu hakkında düşüncesini söylemesi için çağrılmış müzakereci bir toplulukta zekanın hiçbir rolünün olmadığını ve bir araya gelen bilim insanları ya da sanatçıların genel meseleler hakkında bir duvarcı topluluğundan çok daha hassas muha-

kemeler yapmadıklarını daha önce gördük. Devlet yönetimi, değişik dönemlerde jüriyi oluşturacak kişileri titizlikle belirliyor ve onları profesörler, memurlar, yazarlar gibi okumuş sınıfların arasından seçiyordu. Bugün jüriler özellikle küçük tüccarlar, küçük esnaflar ve çalışanlar arasından oluşturuluyor. Ancak, konunun uzmanı yazarları şaşkına uğratan taraf şu: İstatistikler, jürinin kompozisyonu ne olursa olsun alınan kararların aynı olduğunu gösteriyor. Jüri kurumuna son derece düşmanca yaklaşan hakimler de, bu iddianın doğruluğunu kabul etmek zorunda kaldılar. Eski bir ağır ceza mahkemesi başkanı Bérard des Glajeux, *Anılar* adlı eserinde bu konuda şunları söylüyor:

Doğrusu jüri seçimi bugün belediye meclisi üyelerinin elinde ve onlar da durumlarının ayrılmaz bir parçası olan politik mevzulara ve seçimlerle alakalı endişelerine bağlı olarak canlarının istediğini seçiyor ya da reddediyorlar... Seçilenlerin çoğu eskiden hiç seçilmeyen küçük esnaflardan ve kimi kurumların çalışanlarından oluşuyor... Böylece yargıç rolünde tüm düşünceler, tüm mesleklerle birlikte aynı potada eriyor; birçoğunda acemilerin şevki oluyor ve en iyi niyetli insanlar genellikle en mütevazı işlerle uğraştığından, jürinin ruhu hiç değişmiyor. Kararları aynı kalıyor.

Bu bölümde çok zayıf olan açıklamaları değil, çok doğru olan sonuçları aklımızda tutalım. Böyle bir zayıflığa şaşırmamak gerekiyor, zira kitlelerin psikolojisi, dolayısıyla da jürilerinki, çoğu zaman hem avukatlar hem de yargıçlar nezdinde bir bilinmez olarak kalmış gibi görünüyor. Bunun ka-

nıtını yine aynı yazarın anlattığı şu olayda buluyorum: Ağır ceza mahkemesinin en ünlü avukatlarından Lachaud, jüride yer alan tüm akıllı bireylere karşı sistematik olarak reddetme hakkını kullanıyormuş. Ancak deneyim – sadece deneyim – bu reddedişlerin tamamen gereksiz olduğunu sonunda herkese öğretti. Bugün bakanlık jüri listesini yayınlıyor. Avukatlar, en azından Paris'te, reddetme uygulamasından tamamen vazgeçtiler ve Des Glajeux'nün belirttiği gibi kararlar hiç değişmedi: "Eskisine göre ne daha iyi ne de daha kötüler."

Tüm kitleler gibi jüriler de duygulardan çok fazla, akıl yürütmelerden çok az etkilenirler. "Bebeğini emziren bir anne ya da bir grup yetim gördüklerinde hiç dayanamazlar," diye yazıyor bir avukat. Des Glajeux ise, "Jürinin sempatisini kazanmak için bir kadının alımlı olması yeterlidir," diyor.

Ucu kendilerine dokunabilir görünen – bu yüzden de toplum için en korkunç kabul edilen – suçlara karşı merhametsiz davranan bu jüriler, tutku suçları söz konusu olduğunda çok daha hoşgörülü davranmaktadırlar. Çocuk yaştaki annelerin bebeklerini öldürmeleri ya da genç kızların, kendilerini baştan çıkarıp sonra sokağa atan adamların yüzüne kezzap dökmeleri karşısında nadiren sert bir tavır takınırlar. İçgüdüsel olarak bu suçların toplum için çok daha az tehlikeli olduğunu hissederler ve yasaların sokağa atılan genç kızları korumadığı bir ülkede içlerinden birinin intikamı, müstakbel baştan çıkarıcıları baştan ürküttüğü için daha ziyade faydalıdır.*

* Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, toplumsal açıdan tehlikeli suçlar ile içinde haklılık payı bulunan suçlar arasındaki ayrım jüriler tarafından içgüdüsel olarak çok güzel yapılmaktadır. *Suç yasalarının* amacı tabii ki toplumu

Tüm kitleler gibi jürilerin de saygınlık karşısında gözleri kamaşır ve eski mahkeme başkanı Des Glajeux de, başlangıçta çok demokratik olan jürilerin eğilimlerinin aristokratik bir eğilim gösterdiğinin altını çiziyor: "İsim, soy, büyük bir servete sahip olma, şöhret ya da ünlü bir avukatın varlığı fark yaratan, göz kamaştıran şeylerdir ve bunlar sanıkların elinde çok önemli bir koza dönüşürler."

Jürilerin duygularını harekete geçirmek ve tüm kitlelerle olduğu gibi sadece çok basit akıl yürütme biçimlerine başvurmak iyi bir avukatın yapması gereken şeylerdir. Ağır ceza mahkemelerindeki başarılarıyla ünlü bir İngiliz avukat, bu yöntemi çok güzel analiz etmiş:

Savunma yaparken jüriyi çok dikkatli bir şekilde gözlemler. İşte şimdi en elverişli andır. Avukat öngörü ve alışkanlığıyla her cümlenin, her sözcüğün uyandırdığı etkiyi jüri üyelerinin suratlarından okur ve bundan sonuçlar çıkarır. Öncelikle daha şimdiden savunma lehine dönmüş jüri üyelerini ayırt etmeye çalışır. Savunma avukatı onları tamamen kazanmak için bir,

---

suçlulardan korumak olmalıdır, onlardan intikam almak değil. Ne var ki eski ilkel intikam hakkı anlayışı, kanunlarımıza ve özellikle de yargıçlarımızın zihinlerine tamamen işlemiş durumdadır. İntikam anlamına gelen *vindicta, vengeance* sözcüklerinden türemiş olan ve suçların cezalandırılması anlamına gelen *vindicte* hâlâ gündelik kullanımdadır. Hakimlerimizin bu eğilimiyle ilgili kanıtı, mahkuma cezasını ancak suçun tekrarlanması halinde çektiren olağanüstü Béranger yasasına karşı çıkmalarında görüyoruz. Hiçbir hakim aksini iddia edemez çünkü istatistikler şunu kanıtlıyor ki, bir ilk suçun cezalandırılması beraberinde neredeyse kaçınılmaz olarak onun yeniden işlenmesini getiriyor. Hakimler, bir suçluyu salıverdiklerinde toplumun intikamının alınmadığını söylüyorlar. İntikam almadan bırakmaktansa, tehlikeli bir suçlu yaratmayı tercih ediyorlar.

iki manevra yaptıktan sonra sıra sorunlu görünen üyelere gelir ve onların sanığa neden karşı olduklarını tahmin etmeye çalışır. İşin en hassas kısmı burasıdır, çünkü adalet duygusunun dışında, bir adamı mahkum etme arzusunun arkasında sonsuz neden olabilir.

Bu birkaç satır, bize hitabet sanatının amacını çok güzel özetlemesinin yanı sıra önceden hazırlanmış konuşmaların faydasızlığını da gösteriyor, zira karşı tarafta uyandırılan etkiye göre kullanılan terimlerin sürekli olarak değiştirilmesi gerekiyor.

Hatibin tüm jüri üyelerini kendi tarafına çekmesi gerekli değildir, sadece genel düşünceyi belirleyecek olan önderleri kazanması yeterlidir. Tüm kitlelerde olduğu gibi, az sayıdaki birey diğerlerini yönlendirir. Yukarıda bahsettiğim avukat, "Deneyimlerim bana gösterdi ki, karar alma anında jürinin geri kalanını peşinden sürükleyecek iki-üç enerjik üye yeterlidir," diyor. Becerikli telkinlerle ikna edilmesi gereken işte bu iki-üç kişidir. Her şeyden önce onların sempatisini kazanmak gerekir. Bir kitlenin içindeki insana kendini beğendirmek, onu neredeyse ikna etmek demektir ve bu durumda ona sunulacak her türlü gerekçeyi olağanüstü bulmaya çoktan hazır olacaktır. Me Lachaud hakkındaki ilginç bir çalışmada şu anekdota rastladım:

Jüri üyelerine hitaben yaptığı savunmalar boyunca Lachaud'nun, nüfuzlu ama hırçın olduğunu bildiği ya da hissettiği iki-üç üyenin üzerinden gözlerini bir an dahi ayırmadığını biliyoruz. Genellikle onların inadını kırmayı başarıyor-

du. Bununla birlikte, bir seferinde taşrada karşısına çıkan bir jüri üyesini çok sağlam argümanlarla dolu kırk beş dakikalık konuşmasına rağmen yumuşatmayı başaramamıştı. İkinci sıranın başında oturan yedi numaralı jüri üyesiydi. Çaresizlik hissetmeye başlamıştı. Derken birden, heyecan yüklü konuşmasının tam ortasında Lachaud durmuş ve mahkeme başkanına dönmüştü: "Sayın Başkan, şu karşıdaki perdeyi biraz kapattıramaz mısınız acaba? Güneş, yedi numaralı jüri üyesi beyefendiyi kör edecek." Yedi numaralı jüri üyesi kızardı, gülümsedi ve teşekkür etti. Böylece onu kazanmış oldu.

Birçok yazar, ki bunların içinde en ünlüleri de yer alıyor, son zamanlarda kontrolsüz bir kastın* çok sık yaptığı hatalara karşı yegane koruma olan jüri müessesesine şiddetle saldırdılar. Bazıları jüri üyelerinin sadece aydın sınıflardan seçilmelerini istiyordu; ama bu durumda bile alınan kararların bugünkülerin aynısı olacağını zaten yukarıda kanıtladık. Düşüncelerini jüriler tarafından yapılan hatalara dayandıran başkalarıysa, bunların tamamen kaldırılıp yerlerine yargıçların getirilmesini istiyorlar-

* Gerçekten de yargıçlar kurulu eylemleri hiçbir kontrole tabi tutulmayan yegane kurumdur. Demokratik Fransa'nın bütün devrimleri, İngiltere'nin son derece gurur duyduğu bu *habeas corpus* hakkı ondan alamamıştır. Biz tiranları sürgüne gönderdik ama her şehirde bir yargıç, vatandaşların onuruna ve özgürlüğüne canının istediği gibi müdahale edebiliyor. Hukuk Fakültesinden henüz mezun olmuş acemi bir sorgu yargıcı, kimseye doğrulatmak zorunda olmadığı basit bir suç varsayımından hareketle şehrin önde gelen şahsiyetlerini hapse gönderebilme hakkını elinde bulunduruyor. Sorgu bahanesiyle onları altı ay, hatta bir yıl hapiste tutabiliyor ve ardından bir tazminat ya da özür olmadan onları salıveriyor. Altında imzası bulunan Yakalama Belgesi, Kraliyet Tutuklama Mektubu'yla tamamen aynı değere sahip. Aralarındaki tek fark, ikincisinin kullanımından ötürü eski monarşi haklı olarak eleştiriliyordu ama o sadece çok büyük şahsiyetlerin yetkisindeydi, oysaki diğeri bugün en aydın ve bağımsız olmaktan uzak vatandaş sınıfının elinin altında.

dı. Ama şimdi jüriye atfedilen hataların ilk başta yargıçlar tarafından yapıldığını nasıl unutabilirler ki? Çünkü jürinin karşısına çıkarılan sanık öncesinde birçok yargıç tarafından – sorgu hakimi, cumhuriyet savcısı – suçlu kabul edilmiş oluyor. Bu durumda sanık hakkında jüri yerine yargıçlar tarafından hüküm verilirse, sanığın yegane şansını kaybedeceğini görmüyorlar mı? Jürilerin hataları ilk başta, her zaman yargıçların hataları olmuştur. O halde, yarım akıllı bir genç kızın, 30 frank karşılığında kendisine kürtaj yaptığı ihbarı üzerine gerçekten çok dar kafalı bir sorgu hakimi tarafından hakkında kovuşturma başlatılan şu Doktor X...'in mahkumiyeti olayındaki gibi korkunç adli hatalar gördüğümüzde, sadece hakimlerin suçlanması gerekir. Eğer halkın galeyanı üzerine devlet başkanı tarafından affedilmemiş olsa, doktor çoktan kürek cezasını çekmeye gidecekti. Bütün hemşerileri tarafından dile getirilen dürüstlüğü, yapılan hatanın büyüklüğünü açıkça gözler önüne seriyordu ve bizzat yargıçlar da bunu kabul ediyorlardı, ama mesleki dayanışma ruhu adına affın imzalanmasını engellemeye çabalıyorlardı. Tüm benzer davalarda, etrafı hiçbir şey anlamadığı teknik ayrıntılarla çevrili jüri, davanın netice itibarıyla bütün inceliklere alışkın hakimler tarafından tetkik edildiğini düşünerek doğal olarak savcıyı dinler. O halde hatanın gerçek müsebbibi kimdir? Jüriler mi yoksa hakimler mi? Jüriyi titizlikle koruyalım. Belki de hiçbir ferdiyetin yerini alamayacağı yegane kitle kategorisi odur. İlkesel olarak kör olması ve özel durumları bilmemesi gereken herkes için eşit yasanın katılığını sadece o yumuşatabilir. Merhamete yabancı, yasa metinlerinden başka bir şey tanımayan hakim, profesyonel katılığıyla soyguncu katili de, kendisini baştan çı-

karan adamın terk edişinin ardından içine düştüğü sefalet yüzünden yavrusunun canına kıymak zorunda kalan genç kızı da aynı cezaya çarptırır; oysaki jüri, baştan çıkarılan genç kızın, yasadan kurtulmayı başaran baştan çıkarıcıya nazaran çok daha suçsuz olduğunu ve genç kızın bağışlanmayı hak ettiğini içgüdüsel olarak hisseder.

Kastların ve diğer kitle kategorilerinin psikolojilerini bilen biri olarak eğer haksız yere bir suçla itham edilmiş olsam, davamın yargıçlardan ziyade jürilerin önünde görülmesini yeğlerdim. Çünkü masumiyetin anlaşılması için, jüri karşısında yargıçlara nazaran daha çok şansım olurdu. Kitlelerin gücünden korkalım, ama kastların gücünden çok daha fazla korkalım. Birincilerin ikna edilme şansı vardır, ama ikinciler asla esnemezler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇMEN KİTLELERİ

Seçmen kitleleri, yani kimi görevleri üstlenecek kişileri seçmeye davet edilen topluluklar heterojen kitlelerden oluşur, ama bunlar değişik adaylar arasında seçim yapmak gibi sadece belli bir noktaya odaklandıklarından, bu tür kitlelerde yukarıda betimlediğimiz özelliklerden ancak bir kısmını gözlemleyebiliriz. Zayıf akıl yürütme becerisi, eleştirel aklın yokluğu, asabiyet, kolay kanma ve dar kafalılık başlıca özellikleridir. Bunların kararlarında, önderlerin etkisine ve yukarıda sıraladığımız etkenlerin – bildirme, tekrarlama, saygınlık ve bulaşma – rolüne de rastlarız.

Şimdi onların nasıl cezbedildiğine bakalım. En iyi sonuçları elde eden yöntemlere bakıldığında, onların psikolojileri net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Adayın sahip olması gereken birinci özellik saygınlıktır. Kişisel saygınlığın yerini ancak servetten gelen saygınlık ala-

bilir. Beceri ve deha bile başarıyı getiren unsurlardan değildir.

Aday açısından, bu saygınlık ve güce sahip olup kendisini tartışmasız kabul ettirme ihtiyacı çok önemlidir. Özellikle işçiler ve köylülerden oluşan seçmenlerin, kendilerini temsil etmesi için aralarından birini nadiren seçmelerinin sebebi, aralarından çıkmış kişilerin onların gözünde hiçbir saygınlığa sahip olmamalarıdır. Kendilerine denk birini ancak çok özel durumlarda, mesela üzerlerinde baskı kuran seçkin bir adamı ya da güçlü bir patronu engellemek ve böylece bir anlığına esas efendinin kendileri olduğu yanılsamasını hissetmek için seçerler.

Ancak saygınlığa sahip olması, adayın kazanmasını garanti altına almaya yetmez. Seçmen, açgözlülüğünün ve gururunun okşandığını görmek ister; aday onu olağanüstü dalkavukluklara boğmakta, en fantastik vaatlerde bulunmakta tereddüt etmemelidir. İşçilerin önünde patronlarını fazla hırpalamamalı ve küçük düşürmemelidir. Rakip adaya gelince, bildirme, tekrarlama, bulaşma yoluyla onun rezillerin piri olduğu ve işlediği suçları herkesin bildiği sürekli dile getirilecek ve onu yerin dibine sokmak için her yol denenecektir. Kanıt aramanın lüzumsuz olduğunu tabii ki söylemeye gerek yok. Eğer rakip aday kitlelerin psikolojisini iyi tanımıyorsa, bu karalayıcı bildirmelere aynı derecede karalayıcı başka bildirmelerle cevap vermek yerine çeşitli argümanlarla kendini temize çıkarmaya çalışacaktır ve kazanma şansı kalmayacaktır.

Adayın yazılı programı çok net olmamalıdır çünkü rakipleri daha sonra bunu yüzüne vurabilirler, ama sözlü programının aşırıya kaçmasında herhangi bir sakınca yoktur. En dikkat çekici reformlar hiç korkmadan vaat edilebilir. Bu abartmalar o

an için büyük etki uyandırırlar, ama gelecek için herhangi bir bağlayıcılıkları yoktur. Aslına bakılacak olursa, seçilen kişinin seçim esnasında çok alkış toplayan vaatlerine sadık kalıp kalmadığıyla ilgilenen seçmene neredeyse rastlanmaz.

Yukarıda betimlemiş olduğumuz tüm ikna araçlarına burada da rastlıyoruz. Büyük kudretlerine değindiğimiz sözcükler ve formüllerin yarattığı etki de onlardan biridir; zira sözcükleri kullanmayı bilen bir hatip, kitleleri canının istediği gibi yönlendirir. Alçak sermaye, aşağılık sömürücüler, takdire değer işçi, zenginliklerin toplumsallaşması gibi ifadeler artık biraz aşınmış olsalar da her zaman aynı etkiyi uyandırırlar. Ancak net bir anlamdan yoksun, bu yüzden de farklı türden arzuları doyurmaya elverişli görünen yeni bir formül keşfedebilen bir adayın başarısı kaçınılmaz olacaktır. 1873 yılındaki kanlı İspanyol devrimi bu sihirli, karmaşık anlamlı, herkesin kendi arzusuna göre yorumlayabileceği sözcüklerden biriyle yapıldı. Çağdaş bir yazar, söz konusu ihtilalin doğuşunu buraya alıntılanmayı hak eden terimlerle anlattı:

Radikaller, üniter bir cumhuriyetin kılık değiştirmiş bir monarşi olduğunu keşfetmişlerdi ve onları memnun etmek için, İspanyol parlamentosu hep bir ağızdan federal cumhuriyeti ilan etti, ama buna oy verenlerden hiçbiri kabul edilenin ne olduğunu söyleyebilecek durumda değildi. Ancak bu formül herkesi büyülüyor, bir coşkunluk, bir sarhoşluk yaratıyordu. Yeryüzünde erdem ve mutluluğun hükümranlığı başlatılmıştı. Düşmanının federal sıfatını ona çok gördüğü bir cumhuriyetçi, bunu ölümcül bir hakaret gibi algılıyordu. Sokakları dolduranlar, "Yaşasın federal cumhuriyet!" diye haykırıyorlardı.

Bunun ardından, kutsal disiplinsizlik ve askerin özerkliğine dair marşlar söyleniyordu. Bu 'federal cumhuriyet' denen şey neyin nesiydi? Kimileri ondan taşranın özgürleşmesini, Birleşik Devletler'dekine benzer kurumları ya da yerel yönetimi anlıyor, başkalarıysa her türlü otoritenin ortadan kalkmasını ve yakında başlayacak büyük toplumsal tasfiyeyi hedefliyorlardı. Barcelonalı ve Endülüslü sosyalistler komünlerin mutlak egemenliğini talep ediyor; İspanya'yı sadece kendi kanunlarıyla yönetilen on bin bağımsız belediyeye bölmek, orduyu ve jandarmayı hemen tasfiye etmek istiyorlardı. Çok geçmeden isyanın güney bölgelerinde patladığı ve köy köy, şehir şehir yayıldığı görüldü. Bir komün bağımsızlığını ilan ettikten sonra ilk yaptığı iş, komşularıyla ve Madrid'le tüm iletişimini kesmek için telgraf ve demiryolu tesislerini yıkmak oluyordu. Ne kadar küçük olursa olsun, kendi yağıyla kavrulmak istemeyen köy yoktu. Federalizm vahşi, yıkıcı ve katliamcı bir kantonculuğa dönüşmüştü ve her taraftan kanlı kutlamaların haberleri geliyordu.

Seçmenlerin zihinlerini etkileyebilecek akıl yürütmelere gelince, bu konuda fikir sahibi olmamak için asla bir seçim toplantısı tutanağı okumamış olmak gerekir. Orada daima karşılıklı iddialar, küfürler, bazen de yumruklar havada uçuşur, ama akıllıca fikirlere asla rastlanmaz. Eğer bir an sessizlik olmuşsa, bunun sebebi oradaki zor karakterlilerden birinin, dinleyenleri her zaman keyiflendiren şu köşeye sıkıştırıcı sorulardan birini adaya yönelteceğini ilan etmiş olmasıdır. Ancak muhaliflerin memnuniyeti uzun sürmez, zira konuşmacının sesi çok geçmeden

rakiplerin uğultusuyla bastırılır. Günlük gazetelerden aldığım şu toplantı tutanakları, halk toplantılarına emsal teşkil edebilir:

Organizatörlerden biri katılımcılar arasından bir başkan seçilmesini talep ettiği andan itibaren fırtına patlar. Anarşistler sahneyi ele geçirmek için saldırıya geçerler. Sosyalistler onu canla başla savunurlar; birbirlerine girerler; karşılıklı olarak muhbir, satılmış, vs. diye ithamlarda bulunurlar; bir vatandaş morarmış bir gözle oradan uzaklaşır.

En sonunda, bütün bu kargaşa arasında başkanlık masası iyi kötü kurulur ve yoldaş X... kürsüye yerleşir.

Konuşmacı sosyalistlere saydırmaya başlayınca diğerleri bağırışlarla onun sözünü keserler: "Sersem! Haydut! Alçak!" vs. Yoldaş X... bu yakıştırmalara sosyalistlerin 'ahmak' ya da 'maskara' olduklarını ileri süren bir tezle cevap verir.

...Allemanist Parti dün akşam Faubourg-du-Temple Sokağı'ndaki Commerce Salonu'nda çok büyük bir 1 Mayıs İşçi Bayramı hazırlık toplantısı düzenlemişti. Slogan şuydu: "Sükunet ve huzur"

Derken Yoldaş G... sosyalistleri 'sersem ve şarlatan' olmakla itham etti.

Bu sözler üzerine konuşmacılar ve dinleyiciler birbirlerine sövüp saymaya başladılar ve sandalyeler, banklar, masalar havada uçuştu.

Bu tür tartışmaların belli bir seçmen sınıfına özgü olduğunu ve onların toplumsal durumundan kaynaklandığını düşünmeyelim. Bütün anonim toplantılarda – isterse katılımcılar sa-

dece okumuş insanlardan oluşmuş olsun – tartışma kolayca aynı biçime bürünebilir. Kitle halindeki insanların zihinsel eşitlenmeye eğilimli olduklarını daha önce gösterdim ve her an bunu kanıtlayan yeni bir olayla karşılaşıyoruz. İşte sadece öğrencilerin katıldığı toplantı tutanağından bir kesit:

Akşam saatleri ilerledikçe kargaşa giderek arttı ve tek bir konuşmacının dahi, sözü kesilmeden iki cümle söyleyebildiğini sanmıyorum. Bağırışlar aynı anda dört bir taraftan yükseliyordu; alkışlar ve ıslıklar kesilmiyordu; dinleyiciler arasında şiddetli tartışmalar yaşanıyordu; bastonlar tehdit edercesine havada sallanıyor, ayaklar ritmik bir şekilde zemini dövüyordu; sözleri kesilenlerin ardından haykırışlar yükseliyordu: "Dışarı! Kürsüye!"

Bay C... birliğe tiksinç, ödlek, korkunç, rezil, çıkarcı, kindar gibi sıfatlarla saldırıyor ve onu dağıtmak istediğini ilan ediyordu.

İnsan, bu şartlar altında bir seçmenin fikrinin nasıl oluşabileceğini sormadan edemiyor. Ama böyle bir soru sormak, bir topluluğun istifade ettiği özgürlüğün derecesi hakkında tuhaf bir kuruntuya kapılmak anlamına gelecektir. Kitlelerin dayatılmış fikirleri vardır, akıl yürüterek üretilmiş fikirleri olamaz. Bu fikirler ve seçmenlerin oyları, önderlerin ve genellikle işçiler üzerinde çok etkili olan ve onlar tarafından güvenilen birkaç şaraphane sahibinin olduğu seçim komitelerinin kontrolü altındadır. "Bir seçim komitesinin ne olduğunu biliyor musunuz?"diye yazıyor, demokrasinin en cesur savunucularından biri olan Bay Schérer. "En basit tarifiyle kurumlarımı-

zın anahtarı, politika makinesinin ana parçası. Fransa bugün komiteler tarafından yönetiliyor.'"*[1]

Onları elde etmek çok zor değildir, yeter ki aday kabul edilebilir biri olsun ve yeterli maddi kaynaklara sahip olsun. Bağışçıların itiraflarına göre, General Boulanger'nin çoklu seçimleri kazanması için üç milyon frank yeterli olmuştur.

Seçmen kitlelerinin psikolojisi işte böyledir. Diğer kitlelerinkinden ne daha iyi ne daha kötüdür; onun tıpatıp aynısıdır.

Bununla birlikte, buraya kadarki kısımdan evrensel oy hakkı uygulamasına karşı bir sonuç çıkarmayacağım. Eğer onun kaderine ben karar veriyor olsaydım, kitlelerin psikolojisi hakkındaki incelememizde ortaya çıkan pratik sebeplerden ötürü onu olduğu gibi bırakır, ama öncesinde sakıncalarını hatırlatmayı ihmal etmezdim.

Evrensel oy hakkının sakıncaları elbette ki görmezden gelinemeyecek kadar aşikardır. Uygarlıklar bir piramidin tepesinde duran üstün zekalı küçük bir azınlığın eseri olmuşlardır ve piramidin, zeka düzeyi azaldıkça genişleyen katları bir

* İsimleri ne olursa olsun – kulüp, sendika, vs. – komiteler kitlelerin gücünün en korkunç tehlikelerinden birini oluştururlar. Hatta tiranlığın en kişiliksiz ve bu sebeple en baskıcı biçimini temsil ederler. Komiteleri yöneten önderler bir topluluk adına konuşmaya ve davranmaya alışık olmalarına rağmen hiçbir sorumluluk taşımazlar ve her şeyi kendilerine hak görebilirler. En sert tiran bile devrimci komiteler tarafından yağdırılan emirleri aklından geçirmeye cüret edememiştir. "Komiteler," dedi Barras, "birçok kişiyi öldürmüş ve Konvansiyon'u kontrol altına almışlardı." Onların adına konuşabildiği dönemde Robespierre mutlak efendi oldu. Korkunç diktatör gururu sebebiyle onlardan ayrıldığı gün çöküşü başlamış oldu. Kitlelerin hükümranlığı komitelerin hükümranlığıdır, bu da önderlerin hükümranlığı demektir. Bundan daha baskıcı bir despotizm hayal edilemez.

ulusun alt tabakalarını temsil eder. Bir uygarlığın büyüklüğü, bir sayıdan ibaret alt kademe unsurların oy kullanmasına kesinlikle bağlı olamaz. Kitlelerin oy kullanması çoğu zaman tehlikelidir. Bugüne dek bizi birçok istilaya sürüklemişlerdir ve sosyalizmin zaferiyle birlikte, hükümranlık fantezileri bize muhtemelen daha da pahalıya mâl olacaktır.

Ancak kuramsal olarak kulağa çok hoş gelen bu itirazlar, dogmalara dönüşmüş fikirlerin yenilmez kudretini hatırladığımız anda, pratikte tüm anlamlarını yitirirler. Kitlelerin hükümranlığı dogmasını savunmak, felsefi açıdan Ortaçağ'ın dinsel dogmalarını savunmak kadar zordur, ama bugün mutlak güç onun elindedir. Bu yüzden eskiden dinsel fikirlerin sahip olduğu dokunulmazlığa şimdi o sahiptir. Günümüzün özgür düşünceli bir düşünürünün Ortaçağ'a götürüldüğünü hayal edin. O sırada hüküm süren dinsel fikirlerin egemen kudretine karşı mücadele etmeye kalkışacağını mı zannediyorsunuz? Şeytanla anlaşma yapma ya da cadı ayinine katılma suçundan onu odun ateşinde yakmak isteyen bir hakimin eline düştüğünde, şeytanın ya da cadı ayininin varlığına itiraz etmeyi mi düşünecektir? Kasırgalarla nasıl tartışmaya girilmezse, kitlelerin inançlarıyla da girilmez. Günümüzde evrensel oy hakkı dogması, zamanında Hıristiyanlık dogmalarının sahip oldukları kudrete sahip. Hatipler ve yazarlar ondan XIV. Louis'nin bile mazhar olmadığı bir saygı ve dalkavuklukla bahsediyorlar. O halde ona karşı tüm dinsel dogmalara davranıldığı gibi davranmak gerekir. Onların üzerinde sadece zaman etkisini gösterir.

Bu dogmayı sarsmaya çalışmak, görünüşte onun lehine sebeplerin var olduğu bir ortamda nafile bir çabadan öteye

gitmeyecektir. "Eşitlik zamanında," diyor Tocqueville çok doğru bir şekilde, "insanların benzerliklerinden ötürü birbirilerine karşı inançları kalmaz, ancak bu benzerlik onlara kamuoyu hükümlerinde neredeyse sınırsız bir güven bahşeder, zira hepsi aynı bilgiye sahip olduklarını düşündüklerinden hakikatin en kalabalık kesim tarafından savunulan fikrin dışında bir şey olabilmesi onlara gerçekçi görünmez."

O halde kitlelerin oyları iyileştirilmek istendiğinde, kısıtlı – daha doğrusu kişinin kapasitesine göre kısıtlanan – bir oy hakkı sistemi mi getirilmesi gerekiyor? Böyle bir şeyi bir an bile kabul edemem ve bunun sebebi yukarıda belirtmiş olduğum, bileşimleri ne olursa olsun tüm toplulukların zihinsel seviyesinin düşüklüğüdür. Tekrar söylüyorum, kitle içinde bütün insanlar her zaman eşitlenirler ve kırk akademisyenin kullandığı oy, kırk su taşıyıcısınınkinden daha isabetli değildir. Evrensel oy hakkının eleştirildiği çeşitli oylamalarda, mesela imparatorluğun yeniden tesis edilmesinde, oy hakkı sadece âlimlere ya da okumuşlara verilmiş olsaydı sonucun çok değişeceğini zannetmiyorum. Bir bireyin Yunanca ya da matematik bilmesi, mimar, veteriner, doktor ya da avukat olması onu duygusal konularda özel bir zihinsel aydınlıkla donatmaz. Tüm ekonomistlerimiz iyi yetişmiş kişilerdir, çoğu profesör ya da akademisyendir. Onların tek bir genel meselede – mesela korumacılık konusu – uzlaştıklarını gören olmuş mudur? Çok bilinmeyenli ve gizemli bir mantığın ya da duygusal mantığın egemen olduğu toplumsal meselelerde tüm cehaletler eşitlenir.

O halde, eğer seçmen kitlesi sadece bilime bulanmış kişi-

lerden oluşmuş olsaydı, oyları bugünkülerden daha isabetli olmayacaktı. Onlara kılavuzluk eden, her şeyden önce duyguları ve partilerinin ruhu olacaktı. Bugünkü sorunlarımızın hiçbiri azalmayacak, hatta onlara ilaveten bir de kastlar tiranlığıyla uğraşıyor olacaktık.

İster kısıtlı ister evrensel olsun, cumhuriyetçi ya da monarşist bir ülkede, Fransa'da, Belçika'da, Yunanistan'da, Portekiz'de ya da İspanya'da uygulansın, kitlelerin oyu her tarafta birbirine benzerdir ve genellikle ırkın içgüdüsel ülkülerini ve ihtiyaçlarını yansıtır. Seçilenlerin ortalaması, her ulus için ırkının ortalama ruhunu temsil eder. Bir kuşaktan diğerine aşağı yukarı aynı olduğunu görürüz.

Bu temel ırk nosyonu ve onun türevi olan kurumlar ve hükümetlerin halkların hayatında çok küçük bir rol oynadıkları konusu, daha önce birçok kez olduğu gibi yine karşımıza çıkıyor. Halklar her şeyden önce ırklarının ruhuyla, bir başka deyişle, toplamının bu ruhu oluşturduğu ata yadigarı kalıntılarla yönlendirilirler. Irk ve gündelik ihtiyaçların giderilmesi; işte kaderlerimize hükmeden gizemli efendiler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTER MECLİSLER

Parlamenter meclisler, anonim olmayan heterojen kitlelerdir. Çağlara ve halklara göre değişen seçilme biçimlerine rağmen, genel özellikler bakımından birbirlerine çok benzerler. Irkın etkisi, bu özellikleri yumuşatma ya da abartma (ama asla engelleme değil) noktasında kendini hissettirir. Birbirinden tamamen farklı ülkelerden – Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya, Fransa ve Amerika – parlamenter meclisler, tartışmalarında ve oylamalarında büyük benzerlikler gösterir ve hükümetleri aynı zorluklarla karşı karşıya bırakırlar.

Doğrusu parlamenter rejim, günümüzün tüm uygar halklarının ortak idealidir. Bir araya toplanmış çok sayıda insan belli bir konu hakkında makul ve bağımsız bir karar almaya daha az sayıdaki insana göre daha fazla muktedir olduğuna dair, psikolojik açıdan kusurlu ama genellikle kabul gören fikri yansıtır.

Parlamenter meclislerde kitlelerin genel özellikleriyle

karşılaşırız: fikirlerin basitliği, asabiyet, telkine yatkınlık, duyguların aşırılığı, önderlerin ağır basan etkisi. Ancak özel bileşimlerinden ötürü, parlamenter kitleler kimi farklılıklar sergilerler. Birazdan onlardan bahsedeceğiz.

Düşüncelerin basitliği onların en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Özellikle Latin kökenli halklardaki tüm partilerde, en karmaşık toplumsal sorunları en basit ve genel yasalar vasıtasıyla ve her durumda uygulanabilir soyut ilkelerle çözmeye yönelik değişmez bir eğilim vardır. İlkeler elbette ki partiden partiye değişir, ama bireyler sırf kitle halinde olmalarından ötürü bu ilkelerin değerini abartma ve onları en uç noktalara kadar götürme eğilimi taşırlar. Ayrıca parlamenterler, özellikle aşırı düşünceleri temsil ederler.

Meclislerin en mükemmel basitleştirme örneği, büyük Fransız Devrimi'mizde Jakobenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Tümü dogmacı ve mantıkçı olan, beyinleri muğlak genel bilgilerle dolu Jakobenler olayları hiç göz önünde bulundurmadan sabit ilkelerle meşgul oluyorlardı; Fransız Devrimi'ni görmeyip sadece içinden geçtiklerini pekala söyleyebiliriz. Birkaç dogmayla bir toplumun tüm bileşenlerini yeniden oluşturmayı ve rafine bir uygarlığı toplumsal evrimin çok öncesi bir safhaya geri götürmeyi hayal ediyorlardı. Bu hayali gerçekleştirme yöntemleri de mutlak bir basitlikten ödünç alınmıştı. Aslında tek yaptıkları rahatsızlık veren engelleri haşince yıkmaktan ibaretti. Gerçi hepsi – Jirondenler, Montagnarlar, Thermidorcular, vs. – aynı ruhla hareket etmişlerdi.

Parlamenter kitleler telkine son derece yatkındır ve telkin

her zaman olduğu gibi saygın önderlerden gelir, ama parlamenter meclislerinde telkine yatkınlığın tespit edilmesi gereken çok net sınırları vardır.

Bir meclisteki her üyenin tüm yerel menfaat konularına dair sabit, esnemez ve hiçbir akıl yürütmenin sarsamayacağı düşünceleri vardır. Bu işin piri Demostenes bile mezarından kalkıp gelse, korumacılık ya da evde içki üretimi gibi nüfuzlu seçmenlerin gereksinimlerini doğrudan ilgilendiren konularda tek bir parlamenterin dahi oyunu değiştirmeyi başaramayacaktır. Bu seçmenlerin önceki telkini, sonraki tüm telkinleri etkisiz kılacak ve mutlak bir düşünce sabitliği sağlayacak denli ağır basmaktadır.*[1]

Genel meseleler hakkında – bir bakanın devrilmesi, bir vergi konulması, vs. – fikirlerin sabitliği ortadan kalkar ve önderlerin telkinleri etkili olabilir, ama sıradan bir kitlede olduğu kadar değil. Her partide, bazen eşit derecede etki uyandıran birden fazla önder vardır. Bu durumda parlamenterler birbirine zıt telkinlerin arasında kalır ve korkunç tereddütler yaşarlar. İşte bu yüzden onu bazen on beş dakika arayla tam zıt biçimde oy kullanırken ya da biraz önce oy verdiği yasaya onu anlamsız kılan bir madde eklerken görürüz: Mesela sanayicilerin elinden işçilerini seçme ve işten çıkarma hakkını alan bir yasa çıkardıktan sonra, yaptıkları bir değişiklikle bu önlemi aşağı yukarı geçersiz kılarlar.

* Eski bir İngiliz parlamenterin şu itirafı, seçmen gereksinimleri sebebiyle önceden sabitlenmiş ve esnemez kılınmış fikirler konusunda çok güzel bir örnek teşkil ediyor: "Elli yıldan beri Westminster meclisindeyim ve bu süre zarfından binlerce konuşma dinledim; bunların çok azı düşüncelerimi değiştirmiştir ama oyumu değiştirebilen tek bir tane bile olmamıştır."

İşte bu yüzden meclis her yasama döneminde, kimi çok sabit kimiyse çok belirsiz fikirler sergiler. Özünde genel meseleler çok daha fazla olduğu için meclise kararsızlık – önderlerin etkisini görünmez telkiniyle dengelemeyi her zaman başaran daimi seçmen korkusuyla süregiden bir kararsızlık – hakim olur.

Bununla birlikte, meclis üyelerinin sabit fikirlerinin olmadığı durumlarda tartışmaların gerçek efendileri önderlerdir.

Önderlere duyulan gereksinim çok açıktır, zira grup başkanları adı altında onlara her ülkede rastlarız. Onlar meclislerin gerçek hükümranlarıdır. Kitleler efendisiz yapamazlar, işte bu yüzden meclislerin oylamaları genellikle sadece küçük bir azınlığın düşüncelerini yansıtır.

Tekrar söylemek gerekirse, önderler çok az akıl yürütmeyle ve daha çok saygınlıklarını kullanarak hareket ederler. Herhangi bir olay saygınlıklarını zedelediğindeyse tüm etkilerini yitirirler.

Önderlerin bu saygınlığı tamamen bireyseldir ve ne isim ne de şöhrete bağlıdır. Jules Simon, kendisinin de bir parçası olduğu 1848 Meclisi'ndeki büyük şahsiyetlerden bahsederken şaşırtıcı örnekler veriyor.

Bütün gücü ele geçirmesinden iki ay önce, Louis-Napoléon bir hiçti.

Victor Hugo kürsüye çıktı. Konuşması başarılı değildi. Onu Félix Pyat'ı dinler gibi dinlediler, ama onun kadar alkışlamadılar. "Onun fikirlerini sevmiyorum," dedi Vaulabelle bana Félix Pyat'ı kastederek, "ama adam Fransa'nın

en büyük yazarlarından biri ve en büyük hatibi." Edgar Quinet, bu nadir ve güçlü zihin, kimse tarafından ciddiye alınmıyordu. Meclisin açılışından önce bir ara popülaritesi yükselmişti, ama meclis içinde hiçbir etkisi olmadı.

Politik meclisler dünya üzerinde deha ışıltısının kendini en az hissettirdiği yerlerdir. Orada sadece zamana ve mekana uygun bir belagat ve vatana değil ama partiye yapılan hizmetler itibar görür. 1848'de Lamartine'e, 1871'de ise Thiers'e saygı gösterilmesi için acil ve zorunlu bir çıkarım itkisi gerekti. Tehlike geçince, hem minnetten hem de korkudan kurtuldular.

Bu bölümü, önerdiği açıklamalar için değil bahsettiği olaylar için alıntıladım çünkü vasat bir psikolojik düzeye sahip olduklarını gösteriyor. Bir kitle, ister vatana ister partilere sunduğu hizmetlerde önderleri göz önünde bulundurduğu takdirde, kitle olma özelliğini anında yitirecektir. Kitle önderin saygınlığına tabidir, ama davranışlarına hiçbir çıkar ya da minnet duygusu karıştırmaz.

Yeteri kadar saygınlıkla donanmış önder, neredeyse mutlak bir güce sahiptir. Ünlü bir parlamenterin, daha sonra kimi finansal olaylar yüzünden bir anda yitireceği saygınlığı sayesinde uzun yıllar boyunca nasıl bir etki yarattığını biliyoruz. Onun tek bir işaretiyle bakanlar devrilmişti. Bir yazar, aşağıdaki satırlarda onun etkisinin menzilini net bir şekilde ortaya koyuyor.

"Tonkin'i normal fiyatının üç katına satın almış olmamızı, Madagaskar'da sadece kararsız bir adım atmış olmamızı, Aşa-

ğı Nijer'de bütün bir imparatorluğun elimizden kayıp gitmiş olmasını, Mısır'daki avantajlı konumumuzu kaybetmiş olmamızı öncelikle Bay C...'ye borçluyuz. Bay C...'nin kuramları bize I. Napolyon'un yıkımlarından daha çok toprağa mâl oldu."

Ancak bunlar için söz konusu önderi fazla suçlamamak gerekir. Bize pahalıya mâl olduğuna hiç kuşku yok, ama nüfuzunun büyük kısmı, sömürgeler konusunda bugünkünden kesinlikle çok farklı düşünen kamuoyunun eğilimini izlemesinden geliyordu. Bir önder nadiren kamuoyunun fikirlerinin önünden gider; çoğunlukla onun hatalarını üstlenmekle yetinir.

Önderlerin saygınlık dışındaki ikna araçları, daha önce defalarca sıraladığımız etkenlerdir. Bunları hünerli bir şekilde kullanmak için, önderin kitlelerin psikolojisine en azından içgüdüsel bir biçimde vakıf olması ve onlara nasıl konuşacağını bilmesi, özellikle de sözcüklerin, formüllerin ve imgelerin büyüleyici etkisini tanıması gerekir. Coşkulu ifadelerden ve çok basit muhakemelerle süslü etkileyici imgelerden oluşan özel bir anlatıma sahip olmadır. Bu tür anlatımlara bütün meclislerde, hatta içlerinde en sağduyulu olan İngiliz parlamentosunda bile rastlanır.

"Tüm tartışmanın sebebinin, oldukça sıradan genel düşüncelerin ve oldukça haşin kişiliklerin karşı karşıya gelmesi olduğunu, Avam Kamarası'ndaki görüşmelerin metinlerinde okuyabiliriz," diyor İngiliz filozof Maine. "Bu tür formüller saf bir demokrasi hayali üzerinde inanılmaz bir etki uyandırır. Doğrulanmamış, belki de doğrulanacak bir tarafı da olmayan genel

bildirmeleri bir kitleye heyecan verici terimlerle kabul ettirmek her zaman çok kolay olacaktır."

Yukarıdaki alıntıda geçen 'heyecan verici terimler' gerçekten önemlidir. Daha önce birçok kez, çok canlı imgeler çağrıştırmak üzere seçilmiş sözcüklerin ve formüllerin özel gücünün üzerinde durduk. Bir meclis önderinin konuşmasından alınmış şu cümle, bu konuda muhteşem bir örnek sunuyor:

"Sıtmalı topraklara doğru aynı gemiyle sürgüne gittikleri gün, yolsuzluğa bulaşmış politikacı ile katil anarşist bir sohbete girişebilecek ve aynı toplumsal düzenin birbirlerini tamamlayan iki yüzü gibi görüneceklerdir."

Bu şekilde çağrıştırılan imge çok net ve çarpıcıdır, bu yüzden hatibin rakipleri sözlerindeki tehdidi hissederler. Sıtmalı topraklar ve günün birinde onları sürgüne götürebilecek gemi gözlerinde canlanır, zira onlar da sınırları muğlak bir tehdit altındaki politikacılar kategorisinin bir parçasıdırlar. Böylece Robespierre'in muğlak söylevleriyle, giyotin bıçağının tehdidi altındaki Konvansiyoncuların sağır korkularını hissederler ve bu korku onları her zaman boyun eğmeye zorlar.

Önderlerin gerçek dışı abartmalara başvurmaları kendi çıkarlarınadır. Bir cümlesini alıntıladığım hatip çok büyük protestolarla karşılaşmadan, bankacıların ve papazların bombacıları parayla tuttuklarını ve büyük finans şirketlerinin yöneticilerinin anarşistlerle aynı cezaları hak ettiklerini dile getirebildi. Benzer yöntemler kitleler üzerinde her zaman etkili olur. Ne bildirme fazla öfkelidir ne de hitabet fazla tehditkardır. Dinleyicilerin gözünü bunlar kadar korkutan hiçbir

şey yoktur. Eğer protesto ederlerse, hain ya da işbirlikçi gibi görüneceklerinden çekinirler.

Biraz önce dediğim gibi, bu özel anlatım biçimi tüm meclislere egemen olmuş ve kritik dönemlerde şiddeti daha da artırmıştır. Fransız Devrimi'nin büyük hatiplerinin söylevlerini okumak bu açıdan ilginçtir. Suçu lanetlemek ve erdemi yüceltmek için ikide bir konuşmalarına ara vermeye kendilerini mecbur hissediyorlardı; ardından tiranlara lanetler yağdırıyor ve hür yaşayacaklarına ya da bu uğurda öleceklerine yemin ediyorlardı. Dinleyiciler ayağa kalkıp coşkuyla alkışlıyor, sonra sakinleşip tekrar yerlerine oturuyorlardı.

Önder, bazen zeki ve eğitimli olabilir ama bu durum ona genellikle faydadan çok zarar getirecektir. Zeka, olayların karmaşıklığını gözler önüne serer, onları açıklayıp anlamayı sağlarken insanı hoşgörülü kılar ve havarilere gerekli olan inanç yoğunluğunu ve şiddetini fazlasıyla yumuşatır. Başta Fransız Devrimi'ninkiler olmak üzere, her çağın büyük önderleri genellikle oldukça dar görüşlüdür, ama buna rağmen çok büyük işler başarmışlardır.

İçlerindeki en ünlüsü olan Robespierre'in söylevleri, tutarsızlığıyla insanı çoğu zaman hayrete düşürür. Onları okurken, kudretli diktatör tarafından üstlenilen devasa rolün kabul edilebilir bir açıklamasını bulamayız:

Pedagojik anlatımın ve Latin kültürünün, yavandan ziyade çocuksu ve saldırıda ya da savunmada, öğrencilerin "Gel de gününü göstereyim!" diyen tavrıyla yetinen bir ruhun hizmetindeki beylik sözleri ve laf kalabalığı. Ne bir fikir, ne

bir deha emaresi, ne bir espri; fırtınanın içinde can sıkıntısı durumu. Bu kasvetli okumayı sonlandırdıktan sonra insanın içinden sevecen Camille Desmoulins gibi bir 'oh' çekmek geliyor!

Aşırı dar kafalılıkla birleşmiş güçlü inancın, saygın bir adama kazandırdığı kudreti düşünmek insanı ürkütüyor. Ne var ki, engel tanımamak ve istemeyi bilmek için bu koşullar gereklidir. Kitleler kendilerine gereken efendiyi bu coşkulu inançlıların arasında içgüdüsel olarak tanırlar.

Parlamenter mecliste bir konuşmanın başarısı neredeyse sadece hatibin itibarına bağlıdır, ortaya koyduğu gerekçelerin hiçbir önemi yoktur.

Kürsüye sadece çok iyi akıl yürütmelerle bir konuşmayla gelen tanınmamış bir hatibin dinlenme şansı hiç yoktur.

Eski bir milletvekili olan Bay Descubes, aşağıdaki satırlarda saygınlıktan yoksun yasa yapıcının imgesini resmediyor:

Kürsüde yerini alınca evrak çantasından bir dosya çıkarıp metodik bir şekilde önüne serer ve güvenle konuşmaya başlar.

Onu yüreklendiren inancı dinleyicilerin ruhuna yerleştirdiği için göğsü kabarır. Argümanlarını gözden geçirir, sonra bir kez daha gözden geçirir. Tamamen rakamlara ve kanıtlara boğulmuştur, haklı olduğundan emindir. Ortaya koyduğu ispatlar karşısında her türlü direniş boşuna olacaktır. Haklılığına ve aynı zamanda da muhtemelen hakikat karşısında eğilmekten başka bir şey istemeyen meslektaşlarının iyi niyetine güvenerek konuşmasına başlar.

Konuşur ve birden salonun hareketliliğine şaşırır, yükselen uğultu biraz canını sıkar.

Neden sessizlik sağlanmamıştır? Bu genel aymazlığın sebebi nedir? Aralarında sohbet edenler ne düşünmektedir? Şu kişinin salondan çıkıp gitmesini gerektiren acil sebep nedir?

Bir endişe suratına yerleşir. Kaşlarını çatar ve durur. Başkan tarafından yüreklendirilince sesini yükselterek kaldığı yerden devam eder. Onu dinleyenlerin sayısı daha da azalır. Sesini yükseltir, iyice coşar; bu arada etrafındaki gürültü katlanarak artmaktadır. Kendi sesini duyamaz olur ve bir kez daha durur, ancak sessizliğinin, öfkeli "Kes artık!" bağırışını kışkırtmasından korkarak daha sakin bir tonda konuşmasına devam eder. Salondaki şamata dayanılmaz hale gelir.

Belli bir heyecana sahip parlamenter meclisler, tamamen sıradan heterojen kitlelere dönüşürler ve bunun sonucunda duyguları her zaman aşırı uçlarda olma özelliği sergiler. Kahramanca eylemlerde de bulunabilir, en kötü aşırılıklara da başvurabilirler. Birey kendisi olmayı bırakacak ve kişisel çıkarlarına en ters oyları kullanacaktır.

Fransız Devrimi tarihi, meclislerin ne kadar bilinçsizce hareket edebileceğini ve kişisel menfaatlerine zıt telkinlere maruz kalabileceğini göstermektedir. İmtiyazlarından feragat etmek soylular açısından muazzam bir fedakarlıktı, lakin Kurucu Meclis'in meşhur gecesinde soylular bunu tereddütsüz kabul ettiler. Dokunulmazlıklarından vazgeçmek Konvansiyoncular için kalıcı bir ölüm tehdidiydi, ama bugün meslektaşlarının götürüldüğü darağaçlarının yarın kendilerine rezerve edildiğini çok iyi bilmelerine rağmen bunu yap-

tılar ve birbirlerini karşılıklı olarak kırıp geçirmekten korkmadılar. Ancak betimlemiş olduğum bu otomatikleşmeden sonra hiçbir görüş onları, kendilerini hipnotize eden telkinlere itaat etmekten alıkoyamazdı. Onlardan biri olan Billaud-Varennes'in anılarından alıntılanan şu kısım bu konuda çok tipik bir örnek teşkil ediyor: "Aldığımız için çok eleştirildiğimiz kararlara iki gün önce, hatta bir gün önce karşıydık; onların alınmasının yegane sebebi kriz ortamıydı." Bundan daha doğru bir söz olamaz.

Aynı bilinçsiz davranışlarla Konvansiyon'un tüm çalkantılı oturumlarında karşılaşırız.

"Onları dehşete düşüren kararnameleri onaylarlar," diyor Taine, "ve bu sadece sersemlik ya da çılgınlık değildir. Masumların ya da dostlarının katledilmelerini de onaylayabilirler. Sağ kesimin desteğini alan sol kesim kendi doğal lideri, Fransız Devrimi'nin büyük öncüsü ve önderi Danton'u giyotine oy birliğiyle ve coşkulu alkışlarla gönderir. Sol kesimin desteğini alan sağ kesim, devrimci hükümetin en kötü kararnamelerini oy birliği ve coşkulu alkışlarla kabul eder. Konvansiyon katil hükümeti anlık ve çoklu yeniden seçimler vasıtasıyla, hayranlık ve coşku dolu alkışların, Collot d'Herbois, Couthon ve Robespierre için tutkulu sempati gösterilerinin eşliğinde oy birliğiyle yerinde tutar; oysaki 'Ova grubu' katil olduğu için, 'Dağ grubu' ise onun tarafından kırılıp geçirildiği için söz konusu hükümetten nefret etmektedir. 'Ova grubu' ve 'Dağ grubu', çoğunluk ve azınlık, sonuç itibarıyla kendi idam fermanlarını imzalarlar. Prairial ayının 22'sinde Konvansiyon topyekun boynunu cellada uzatır;

Thermidor ayının 8'inde Robespierre'in konuşmasını izleyen ilk çeyrek saatte bunu bir kez daha yapar.

Tablo karanlık görünebilir. Ne var ki hepsi doğru. Yeterince heyecana kapılmış ve hipnotize olmuş parlamenter meclisler hep aynı özellikleri sergilerler. Tüm itkilere itaat eden hareketli bir sürüye dönüşürler. 1848 Meclisi'yle ilgili *Revue littéraire*'den alıntıladığım aşağıdaki betimleme, demokratlığından asla şüphe edemeyeceğimiz Bay Spuller adındaki parlamentere ait. Kitlelerle ilgili olarak bahsettiğim bütün aşırı duyguları ve en zıt duygular arasında anlık gidiş gelişleri sağlayan o aşırı hareketliliği bu alıntıda görebilirsiniz.

Bölünmeler, çekememezlikler, kuşkular, kör güven ve sınırsız beklentiler cumhuriyetçi partiyi çöküşe sürükledi. Saflığı ve temiz yürekliliği her şeye karşı gösterdiği güvensizlikle aynı düzeydeydi. Herhangi bir meşruiyet duygusu ya da disiplin anlayışı yoktu; sınırsız korkuları ve yanılsamaları vardı. Köylü ve çocuk işte bu noktada buluşur. Sakinlikleri sabırsızlıklarıyla rekabet halindedir. Vahşilikleri uysallıklarına çok benzer. Bu olgunlaşmamış ve eğitimsiz bir halet-i ruhiyenin tipik özelliğidir. Hiçbir şey onları şaşırtmaz, her şey onların huzurunu kaçırır. Aynı anda hem titrek ve ödlek, hem de atılgan ve kahraman olup alevlerin içine dalabilir ya da bir gölge karşısında gerileyebilirler.

Olguların etkisinden ve aralarındaki ilişkiden tamamen habersizdirler. Hayal kırıklıklarına da coşkunluklara da aynı hızla kapılırlar, her türlü korkunun öznesidirler. Her zaman ya

çok yüksekte ya da çok alçakta bulunurlar, asla uygun olan noktada olmazlar. Sudan bile daha akıcı olup her rengi yansıtır ve her biçimi alırlar. Onlarla nasıl bir hükümet temeli atılması umulabilir ki?

Neyse ki parlamenter meclislerle ilgili tüm bu özellikler sürekli ortaya çıkmazlar, çünkü parlamenterler ancak bazı durumlarda kitledir. Meclisi oluşturan bireyler pek çok durumda bireyselliklerini korumayı başarırlar, bu yüzdendir ki bir meclis mükemmel teknik yasalar da çıkarabilir. Tabii ki bu yasalar bir uzman tarafından çalışma odasının sessizliğinde hazırlanmıştır ve oylanan yasa gerçekte bir bireyin eseridir, bir meclisin değil. Doğal olarak en iyi yasalar bunlardır. Ancak bir dizi talihsiz değişiklikle kolektif bir yapıya büründükten sonra bunlar da felaket bir hale dönüşürler. Bir kitlenin eseri her zaman ve her yerde yalnız bir bireyinkinden daha alt düzeydedir. Meclisleri düzensiz ve acemi kararlardan sadece uzmanlar kurtarabilir. Bu durumda uzmanlar anlık önderlere dönüşürler. Meclis onların üzerinde etkili değil, onlar meclisin üzerinde etkilidirler.

İşleyişlerindeki tüm zorluklara rağmen parlamenter meclisler, halkların kendilerini yönetmek ve özellikle de kişisel tiranlıkların boyunduruğundan mümkün olduğunca çıkmak için bugüne kadar buldukları en iyi sistemdir. Hiç kuşkusuz ideal hükmetme biçimidir; en azından filozoflar, düşünürler, yazarlar, sanatçılar ve bilim insanları, kısa söylemek gerekirse bir uygarlığın zirvesini teşkil eden herkes için. Kaldı ki, sadece iki ciddi tehlike barındırırlar: Kamu kaynaklarının mecburi

israfı ve bireysel özgürlükler üzerinde giderek artan bir kısıtlama.

Bu tehlikelerden ilki, seçmen kitlelerinin taleplerinin ve öngörüsüzlüklerinin kaçınılmaz sonucudur. Meclis üyelerinden biri görünüşte demokratik fikirleri tatmin eden bir yasa önerisinde bulunduğunda, mesela bütün işçilerin emekliliğini güvence altına alınmasını, yol bekçilerinin, öğretmenlerin, vs. maaşlarının arttırılmasını teklif ettiğinde, diğer milletvekilleri önerilen tedbirleri reddederek seçmenlerin çıkarlarını umursamıyormuş gibi görünmeye cüret edemezler. Bununla birlikte teklifin bütçeye ağır bir yük getireceğini ve yeni vergiler koymanın kaçınılmaz olduğunu bilmektedirler. Ne var ki oylama esnasında herhangi bir tereddüt yaşamaları mümkün değildir. Zira yükselen harcamaların sonuçları uzun vadeli ve şimşekleri üstlerine fazla çekmeyecekleri bir konudur; oysaki karşı oy kullanmanın sonucu yarın bir gün seçmenin karşısına çıkmak zorunda kaldıklarında etkisini hemen gösterecektir.

Harcamaların aşırı yükselişinin bu ilk sebebine, en az onun kadar kaçınılmaz bir diğeri eklenir: Tamamen yerel çıkarlarla alakalı tüm harcamalara onay verme mecburiyeti. Bir milletvekili bunlara karşı çıkmaya cesaret edemeyecektir, çünkü burada söz konusu olan yine seçmenlerin talepleridir ve her milletvekilinin kendi seçim çevresi için ihtiyaç duyduklarını elde etmesinin yegane koşulu meslektaşlarının benzer isteklerine boyun eğmesidir.*[1]

* *L'Économiste* 6 Nisan 1895 tarihli nüshasında, başta demiryolları olmak üzere sadece seçim yatırımı niyetiyle yapılan harcamaların bir yılda ne kadar tutabileceğine dair ilginç bir araştırma yayımlanmıştı. Bir dağın tepesine

Yukarıda bahsettiğimiz tehlikelerden ikincisi, özgürlüklerin parlamenter meclisler tarafından zorla kısıtlanmasıdır. Bu durum göze çarpmasa da oldukça önemlidir. Parlamenterlerin basitleştirici zihniyetleriyle sonuçlarını iyi göremedikleri ve kendilerini lehte oy vermeye mecbur hissettikleri çok sayıda kısıtlayıcı yasa çıkarılır.

Bu tehlike kaçınılmaz olmalı, çünkü şüphesiz en kusursuz parlamenter rejim örneğinin görüldüğü ve temsilcinin seçmeninden en bağımsız olduğu İngiltere bile bundan kurtulmayı başaramadı. Herbert Spencer artık eskimiş olan bir çalışmasında, görünür özgürlükteki artışın peşinden gerçek özgürlükteki azalışın gelmesi gerektiğini göstermişti. *Devlete Karşı İnsan* adlı kitabında aynı tezi tekrar ele alarak İngiliz parlamentosu hakkındaki düşüncelerini ifade ediyor:

---

tünemiş Langayes'i (üç bin nüfuslu bir şehir) Puy'a bağlamak için, on beş milyona mal olacak bir demiryolunun oylaması yapılıyor; Beaumont'u (üç bin beş yüz nüfus) Castel-Sarrazin'e bağlamak için yedi milyon, Ous köyünü (beş yüz yirmi üç nüfus) Seix köyüne (bin iki yüz nüfus) bağlamak için yedi milyon, Prades'ı Olette köyüne (yedi yüz kırk yedi nüfus) bağlamak altı milyonluk, vb. projeler oylanıyor. Sadece 1895 yılında, halkın genelinin çıkarına olmayan doksan milyonluk demiryolu projesi oylandı. Yine seçmen gereksinimlerinden kaynaklanan diğer harcamalar bundan daha az değil. İşçi emekliliğiyle ilgili yasanın yakında hazineye yıllık asgari maliyeti Maliye Bakanı'na göre yüz altmış beş milyon, akademisyen Leroy-Beaulieu'ye göreyse sekiz yüz milyon olacak. Bu tür harcamaların devamlı artışı, sonunda kaçınılmaz olarak iflası getirecektir. Avrupa'daki birçok ülke – Portekiz, Yunanistan, İspanya, Türkiye – çoktan o noktaya geldiler, diğerleri de çok yakında onların arasına katılacaklar. Ama bu konuda çok fazla endişelenmeye gerek yok, zira farklı ülkeler tarafından kupon ödemelerinde yapılan beşte dört oranında indirimi halklar büyük protestolara kalkışmadan birbiri ardına kabul etti. Bu marifetli iflaslar hasarlı bütçeleri anında dengeye oturtmayı sağlarlar. Savaşlar, sosyalizm, ekonomik mücadeleler zaten bizi başka felaketlere hazırlıyorlar ve içinde olduğumuz evrensel parçalanma çağında, öngöremeyeceğimiz yarınlar için fazla kaygılanmadan günü gününe yaşamaya odaklanmalıyız.

O zamandan bu yana, yasama benim belirttiğim yolu izledi. Diktatörce tedbirler hızla çoğalarak bireysel özgürlükleri kısıtlama eğilimi taşıdı ve bu iki biçimde gerçekleştirildi: Her geçen yıl sayıları daha da artan ve eskiden eylemlerinin tamamen özgür olduğu alanlarda vatandaşa mecburiyetler dayatan ve onu eskiden yerine getirip getirmemekte özgür olduğu eylemleri yerine getirmeye zorlayan düzenlemeler yapıldı. Aynı zamanda, vatandaşın sırtındaki yükü daha da ağırlaştıran özellikle yerel vergiler, gelirinden canının istediği gibi harcayacağı kısmı azaltıp kamusal ajanların zevkine göre harcanmak üzere kesilen kısmı arttırarak onun özgürlüğünü daha da kısıtladılar.

Bu özgürlüklerin giderek azalışı tüm ülkelerde özel bir biçimde tezahür ediyor, ama Herbert Spencer buna değinmedi: Genellikle tümü kısıtlayıcı yönde sayısız yasama tedbirinin alınması, devleti kaçınılmaz olarak bunları uygulayacak memurların sayısını, gücünü ve etkisini arttırmaya sürüklüyor. Böylece bu memurlar uygar ülkelerin gerçek efendileri olmaya doğru gidiyorlar. Güçleri o kadar büyük ki, bitmek bilmez hükümet değişikliklerinden kamu yönetimi kastı olarak hiç etkilenmiyor ve sorumsuzluğa, kişiler üstü konuma ve sürekliliğe bir tek onlar sahip oluyorlar. Tüm despotizmler arasında, bu üç biçim altında ortaya çıkanlar kadar ağır hasar veren yoktur.

Çetrefilli formaliteler içeren ve yaşamın kendisinden çok az şey barındıran yasaların ve kısıtlayıcı düzenlemelerin durmaksızın yapılması kaçınılmaz olarak, vatandaşların içinde özgürce hareket ettikleri ortamın kademeli olarak giderek daralmasına sebep olmaktadır. Yasaları çoğaltarak eşitlik ve özgürlüğün

daha çok güvence altında olacağı yanılsamasının kurbanı halklar, kendilerine her geçen gün daha ağır prangalar takarlar.

Bunu ceza gibi görmezler. Her tür boyunduruğa tahammül etmeye alıştıkları için, gün gelir onları aramaya başlar ve tüm serbestliklerini, tüm yaşam enerjilerini yitirirler. İşte o zaman, iradesi, direnci ve gücü tükenmiş gölgelerden, edilgen otomatlardan başka bir şey olmazlar.

Ama insanlık, artık sahip olmadığı güçleri başka yerde aramaya mecburdur. Vatandaşların kayıtsızlığı ve güçsüzlüğü arttıkça, hükümetlerin rolünün daha da büyümesi kaçınılmaz olacaktır. Hükümetler, bireylerin kaybettiği inisiyatife, yönetim gücüne ve girişim ruhuna sahip olmak zorunda kalırlar. Her şeyi üstlenmeleri, her şeyi yönetmeleri, her şeyi korumaları gerekir. Bu durumda devlet her şeye muktedir bir tanrı olur. Ancak deneyim göstermiştir ki, bu tür ilahların kudreti ne çok uzun süreli ne de fazla güçlüdür.

Özgürlük yanılsaması yaratan bir rahatlığa rağmen, kimi halkların bütün özgürlüklerinin kısıtlaması herhangi bir rejimden olduğu kadar onların yaşlılığından da kaynaklanıyormuş gibi görünmektedir. Bu, bugüne kadar hiçbir uygarlığın kurtulamadığı o çöküş safhasının öncü belirtilerinden birini teşkil eder.

Geçmişten alınan dersler ve dört bir yandan fışkıran belirtiler ışığında değerlendirdiğimizde, günümüzdeki birçok uygarlığının çöküş öncesi yaşlılık dönemine ulaşmış olduğunu görürüz. Belli evrimler bütün halklar için kaçınılmaz olsa gerek, çünkü tarih boyunca tekerrür ediyorlar.

Bu evrimlerin safhalarını ana hatlarıyla belirtmek oldukça kolay. Kitabımız da onların özetiyle sona erecek.

Bizimkinden önceki uygarlıkların büyüklüklerini ve çöküşlerinin başlangıcını ana hatlarıyla gözümüzün önüne getirdiğimizde ne görürüz?

Bu uygarlıkların başlangıcında göçler, istilalar ve fetihlerin tesadüfüyle bir araya gelmiş değişik kökenlerden bir grup insan olur. Değişik kanlardan, değişik dillerden ve değişik inançlardan gelen bu insanların, bir liderin kısmen tanınan yasası dışında hiçbir ortak noktaları yoktur. Muğlak birliktelik lerinin en üst noktasında, kitlelerin psikolojik özellikleri bulunur: anlık yakınlıklar, kahramanlıklar, zayıflıklar, itkiler ve şiddet. Onlar için hiçbir şey sabit değildir. Bu insanlar barbardır.

Sonra zaman eserini tamamlar. Ortamın özdeşliği, birleşmelerin tekrarı, ortak bir yaşam ihtiyacı yavaş yavaş devreye girer. Bir araya toplanmış birbirine benzemeyen unsurlar kaynaşmaya ve bir ırk, yani kalıtımın kademeli olarak sabitleyeceği ortak özelliklere ve duygulara sahip bir karışım oluşturmaya başlarlar. Böylece kitle bir halka dönüşür ve bu halk barbarlıktan çıkabilecek noktaya ulaşır.

Bununla birlikte oradan tamamen çıkması ancak uzun çabaların, sürekli yinelenen sonu gelmez savaşların ve sayısız yeniden başlangıçların ardından bir ideal edinmesiyle olacaktır. Bu idealin doğasının – Roma kültü, Atina'nın kudreti ya da Allah'ın zaferi – hiçbir önemi yoktur, önemli olan oluşma yolundaki ırkın bütün bireylerini kusursuz bir duygu ve düşünce birliğiyle donatmaya yetmesidir.

İşte o zaman kurumları, inanışları ve sanatıyla birlikte yeni bir uygarlık doğabilir. Rüyasının peşine takılan ırk ona şaşaa,

güç ve büyüklük verecek her şeyi peş peşe elde edecektir. Bazı zamanlarda kuşkusuz hâlâ kitle olacaktır, ama kitlelerin hareketli ve değişken özelliklerinin ardında bir halkın dalgalanmalarını sıkı bir şekilde sınırlayan ve tesadüfü düzenleyen bu sağlam alt katman, yani ırkın ruhu bulunacaktır.

Ancak zaman, yaratıcı eylemini gerçekleştirdikten sonra, ne tanrıların ne de insanların kurtulabildiği yıkım eserine başlar. Uygarlık belli bir güç ve karmaşıklık seviyesine ulaştığında büyümeyi bırakır ve o andan itibaren hızlı bir yok oluşa mahkumdur. Yaşlılık zilleri yakında çalacaktır.

Bu kaçınılmaz anın gelişi, ırkın ruhunu taşıyan idealin zayıflamasıyla anlaşılır. Bu ideal solgunlaştıkça, esin kaynağı olduğu bütün dinsel, politik ya da toplumsal yapılar da sarsılmaya başlar.

İdealinin kademeli olarak solgunlaşmasıyla birlikte, ırk bütünlüğünü, birliğini ve gücünü teşkil eden şeyi giderek kaybeder. Birey kişilik ve akıl yönünden büyüyebilir, ama ırkın kolektif benliğinin yerini, karakter bozulması ve eylem yeteneği azalmasının eşlik ettiği bireysel benliğin aşırı gelişmiş bir hali alacaktır. Bir halkı, bir üniteyi, bir bloğu oluşturan şey en sonunda, gelenekler ve kurumların bir süre daha suni olarak bir arada tuttuğu, bütünlüksüz bir birey yığınına dönüşür. İşte o zaman, çıkarları ve ülküleri bölünmüş bir halde artık kendi kendilerini nasıl yöneteceklerini bilemeyen insanlar, en önemsiz eylemlerinde bile yönlendirilmek isterler ve devletin yutucu etkisine maruz kalırlar.

Eski idealini kesin olarak kaybeden ırk, sonunda ruhunu da kaybeder. Artık birbirinden kopuk bireyler yığınından başka

bir şey değildir ve böylece yeniden ilk başta olduğu şeye, bir kitleye dönüşür. Kitlenin tüm geçici özelliklerini bir süreklilik olmadan sergiler. Uygarlığın artık hiçbir sabit unsuru yoktur ve kaderi tesadüflerin insafına kalır. Halk tabakası yönetimi ele geçirir ve barbarlar söz sahibi olurlar. Uygarlık hâlâ ışıltılı görünebilir çünkü uzun bir geçmişin yarattığı dış cephesi henüz sağlamdır, ama gerçekte hiçbir dayanağı olmayan, içten kurtlanmış bir yapıdır ve ilk fırtınada yerle bir olacaktır.

Bir rüyanın peşinden giderek barbarlıktan uygarlığa geçmek, ardından bu rüyanın gücünü yitirmesiyle birlikte düşüşe geçip ölmek; işte bir halkın yaşam döngüsü budur.

KİTLELERİN PSİKOLOJİSİ

Gustave Le Bon'un *Kitlelerin Psikolojisi* kitabı, günümüzün en önemli olgularından biri hakkında muhteşem bir inceleme olmasının yanı sıra, bir asır öncesinden gelen bir uyarı niteliğinde. Kolayca manipüle edilebilen, ilkel içgüdüleriyle hareket eden ve saldırganca davranmaya meyilli olan kitleler, modern dünya için tehlike arz ediyor. Kitlenin içinde kaybolmuş bireyler muhakeme yeteneklerini kaybederek, neredeyse barbarca hislere kapılıp sürüklenirler ve bu yıkıcı gücün kontrol edilmesi ülkelerin temelini oluşturur.

Le Bon ayrıca kitleler için liderin öneminden ve liderlerin sahip olması gereken özelliklerden de bahsediyor. Ona göre kitlelerin ruhunu tanıyan bir lider, onu istediği yöne rahatlıkla sürükleyebilir. Tam da bu yüzden her dönemde politikacıların başucu kitaplarından biridir. Hatta kitlelerin psikolojisini anlamak, halk hareketlerinin yükselişe geçtiği günümüzde, belki de çok daha önemlidir.